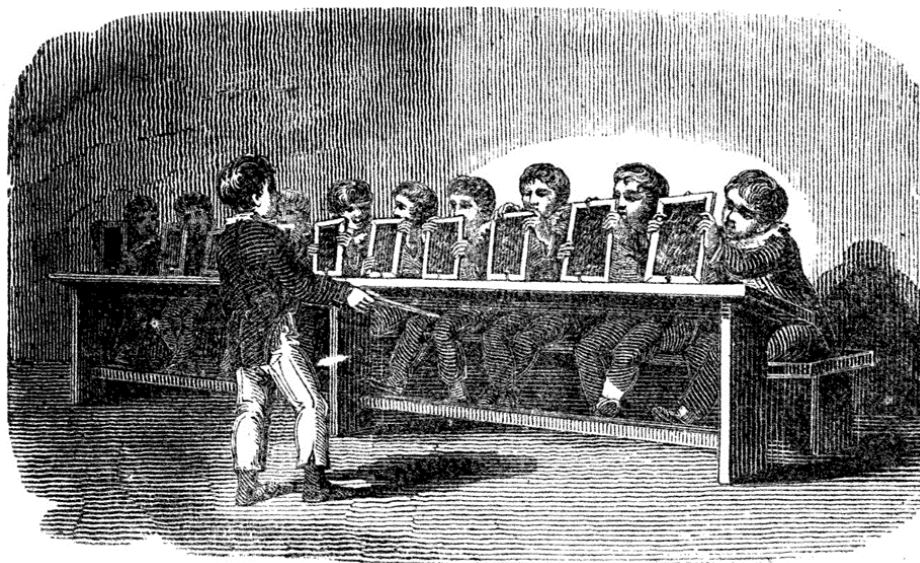

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Η Δημόσια Εκπαίδευση στα Ενωμένα Κράτη
των Ιονίων Νήσων:
1815-1864

Υποψήφιος: Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης Μουζακίτης

Επιβλέπων: Χαράλαμπος Κουργιαντάκης

Κέρκυρα, 2022

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Η Δημόσια Εκπαίδευση στα Ενωμένα Κράτη
των Ιονίων Νήσων:
1815-1864

Υποψήφιος: Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης Μουζακίτης

Επιβλέπων: Χαράλαμπος Κουργιαντάκης

Κέρκυρα, 2022

IONIAN UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES
DEPARTMENT OF HISTORY

DIPLOMA THESIS

**The Public Education in the United States of the
Ionian Islands:
1815-1864**

Candidate: Dimitrios-Chrysovalantis Mouzakitīs

Supervisor: Charalampos Kourgiantakis

Corfu, 2022

Δήλωση Αυθεντικότητας

Ο συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Copyright © Μουζακίτης Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης, 2022

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος, All Rights reserved

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Ιστορίας του Ανώτατου Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Κέρκυρας, δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του τμήματος.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνω υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν.2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μου ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής, ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία. Επίσης, βεβαιώνω πως αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος σπουδών του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου Κέρκυρας.

Δημήτριος-Χρυσοβαλάντης Μουζακίτης

Υπογραφή

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'D. X. M. Mouzakitis', written over a horizontal line.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κύριο Χαράλαμπο Κουργιαντάκη, καθώς και τον κύριο Κωνσταντίνο Αγγελάκο, για την καθοδήγηση που μου προσέφεραν και το χρόνο που διέθεσαν δίνοντάς μου χρήσιμες συμβουλές και οδηγίες, για την ολοκλήρωση της πτυχιακής μου εργασίας. Στο ίδιο πλαίσιο ευγνωμοσύνης, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του Τμήματος Ιστορίας του Ιονίου Πανεπιστημίου για τη συμβολή τους στην επιστημονική μου κατάρτιση στα χρόνια της φοίτησής μου στο συγκεκριμένο πανεπιστημιακό τμήμα.

Επίσης, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον κύριο Νίκο Κουρκουμέλη για τις πολύτιμες του συμβουλές, την παροχή βιβλιογραφικού υλικού και το συνολικό ενδιαφέρον του. Ακόμη, ευχαριστώ εγκαρδίως όλους τους ανθρώπους της Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, που μου έδωσαν την άδεια να ερευνήσω στο αρχείο του ιδρύματός τους και που με κατεύθυναν σχετικά με την χρήση των ιστορικών πηγών.

Τέλος, δεν θα ήταν δυνατών να μην δώσω ένα ακόμα μεγάλο ευχαριστώ στους γονείς μου, στον αδελφό μου, στους φίλους και στις φίλες μου, για την ηθική τους υποστήριξη τόσο κατά την διάρκεια συγγραφής αυτής της εργασίας, όσο και συνολικότερα κατά την διάρκεια των σπουδών μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη/Abstract.....	10
Πρόλογος	11
Εισαγωγή	13
Κεφάλαιο I: Η εκπαίδευση στον χώρο του Ιονίου μέσα στους αιώνες	15
<i>Βενετική Διοίκηση.....</i>	15
<i>Δημοκρατικοί Γάλλοι</i>	18
<i>Επτάνησος Πολιτεία.....</i>	20
<i>Αυτοκρατορικοί Γάλλοι.....</i>	24
<i>«Isole Ionie Liberate»</i>	26
Κεφάλαιο II: Οι βασικοί άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής του Ιονίου Κράτους...29	
<i>Η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος από το νέο καθεστώς.....</i>	29
<i>Ο λόρδος του Guilford και το όραμά του.....</i>	32
<i>Η αποικιακή διάσταση της εκπαίδευσης.....</i>	37
<i>Γλώσσα και εκπαίδευση</i>	41
Κεφάλαιο III: Το δημόσιο σχολείο στο Ιόνιο Κράτος.....47	
<i>Η στοιχειώδης εκπαίδευση.....</i>	47
<i>Η μέση εκπαίδευση</i>	53
<i>Τα σχολικά εγχειρίδια</i>	57
Κεφάλαιο IV: Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στο Ιόνιο Κράτος.....64	
<i>Τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα</i>	64
<i>Η Ιόνιος Ακαδημία.....</i>	66
<i>Η παρακμή και η κατάργηση της ανώτερης ιονικής εκπαίδευσης</i>	71
Επίλογος.....	75
Παράρτημα.....	77
Βιβλιογραφία	85

Εικόνα 1: Τα Ενωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων, η Ελλάδα και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, το 1843. (J. & C. Walk, Society for the Diffusion of Useful Knowledge).

Περίληψη

Δεδομένου πως, ειδικά στις νεωτερικές κοινωνίες, η εκπαίδευση αποτελεί μία σημαντική διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας, η ιστορία της μπορεί να πληροφορήσει τον μελετητή και τον ερευνητή για μία σειρά ζητημάτων και προβληματισμών που απασχολούν την εκάστοτε κοινωνία. Κατά αυτό τον τρόπο, το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα των Ενωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων αποτελεί έναν θεσμό που συμπυκνώνει μία σειρά από πολιτικές, κοινωνικές και ιδεολογικές πραγματικότητες που απασχόλησαν τα Επτάνησα κατά τον μεταβατικό 19^ο αιώνα. Επιπλέον, αποτελεί έναν από τους θεσμούς του προτεκτοράτου, που η αλληλεπίδραση Βρετανών, Ιονίων και ξένων ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική. Παρά το συγκρουσιακό πεδίο που προκαλούσαν τα διαφορετικά οράματα που είχε ο εκάστοτε φορέας για τον χαρακτήρα της εκπαίδευσης, η επτανησιακή δημόσια παιδεία μπορεί να χαρακτηριστεί συνολικά επιτυχής. Χαρακτηριστικά, σχηματίστηκε ένα σύστημα τριών βαθμίδων, στο οποίο μάλιστα δινόταν ιδιαίτερη μέριμνα για το στοιχειώδες και το μέσο επίπεδο. Βέβαια, κορωνίδα του συστήματος αυτού ήταν το ανώτερο του επίπεδο. Αυτό χαρακτηρίστηκε από την λειτουργία του πρώτου πανεπιστημίου της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου, της Ιονίου Ακαδημίας.

Abstract

Given that, especially in modern communities, education is an important aspect of human activity, the history of which can inform scholars and researchers about a series of issues and concerns that interest each community. Along these lines, the United States' of the Ionian Islands public education system consists of an institution that concentrates a series of political, social and ideological realities, which moved the interest of the Heptanese during the transitional 19th century. Additionally, it is one of the institutions of the protectorate, where the interactions of the British, the Ionians and foreigners were significantly effective. Despite of the conflicting fields that were provoked by the different visions of each sector, regarding the nature of the educational process, the public education of the Heptanese can be regarded as ultimately successful. To put it into perspective, a three-tier system was formed, in which there was special care put into the primary and secondary tiers. But what is certain, is that the peak of the system was its higher tier. This tier was marked by the operation of the first university in the broader area of the East Mediterranean: the Ionian Academy.

Πρόλογος

Η ιστορία της εκπαίδευσης του Ιονίου Κράτους (όπως είναι η συντομογραφία του πλήρους τίτλου των «Ενωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων») αποτελεί έναν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα τομέα έρευνας. Μάλιστα, μέχρι πριν από λίγες δεκαετίες αποτελούσε ένα, εν πολλοίς, παρθένο πεδίο, με λίγες σύγχρονες σχετικές ερευνητικές εργασίες. Μέχρι τότε, με εξαίρεση τα πλούσια αρχειακά τεκμήρια που προσφέρουν τα επτανησιακά αρχεία, βασικές πηγές ήταν τα γραφόμενα σύγχρονων του Ιονίου Κράτους μελετητών, όπως του Παναγιώτη Χιώτη, του Ανδρέα Παπαδόπουλου-Βρετού και του Ιωάννη Τυπάλδου-Ιακωβάτου. Αυτοί, όντας προϊόντα εκείνης της εποχής έγραψαν κυρίως εμπειρικά και υπό ένα συγκεκριμένο ιδεολογικό πρίσμα. Επομένως, παρότι αυτές οι εργασίες είναι εκτενέστατες, είναι επίσης κατά σημεία αρκετά μεροληπτικές και η μη κριτική αναπαραγωγή τους ελλοχεύει κινδύνους για την αντικειμενικότητα μίας σοβαρής ιστορικής έρευνας. Ακόμα, υπήρχαν οι πιο αξιόπιστες, αλλά σε ορισμένα τους σημεία παρωχημένες, μελέτες των μέσων του προηγούμενου αιώνα, όπως αυτές του Σπυρίδωνα Θεοτόκη και του G. P. Henderson.

Σήμερα, το πεδίο έχει τύχει σημαντικότερης προσοχής σε σχέση με το παρελθόν. Χαρακτηριστικά, υπάρχουν δύο εξαιρετικές και ιδιαίτερα εκτενείς εργασίες του κυρίου Νίκου Κουρκουμέλη των ετών 2002 και 2021, σχετικές με την εκπαίδευση στην Κέρκυρα και στην Ζάκυνθο αντίστοιχα. Σε αυτές, μεταξύ άλλων, έχει γίνει μία προσεκτική μελέτη των πληροφοριών των παλαιότερων μελετητών, καθώς και ανάλυση του αρχειακού υλικού, με μία σύγχρονη ιστορική ματιά. Ακόμη, πάνω στην ίδια θεματολογία υπάρχει πλέον μία σημαντικού μεγέθους σειρά βιβλίων, μικρότερων εργασιών, καθώς και ομιλιών σε συνέδρια σχετικά με τον πολιτισμό και την ιστορία των Επτανήσων. Τρανό παράδειγμα είναι οι εργασίες της κυρίας Ελένης Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη για τον λόρδο του Guilford και την Ιόνιο Ακαδημία. Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, η εκπαίδευση στο Ιόνιο κράτος έχει εξελιχθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα από έναν τομέα σχετικά ανεξερεύνητο, σε ένα θέμα αρκετά πολυμελετημένο. Παρά ταύτα, είναι ένα πεδίο που επιδέχεται πολλές και διαφορετικές αναγνώσεις, ειδικά δεδομένης της σύγχρονης ιστορικής τάσης επανεξέτασης των, ανά τον κόσμο, αποικιακών και ημιαποικιακών καθεστώτων.

Ο λόγος που επέλεξα να γράψω για την δημόσια εκπαίδευση στο Ιόνιο Κράτος, ήταν αρχικά το προσωπικό μου ερευνητικό ενδιαφέρον, τόσο για την ιστορία της εκπαίδευσης, όσο και για την ιστορία των Επτανήσων. Έπειτα, θα ήθελα μέσα από αυτή την εργασία να υπογραμμίσω τα ζήτσημα αφενός της εκπαιδευτικής διαδικασίας, και αφετέρου αυτό της επτανησιακής ταυτότητας. Η πρώτη διάσταση έχει να κάνει με την αναγωγή σε κύριο θέμα της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων της διδασκαλίας με τα προγράμματα σπουδών, τα σχολικά εγχειρίδια, καθώς και της μεταξύ τους σχέσης. Η δεύτερη έχει να κάνει με την εξέταση της γλωσσικής, πολιτιστικής και εθνικής ταυτότητας των κατοίκων του ιονίου χώρου, κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα.

Τα Επτάνησα ευρισκόμενα ανάμεσα σε δύο αφυπνιζόμενους εθνικούς πόλους, τον ιταλικό και τον ελληνικό, αλλά και δεμένα στο άρμα της βρετανικής υπερδύναμης,

δέχτηκαν εξωτερικές και εσωτερικές πιέσεις στο ζήτημα της ταυτότητας. Η «ασφάλεια» που παρείχε ο βενετικός κόσμος, μέσα στον οποίο είχε γαλουχηθεί ο πολιτισμός και η κοινωνία των νησιών, κατά τον 19^ο αιώνα αποτελούσε πλέον παρελθόν. Τα κατάλοιπα αυτής της απολεσθείσας πραγματικότητας, με χαρακτηριστικότερη την ιταλική γλώσσα, όσο περνούσαν τα χρόνια γίνονταν σταδιακά ολοένα και λιγότερο επίκαιρα.

Δεδομένων όλων των παραπάνω, για την σύνταξη αυτής της εργασίας ακολούθησα δύο κύριους βιβλιογραφικούς άξονες. Αρχικά, άντλησα πληροφορίες από σύγχρονες και αξιόπιστες ιστοριογραφικές πηγές. Πρόκειται για εργασίες σχετικές τόσο με τον τομέα της εκπαίδευσης, όσο και με το γενικότερο ιστορικό, πολιτειακό και ανθρωπολογικό πλαίσιο της περιόδου. Αυτές ήταν ιδιαίτερα χρήσιμες στην χρονολογική καταγραφή των γεγονότων καθώς και στην φιλολογική απόδοση του ιστορικού πλαισίου. Έπειτα, άντλησα πληροφορίες από πρωτότυπες ιστορικές πηγές, που προέρχονται από το αρχείο της Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας. Σε αυτές περιλαμβάνονται τεύχη από την κρατική εφημερίδα του Ιονίου Κράτους (*Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*), παλαιότερες εκπαιδευτικές πραγματείες, καθώς και επιλεγμένα σχολικά εγχειρίδια της περιόδου. Μέσω αυτών προσπάθησα να υπογραμμίσω πτυχές της επίσημης κρατικής πολιτικής πάνω στο ζήτημα της ταυτότητας, και την επιρροή του στα δημόσια εκπαιδευτικά ζητήματα. Γλωσσικά, οι πηγές που μελέτησα ήταν στην ελληνική, την ιταλική και την αγγλική γλώσσα.

Η όλη διαδικασία, παραπέμπει στην «μικτή» έρευνα. Αυτό σημαίνει πως περιλαμβάνει προσεγγίσεις που μαρτυρούν την παρουσία τόσο «ποιοτικών», όσο και «ποσοτικών» ερευνητικών μεθόδων. Τα στοιχεία που μαρτυρούν την «ποιοτική» έρευνα είναι αρκετά και διάχυτα μέσα στην εργασία. Αρχικά, ο ίδιος σκοπός της, ο οποίος δεν είναι άλλος από την περιγραφή και την κατανόηση ενός συγκεκριμένου ιστορικού φαινομένου, της δημόσιας εκπαίδευσης στο Ιόνιο Κράτος. Επιπλέον, η πιο ευέλικτη και κυκλική μορφή της ερευνητικής διαδικασίας επίσης παραπέμπει σε αυτό το είδος. Πολλά στοιχεία αναπαράγονται παραπάνω από μία φορά, καθώς απαντούν σε πολλές θεματικές. Τέλος, τα στοιχεία που φανερώνουν την «ποσοτική» έρευνα, έχουν κυρίως να κάνουν με την παρουσίαση ορισμένων αριθμητικών στοιχείων, μέσω των πινάκων και των διαγραμμάτων που συνοδεύουν ορισμένες ενότητες. Οι πίνακες αυτοί έχουν σκοπό να συνοδέψουν και να συμπληρώσουν το κείμενο και να διευκολύνουν τον αναγνώστη στην κατανόηση ορισμένων θεματικών.

Λαμβάνοντας υπόψιν όλα τα παραπάνω, ο στόχος αυτής της εργασίας είναι να δοθεί φως στη δημόσια εκπαίδευση του Ιονίου Κράτους, τόσο μέσα υπό το πρίσμα της επτανησιακής ταυτότητας, όσο και μέσα από την οπτική της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Για την πρώτη θα γίνει μία ενδοσκόπηση σε τρεις κύριους άξονες. Τον προστασιανό ιονικό, τον ιταλικό και τον ελληνικό, που εντέλει επικράτησε. Για την δεύτερη θα επιδιώξω να δώσω μία αίσθηση της αλληλεπίδρασης των μαθητών, του δασκάλου, της ύλης και της ιστορικής πραγματικότητας, μέσα από τα γραφόμενα ορισμένων γραμματικών σχολικών εγχειριδίων. Ο γλωσσικός τομέας ήταν ένα από τα πεδία που η σύγκρουση αντιλήψεων ήταν η εντονότερη, πράγμα που καθιστά εξαιρετικά ενδιαφέρουσα την εξέτασή του σε μία πιο μικρή και καθημερινή κλίμακα.

Εισαγωγή

Τα Ενωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων (ιταλ. Stati Uniti delle Isole Ionie, αγγλ. United States of the Ionian Islands) αποτελούσαν μία αρκετά ιδιόμορφη περίπτωση ευρωπαϊκού κρατικού μορφώματος. Παρά το μικρό τους μέγεθος και το ανορθόδοξο γεωγραφικό σχήμα τους, που ήταν απόρροια των ιστορικών συγκυριών, τα νησιά αυτά σχημάτιζαν μία ομόσπονδη και αρκετά αποκεντρωμένη πολιτεία. Έπειτα, ως κρατική οντότητα, δεν μπορούσαν να συμπεριληφθούν σε κανένα από τα κυρίαρχα μοτίβα της εποχής. Τα Νησιά του Ιονίου μπορεί να ήταν «de jure» αυτόνομα, ωστόσο δεν μπορούσαν να θεωρηθούν ανεξάρτητη δημοκρατία. Ενώ βρίσκονταν υπό την Προστασία των Βρετανών, ταυτόχρονα δεν αποτελούσαν αποικία. Παρότι τυπικά είχαν μορφή σύγχρονου κράτους, οικονομικά ακόμα διέθεταν φεουδαρχικές δομές και πρακτικές. Μέσα από αυτές του τις ιδιαιτερότητες ο χώρος του Ιονίου, ευρισκόμενος ανάμεσα σε δύο ισχυρούς πολιτιστικούς πόλους, τον ιταλικό και τον ελληνικό, θα δεχθεί τις πιέσεις του ταχύτατα μεταβαλλόμενου περιγύρου του και θα αποκτήσει την ανάγκη να ενταχθεί στις πραγματικότητες που επέτασσε η εποχή.

Από την στιγμή που το νησιωτικό σύμπλεγμα αποσπάστηκε από την κυριαρχία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, έως τον σχηματισμό του Ιονικού Κράτους, μεσολάβησε μία περίοδος που με ιστορικούς όρους εκτείνεται από τις Σταυροφορίες έως τους Ναπολέοντειους Πολέμους. Σε αυτό το ιδιαίτερα ευρύ χρονικό φάσμα, στην Δυτική Ευρώπη θα συντελεστούν σε όλους τους τομείς ορισμένες από τις μεγαλύτερες και σπουδαιότερες αλλαγές που γνώρισε η ανθρωπότητα. Την ίδια περίοδο, η γεωγραφία και η ιστορική πραγματικότητα θα καταστήσουν τα Ιόνια Νησιά αναπόσπαστο τμήμα του ιταλικού κόσμου. Αυτός ο κόσμος έμελλε να γίνει ένας εκ των πρωταγωνιστών των εξελίξεων και των καινοτομιών της αναδυόμενης Δύσης. Ήδη από τις αρχές του 14^{ου} αιώνα, στα ιταλικά κράτη είχε αρχίσει να επανεξετάζεται η ρωμαϊκή αρχαιότητα και να επαναπροσδιορίζεται η αντίληψη για την παιδεία και την εκπαίδευση, με την υιοθέτηση του ουμανισμού.

Η ένταξη των νησιών σε αυτά τα μοτίβα θα ευνοηθεί από την βενετική διακυβέρνηση. Η κατεξοχήν ναυτική δύναμη της Μεσογείου, μέχρι το τέλος του 15^{ου} αιώνα, θα έχει κατορθώσει να ενοποιήσει τον χώρο του Ιονίου σε μία ενιαία διοικητική και πολιτιστική ενότητα. Λίγες δεκαετίες αργότερα, μετά την αναπάντεχα θετική έκβαση που είχαν οι Ιταλικοί Πόλεμοι για την Βενετία, η πόλη του Αγίου Μάρκου θα λάβει τα σκήπτρα της Αναγέννησης από την Φλωρεντία και την Ρώμη. Μετά και την σταδιακή απώλεια των υπόλοιπων βενετικών κτήσεων, τα Ιόνια Νησιά θα γίνουν οι κύριοι πομποί της ιταλικής κουλτούρας και παιδείας στην Ανατολική Μεσόγειο. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, θα γίνει ουσιαστικά η γέννηση του ιονικού σχολείου, το οποίο εκείνη την εποχή θα έχει έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα.

Κατά τον 18^ο αιώνα, οι νεαρές ιδέες του Διαφωτισμού θα αρχίσουν να κάνουν την εμφάνισή τους στα νησιά, καθώς αρκετά μέλη της ντόπιας ελίτ σπούδαζαν στα μεγάλα πανεπιστήμια της Δυτικής Ευρώπης. Μάλιστα, μετά τα γεγονότα που οδήγησαν στην συνθήκη του Campoformio και την οριστική διάλυση του βενετικού κράτους, τα Ιόνια Νησιά θα τεθούν υπό τον έλεγχο της Πρώτης Γαλλικής Δημοκρατίας, και θα γνωρίσουν από κοντά τις ανατρεπτικές ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης. Μέσα στα ταραγμένα χρόνια των Ναπολεόντειων πολέμων στο Ιόνιο θα αρχίσει να αποκτά νεωτερικού τύπου εκπαιδευτικές δομές και πρακτικές, κατά την διάρκεια της Επτανήσου Πολιτείας, τις

οποίες θα βρουν οι Βρετανοί και πάνω σε αυτές θα στήσουν, από κοινού με τους τοπικούς φορείς, το εκπαιδευτικό σύστημα του Ιονίου Κράτους.

Ο 19^{ος} ήταν ένας από τους σημαντικότερους αιώνες στην ανθρώπινη Ιστορία. Μία πληθώρα τεχνολογικών, κοινωνικών και ιδεολογικών αλλαγών έμελλε να μεταμορφώσουν, σε σύντομο σχετικά χρονικό διάστημα, την ζωή των ανθρώπων σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Ευρώπης και του κόσμου, και να δημιουργήσουν μία σειρά από νέες ανάγκες. Μία από τις εντονότερες ανάγκες που είχαν αρχίσει να διακατέχουν τους ευρωπαϊκούς λαούς εκείνης της περιόδου, ήταν η απόκτηση εθνικής ταυτότητας και ο επακόλουθος σχηματισμός νεωτερικών εθνικών κρατών. Ως ένα εκ των μέσων ικανοποίησης αυτών των ολοένα και ισχυρότερων τάσεων, οι πολιτικές ελίτ της ηπείρου επιστράτευαν την, εδώ και αιώνες παραμελημένη, εκπαίδευση. Με αυτό τον τρόπο η εκπαιδευτική διαδικασία, από αποκλειστικό προνόμιο των λίγων, θα αρχίσει να απλώνει το φάσμα της πάνω από όλα τα κοινωνικά στρώματα και να διαμορφώνει ιδεολογικά φορτωμένες ταυτότητες, που θα θέσουν σε κίνηση τους μηχανισμούς της Ιστορίας.

Στα Νησιά του Ιονίου, παρά το γεγονός πως οι ατελείωτοι αιώνες Βενετικής Διοίκησης είχαν σμιλέψει μία διοικητική και πολιτιστική οντότητα με αρκετά συμπαγή χαρακτήρα, η κοινωνία καθ' όλη την διάρκεια του α' μισού του 19^{ου} αιώνα βρίσκονταν σε μία αναζήτηση ταυτότητας. Η διοίκηση της Βρετανικής Προστασίας θα επιδιώξει, και σε έναν βαθμό θα καταφέρει, να κατευθύνει την εξέλιξη της ταυτότητας αυτής εκμεταλλευόμενη, μεταξύ άλλων, την δύναμη της εκπαίδευσης. Έτσι οι Βρετανοί, μέσα στο πλαίσιο της αποστολής «εκπολιτισμού» του επτανησιακού λαού που θεωρούσαν πως είχαν αναλάβει, θα εγκαθιδρύσουν στο Ιονικό Κράτος ένα αρκετά εξελιγμένο, για την εποχή του, εκπαιδευτικό σύστημα, κορωνίδα του οποίου ήταν η λειτουργία του πρώτου σύγχρονου πανεπιστημίου ευρωπαϊκού τύπου στην Εγγύς και Μέση Ανατολή.

Παρά τις δυσκολίες που αντιμετώπισε η εφαρμογή των συγκεκριμένων φιλόδοξων πολιτικών, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, με τα επτανησιακά γράμματα θα καταπιαστούν, τόσο ως διδάσκοντες όσο και ως υποκείμενα της εκπαιδευτικής διαδικασίας, μία σειρά από λαμπρές προσωπικότητες της ευρύτερης ελληνικής και της ιταλικής διανόησης. Εντός και πέριξ της Ιονίου Ακαδημίας θα αρχίσει να δημιουργείται ένας πνευματικός κύκλος ιδιαίτερα μορφωμένων ανθρώπων, που τίποτα δεν είχε να ζηλέψει από τους αντίστοιχους των μεγάλων ευρωπαϊκών πόλεων. Μάλιστα, αυτό το περιβάλλον θα αποκτήσει μία δυναμική, αρκετή να επηρεάσει αλλά και θα τροφοδοτήσει το σπουδαιότερο πνευματικό κίνημα στον ελληνόφωνο κόσμο από την εποχή της Αναγέννησης, την περίφημη Επτανησιακή Σχολή.

Σε αυτή την εργασία θα γίνει μία περιεκτική ανάλυση του εκπαιδευτικού συστήματος του επτανησιακού κράτους, αλλά και μία προσπάθεια να ερμηνευτούν, μέσα σε ιστορικά πλαίσια, οι πραγματικότητες που αντικατοπτρίζονται στην λειτουργία και την δομή του. Η ιονική παιδεία διακατέχεται από πληθώρα ιδεών που σκιαγραφούν με τον καταλληλότερο τρόπο τις γενικότερες αλλαγές που γνώρισε εκείνες τις δεκαετίες ο ευρύτερος περίγυρος του Ιονίου. Ο χώρος αυτός αποτέλεσε ένα σταυροδρόμι ιδεών, που μέσα από την αλληλεπίδρασή τους κατέστησαν το μικρό προτεκτοράτο, ένα πραγματικό κέντρο της εκκολαπτόμενης ευρωπαϊκής νεωτερικότητας.

Κεφάλαιο Ι: Η εκπαίδευση στον χώρο του Ιονίου μέσα στους αιώνες

Βενετική Διοίκηση

Πολλά έχουν γραφτεί για την εκπαιδευτική πολιτική της Γαληνοτάτης στα «Βενετικά Νησιά της Ανατολής». Από την μία, στην παραδοσιακή ελληνική βιβλιογραφία η εξέταση γίνονταν πάντα με γνώμονα την οθωμανική πραγματικότητα στον γειτονικό βαλκανικό χώρο, δίνοντας με αυτό τον τρόπο στο σύστημα εκπαίδευσης των βενετικών κτήσεων κατά το δοκούν θετικό ή αρνητικό πρόσημο.¹ Από την άλλη, οι Βρετανοί διανοούμενοι που ήρθαν αντιμέτωποι με τα αποτελέσματα των πολιτικών αυτών κατά τον 19^ο αιώνα, θα ανοίξουν ένα μεγάλο φιλολογικό διάλογο, για το κατά πόσο αυτή η περίοδος φέρει ευθύνη για την «ηθική έκπτωση» του επτανησιακού λαού. Ένα πνευματικό τέλμα που οι ίδιοι θεωρούσαν πως είχαν αναλάβει να ανατρέψουν (για αυτό το αποικιακού χαρακτήρα ιδεολόγημα θα γίνει αναφορά στο επόμενο Κεφάλαιο).²

Παρά τις εκατέρωθεν κριτικές, σε γενικές γραμμές, η απαρχή της συστηματοποίησης της ιονικής παιδείας, αλλά και της ευρύτερης ιονικής πνευματικής καλλιέργειας, είναι δίχως αμφιβολία η περίοδος της βενετικής κυριαρχίας. Σταθμός σε αυτή την διαδικασία είναι η δεύτερη ενσωμάτωση της Κέρκυρας στην επικράτεια της Γαληνοτάτης, τον Μάιο 1386. Αυτός ο άξονας Κέρκυρας-Βενετίας, που ήταν απόρροια της γεωγραφικής εγγύτητας του κερκυραϊκού χώρου με την Ιταλία, θα αποτελέσει κρίσιμο παράγοντα ανάπτυξης για τον πολιτισμό του Ιονίου.³ Με την ενσωμάτωση της Ζακύνθου, της Κεφαλονιάς και της Ιθάκης (το 1484, το 1500 και το 1503 αντιστοίχως) ο χώρος αυτός θα ενοποιηθεί σε μία πολιτιστική οντότητα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά.

Οι πληροφορίες για την εκπαιδευτική κατάσταση που επικρατούσε στην Κέρκυρα κατά τους δύο πρώτους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας, είναι λιγοστές και σποραδικές (αυτό πιθανώς να οφείλεται στις καταστροφές που προξένησε στο νησί η πρώτη οθωμανική πολιορκία).⁴ Ωστόσο, παρά αυτή την σιγή, μας είναι γνωστό πως αξιόλογοι Βυζαντινοί λόγιοι εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα, όπως ο Ιωάννης Μόσχος από τον Μυστρά, οι οποίοι καταπιάστηκαν με το επάγγελμα του ιδιωτικού δασκάλου.⁵ Η ιδιωτική εκπαίδευση σταδιακά εξελίχθηκε σε σημαντικό παράγοντα της τοπικής πνευματικής καλλιέργειας. Οι ιδιωτικοί δάσκαλοι στα Βενετικά Νησιά της Ανατολής μισθώνονταν από τους γονείς του μαθητή τους κατόπιν επίσημης συμφωνίας, η οποία επικυρώνονταν με νοταριακή πράξη. Τα παιδιά διδάσκονταν στοιχειώδεις γνώσεις («ιερά γράμματα»: γραφή, ιερή ανάγνωση και αριθμητική), ενώ οι δάσκαλοι πληρώνονταν είτε σε χρήματα είτε σε είδος, ενώ υπήρχαν και προσφορές. Τα μαθήματα

¹ Παναγιώτα Τζιβάρια, *Σχολεία και δάσκαλοι στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16^{ος}-17^{ος} αι.)*, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα, 2003, σελ. 1.

² Thomas W. Gallant, *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας: Πολιτισμός, ταυτότητα και εξουσία στα Επτάνησα 1817-1864*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014, σελ. 45.

³ Πέτρος Θ. Πιζάνιας, *Η ιστορία των νέων Ελλήνων, από το 1400ς. έως το 1820*, Εστία, Αθήνα, 2015, σελ. 76.

⁴ Παναγιώτα Τζιβάρια, ό.π. *Σχολεία και δάσκαλοι στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16^{ος}-17^{ος} αι.)*, σελ. 13.

⁵ Ό.π. σελ. 14.

γίνονταν καθημερινά εκτός της Κυριακής, ενώ η συχνότητά τους φαίνεται πως χαλάρωνε κατά την περίοδο των αγροτικών εργασιών.⁶

Παρούσα ήταν στις πόλεις των νησιών και μία στοιχειώδης δημόσια εκπαίδευση. Μετά από αίτημα του κερκυραϊκού Συμβουλίου προς τον Δόγη, το 1535, θα δωριστούν δύο δημόσιοι δάσκαλοι, ένας για την λατινική και ένας για την αρχαιοελληνική γλώσσα και γραμματεία.⁷ Οι δάσκαλοι αυτοί, όπως και στα υπόλοιπα νησιά, πληρώνονταν αποκλειστικά από τα τελωνειακά έσοδα των Κοινοτήτων.⁸ Στην Κεφαλονιά και στην Ζάκυνθο (οι οποίες θα κυριευτούν από την Βενετία αργότερα, στα τέλη του 15^{ου} αιώνα) ο διορισμός κοινοτικών δασκάλων θα επιτραπεί το 1563 και το 1576 αντίστοιχα.⁹ Σε αντίθεση με την Κέρκυρα, στα νησιά αυτά έγινε επιτρεπτός ο διορισμός ενός μονάχα δασκάλου. Η προνομιακή αντιμετώπιση του βορειότερου νησιού μαρτυρά την σημαντική θέση που είχε η πόλη του ως έδρα του Βενετού Γενικού Προβλεπτή.¹⁰ Πρόκειται για μία ειδική μεταχείριση που, όπως θα δούμε στην συνέχεια, μέχρι τα χρόνια του Ιονίου Κράτους θα έχει παγιωθεί και θα αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτικής πραγματικότητας του χώρου.

Σε όλο τον χώρο του Ιονίου, με εξαίρεση τα δημόσια και τα ιδιωτικά σχολεία, η κάθε θρησκευτική κοινότητα είχε τα δικά της εκπαιδευτήρια. Η Καθολική Εκκλησία αποτελούσε τον ισχυρότερο εκπαιδευτικό παράγοντα στα Ιόνια Νησιά, τόσο με άμεσο όσο με έμμεσο τρόπο. Άλλωστε, είναι σημαντικό να επισημανθεί, πως τόσο το καθολικό όσο και το ορθόδοξο στοιχείο βρίσκονταν υπό ένα ιδιαίτερο καθεστώς εκκλησιαστικής ένωσης, με τους Λατίνους Αρχιεπισκόπους των νησιών να αποτελούν τους τοπικούς προκαθήμενους σύσσωμου του χριστιανικού πληθυσμού.¹¹ Ιδιαίτερα κατά την περίοδο της «Καθολικής Μεταρρύθμισης» (16^{ος} αιώνας), οι προσπάθειες διάδοσης της καθολικής παιδείας στον ελληνόρρυθμο (ιταλ. Rito Greco) πληθυσμό των νησιών εντάθηκαν μέσω της δράσης των μισσιοναρίων και της ίδρυσης ιερατικών σχολών.¹² Παρότι σημαντικό μέρος των ελληνόρρυθμων επέλεγε να φοιτά στις λατινικές σχολές, υπήρχαν και πολλά στον αριθμό ιεροσπουδαστήρια του ανατολικού τυπικού, τόσο εντός όσο και εκτός των πόλεων των νησιών.¹³ Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτές οι σχολές δρούσαν υπό τον έλεγχο της επίσημης Εκκλησίας. Μία μεγάλη εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα ήταν το «Κοινό Φροντιστήριο» των ιερομόναχων Νικηφόρου Θεοτόκη και Ιερεμία Καββαδία, στην Κέρκυρα.¹⁴

Η εβραϊκή κοινότητα με την σειρά της, παρούσα στα περισσότερα νησιά ήδη πριν από την ένταξη τους στην Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου, διέθετε στην Κέρκυρα κέντρο μελέτης και διδασκαλίας της Τορά. Ωστόσο, οι κατά περιόδους συγκρούσεις στο εσωτερικό της κοινότητας αυτής, η οποία ήταν χωρισμένη μεταξύ Γριέγων (Ρωμανιωτών) και Πουλιέζων (Ιταλών) Εβραίων, πιθανότατα υπήρξαν ανασταλτικοί παράγοντες στην εξέλιξη της θεολογικής τους σχολής. Ήδη πριν από την έλευση των

⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*, Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 2002, σ. 33.

⁷ Ο.π. σ. 27.

⁸ Ο.π. σ. 26-27.

⁹ Ο.π. σ. 26.

¹⁰ Ο.π. σ. 27.

¹¹ Γεράσιμος Δ. Παγκράτης, *Εκκλησία και κράτος στα Βενετικά Νησιά του Ιονίου Πελάγους: Μαρτυρίες για τη δράση Ιταλών Φραγκισκανών Μισσιοναρίων από τα αρχεία της Propaganda Fide (17ος αιώνας)*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2015, σ. 25-27.

¹² Ο.π. σ. 9-10.

¹³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 31-33.

¹⁴ Ο.π. σελ. 32.

Βρετανών στα Επτάνησα, δεν αναφέρονται εβραϊκά σπουδαστήρια σε κανένα από τα νησιά.¹⁵

Παρότι σε γενικές γραμμές στην εκπαιδευτική διαδικασία η παρουσία των αρρένων ήταν απόλυτα πλειοψηφική, τα χριστιανικά σπουδαστήρια προσέφεραν ευκαιρίες στοιχειώδους εκπαίδευσης και στις γυναίκες των ανώτερων τάξεων. Στην Κέρκυρα, κορίτσια της αριστοκρατικής τάξης παρακολουθούσαν μαθήματα στο μοναστήρι του Αγίου Νικολάου του Κατζίνα στο Μαντούκι, σύμφωνα με μαρτυρία του 1765. Το ίδιο συνέβαινε και στην Κεφαλονιά στο μοναστήρι του Αγίου Γεράσιμου στα Ομαλά, από τον 17^ο αιώνα. Στην Ζάκυνθο, ήδη από το 1566 υπήρξε αίτημα από το Συμβούλιο προς την Βενετία να μετατραπεί σε παρθενώνα της κοινότητας η εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, στο Κάστρο. Παρότι οι πληροφορίες δεν είναι πολλές, το γεγονός πως πολλές Ζακυνθινές της τάξης των ευγενών, από τον 16^ο αιώνα, συμμετείχαν ως εγγυήτριες και υπόχρεες στην απονομή χρεών των αρρένων συγγενών τους, μαρτυρά μία στοιχειώδη εκπαιδευτική κατάρτιση.¹⁶

Παρά τις εξελίξεις στον ιονικό χώρο καθαυτό, η επτανησιακή εκπαίδευση κατά την βενετοκρατία, έχει συνδεθεί κυρίως με την φοίτηση στα μεγάλα ιταλικά πανεπιστήμια, και κυρίως σε αυτό της Πάδοβας. Το μεγαλύτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα του βενετικού κράτους έγινε ιδιαίτερα ελκυστικό για τους νεαρούς των ανώτερων τάξεων, οι οποίοι εκμεταλλεύονταν τα ιδιαίτερα προνόμια που προσφέρονταν από το εν λόγω πανεπιστήμιο στο «έθνος των *oltremarini*» (η φοιτητική οργάνωση των σπουδαστών που κατάγονταν από τις βενετικές κτήσεις).¹⁷ Άλλο ίδρυμα στο οποίο οι κάτοικοι των Ιονίων Νήσων έκαναν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους ήταν το Ελληνικό Κολέγιο της Ρώμης, στο οποίο ήδη από την αρχή της λειτουργίας του τεκμηριώνεται η ιονική καταγωγή πολλών σπουδαστών.¹⁸ Η τάση αυτή εμφανίζεται και σε άλλα ιδρύματα της Ιταλίας αλλά και της Ευρώπης, ενώ υπολογίζεται πως τουλάχιστον ένας στους χίλιους Επτανήσιους φοιτούσε σε κάποιο πανεπιστήμιο, την περίοδο πριν από την κατάκτηση της Κρήτης.¹⁹

Σημαντικότερη ήταν και η συμβολή των Ιονίων στην ίδρυση και την λειτουργία του Φλαγγιανινού Φροντιστηρίου στην ίδια την Βενετία. Το συγκεκριμένο σπουδαστήριο ιδρύθηκε το 1662 με κληροδότημα του Κερκυραιοβενετού Θωμά Φλαγγίνη, με σκοπό την επιμόρφωση των ελληνόφωνων υπηκόων της Δημοκρατίας της Βενετίας. Παρά την επιθυμία του δωρητή στη διαθήκη του, να προτιμώνται οι Κερκυραίοι υπότροφοι (μαζί με τους Κύπριους, λόγω της καταγωγής της μητέρας του), τα έγγραφα του ιδρύματος μας δίνουν ισχυρότερη κεφαλονίτικη συμμετοχή και ακολούθως κερκυραϊκή και ζακυνθινή.²⁰

Συμπερασματικά, οι κριτικές που δέχτηκε κατά τον 19^ο αιώνα το εκπαιδευτικό σύστημα της βενετικής περιόδου αποτελούν, επί της ουσίας, φωνές αναχρονισμού. Επρόκειτο για ένα σύστημα εκπαίδευσης, γνήσιο τέκνο της εποχής του και σχεδόν ταυτόσημο με εκείνο των υπόλοιπων περιοχών της Μαρκιανής Δημοκρατίας (συμπεριλαμβανομένης της μητρόπολης Βενετίας). Οι ουσιαστικές διαφορές με τα

¹⁵ Ο.π. σ. 28.

¹⁶ Παναγιώτα Τζιβάρα, «Κατήχηση νεανίδων: Απόψεις για την εκπαίδευση των γυναικών στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα κατά τον 18ο αιώνα», *Περί Ιστορίας 6*, Κέρκυρα, 2013, σ. 41-55.

¹⁷ Χρύσα Μαλτέζου, «Νησιά Ιονίου. Η τελευταία περίοδος βενετικής κυριαρχίας (1669-1797)», στο, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, 20 τόμοι, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΑ', Αθήνα, 2009, σ. 217-218.

¹⁸ Παναγιώτα Τζιβάρα, ό.π., *Σχολεία και δάσκαλοι στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16^{ος}-17^{ος} αι.)*, σ. 16.

¹⁹ Πέτρος Θ. Πιζάνιας, ό.π., σ.79.

²⁰ Χρύσα Μαλτέζου, ό.π., σελ. 217.

αντίστοιχα συστήματα της υπόλοιπης χριστιανικής Ευρώπης ήταν πραγματικά αμελητέες.²¹ Όπως και στην υπόλοιπη Καθολική Δύση η εκπαιδευτική πρωτοβουλία ελεγχόταν και επηρεαζόταν περισσότερο από την Εκκλησία παρά από το Κράτος (παρότι συγκριτικά με άλλες περιοχές της Ευρώπης, στην βενετική περίπτωση η κοσμική εκπαίδευση ήταν πιο διαδεδομένη), ενώ δικαιώματα σε μία υψηλότερου επιπέδου εκπαίδευση είχαν μονάχα οι ανώτερες τάξεις. Παρά ταύτα, στα Ιόνια νησιά θα σμιλευτεί μέσα σε αυτούς τους αιώνες μία εκπαιδευτική παράδοση που θα συνδέσει τον χώρο αυτό με το πανεπιστημιακό περιβάλλον της Δυτικής Ευρώπης. Η επαφή των νεαρών Ιονίων με τις καινοτομίες που συντελούνταν εκεί, θα αποτελέσει καθοριστικό παράγοντα στην εξέλιξη της πατρίδας τους μέσα στον 19^ο αιώνα.

Δημοκρατικοί Γάλλοι

Τα γεγονότα της Ιταλικής Εκστρατείας (1792-1802), καθώς και η επιθυμία του Ναπολέοντα να διαλυθεί η Βενετική Δημοκρατία, παρά την ουδετερότητά της, θα φέρουν άμεσες εξελίξεις και στις εναπομένουσες κτήσεις του «Stato da Mar». Τον Ιούνιο του 1797 ο γαλλικός στρατός θα αποβιβαστεί στα νησιά, και σχεδόν εξ αρχής θα επιδιώξει να κοινωνήσει στους ντόπιους τις ιδέες και τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης. Μετά την Συνθήκη του Καμποφόρμιο, τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς, η επικράτεια της Γαληνοτάτης θα διαμοιραστεί μεταξύ της νικήτριας Γαλλίας και της ηττημένης Αυστρίας. Με αυτό τον τρόπο τα Ιόνια Νησιά θα γίνουν επισήμως γαλλικά διαμερίσματα και θα ξεκινήσει η διαδικασία οργανικής ένταξης τους στο γαλλικό κράτος.²²

Πολλά έχουν γραφτεί για την ένταξη των Ιονίων Νήσων στην Γαλλική Δημοκρατία. Πρόκειται για μία περίοδο γεμάτη ανέκδοτες ιστορίες, από τον παράδοξο τρόπο με τον οποίο έγινε η απόβαση των Γάλλων στρατιωτών στο ιονικό έδαφος (συννοδεία εκπροσώπων των βενετικών αρχών), ως το περίφημο κάψιμο του Libro D' Oro και των αριστοκρατικών συμβόλων. Πάντως, ως γεγονός, ήταν σίγουρα μία ξαφνική αλλαγή, που ήρθε απροσδόκητα σε έναν χώρο που είχε προσκολληθεί με τις τύχες της Βενετίας για αιώνες.²³ Η πρόσληψη αυτής της περιόδου από τους ανθρώπους που την έζησαν ποικίλει, ανάλογα με την ταξική και την πολιτική ιδιότητα του εκάστοτε σχολιαστή. Παρά ταύτα, η πολιτειακή αλλαγή θα εγκαινιάσει μία νέα περίοδο στην ιστορία του Ιονίου, κατά την οποία το ζητούμενο θα γίνει η αυτοδιάθεση.²⁴

Η πολιτειακή μετάβαση δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστο τον τομέα της εκπαίδευσης. Οι νέοι κύριοι των νησιών έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επιμόρφωση των νέων Γάλλων πολιτών του Ιονίου. Μάλιστα, όπως μαρτυρούν οι προτάσεις που γινόταν στο Δημαρχείο της Κέρκυρας, υπογραμμιζόταν από τις αρχές και τους συνεργάτες του η αναγκαιότητα σχηματισμού ενός δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος. Απώτερος σκοπός ήταν, βέβαια, οι Ιόνιοι να μετουσιωθούν σε σωστοί κοινωνοί των επαναστατικών ιδεών.²⁵ Κατά αυτό τον τρόπο άμεσα ιδρύθηκαν στα

²¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *ό.π.* *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 31-33.

²² Νικόλαος Μοσχονάς, «Τα Ιόνια Νησιά κατά την Περίοδο 1797-1821», στο, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, 20 τόμοι, Εκδοτική Αθηνών, τομ. ΙΑ', Αθήνα, 2009, σ. 382-388.

²³ Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, *Η Αγωγή του Πολίτη: Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Ελλήνων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2020, σ. 139-166.

²⁴ Νικόλαος Μοσχονάς, *ό.π.*, σ. 382-388.

²⁵ Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, *ό.π.*, σ. 264.

νησιά δημόσια σχολεία, που ονομάζονταν «εθνικά», ενώ δημιουργήθηκαν και εκπαιδευτήρια για την διδασκαλία της γαλλικής γλώσσας. Οι χώροι στους οποίους στεγάστηκαν αυτά τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αποτελούσαν ως επί τω πλείστων απαλλοτριωμένη περιουσία τόσο της Ορθόδοξης, όσο και της Καθολικής Εκκλησίας.²⁶

Η ρήξη της τελευταίας με τις «άθες» γαλλικές αρχές ήταν χαρακτηριστική. Ο αρχιεπίσκοπος Κέρκυρας, Francesco Maria Fenzi, αρχικά επιδίωξε να μετατραπεί το αρχιεπισκοπικό σπουδαστήριο της πόλης σε «εθνικό» σχολείο, προκειμένου μακροπρόθεσμα να εξακολουθεί να βρίσκεται υπό κάποιο εκκλησιαστικό έλεγχο και να εκπροσωπεί τις αξίες του δόγματός του. Η τελική αποτυχία της προσέγγισης αυτής έκανε τον ιονικό Καθολικισμό εχθρικό απέναντι στην γαλλική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, πράγμα που έμελλε να έχει επιπτώσεις στην εξέλιξη του προγράμματος.²⁷

Η επιθυμία των Γάλλων ήταν η πλήρη αντικατάσταση της ιταλικής από την γαλλική γλώσσα, τόσο σε δημόσιο όσο και σε ιδιωτικό επίπεδο. Χαρακτηριστικά, σε επίσημες ανακοινώσεις της Κεντρικής Διοίκησης για την ίδρυση του δημοσίων σχολείων στην Κέρκυρα, στα τέλη του 1797 και στις αρχές του 1798, γίνονταν ξεκάθαρη η πρόθεση του γαλλικού κράτους να μην υπάρχουν γλωσσικές ετερότητες στην επικράτειά του. Επιπλέον, γίνονταν συστάσεις και στους γονείς, να ενθαρρύνουν την ομιλία των γαλλικών ακόμα και μέσα στο σπίτι. Πιο εκδηλωτική ήταν η ανακοίνωση της 18^{ης} Ιανουαρίου του 1798 που αναφέρει χαρακτηριστικά: «...η γαλλική γλώσσα εις τον νομό (δηλ. Διαμέρισμα Κορκύρας, γαλλ. Département de Corcyre) τούτον οφείλει να είναι λαλούμενη γλώσσα και ουχί μόνον της εκπαιδεύσεως...».²⁸ Τα νέα σχολεία θα αποτελούσαν την αιχμή του δόρατος σε αυτή την ιδιαίτερα φιλόδοξη προσπάθεια.

Με βάση τον κανονισμό του πρώτου «εθνικού» σχολείου που βρίσκονταν στο ρωμαιοκαθολικό μοναστήρι του Αγίου Φραγκίσκου, στην πόλη της Κέρκυρας, μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας αυτών των εκπαιδευτηρίων. Το σχολείο ήταν χωρισμένο σε δύο τάξεις, ανάλογα με την ευχέρεια των μαθητών στην γαλλική. Τα μαθήματα ξεκινούσαν στις 9:00, σταματούσαν για το μεσημεριανό γεύμα στις 11:30, και εκκινούσαν εκ νέου από τις 14:00 έως και τις 16:00. Οι Κυριακές και οι Δεκάτες (δηλ. οι τελευταίες μέρες της δεκαήμερης «εβδομάδας» του γαλλικού επαναστατικού ημερολογίου) θεωρούνταν αργίες και δεν πραγματοποιούνταν μαθήματα. Τα γαλλικά διδάσκονταν ως ξένη γλώσσα μέσω της αλληλοδιδασκτικής μεθόδου, προφανώς προς βοήθεια των μαθητών που είχαν ως μητρική είτε την βενετική, είτε την τοπική ελληνική.²⁹

Άλλες μεταρρυθμίσεις που εντάσσονται μέσα στο ίδιο πλαίσιο «εκλεптиσμού» των εκπαιδευτικών ηθών και θεσμών, ήταν η ίδρυση δημόσιας βιβλιοθήκης και τυπογραφείου στην Κέρκυρα. Το τελευταίο, που αποτέλεσε τον πρώτο φορέα της τυπογραφίας στον ελληνικό χώρο, ήταν το μόνο από τα τρία προγραμματισμένα ιονικά τυπογραφία που ολοκληρώθηκε. Σε αυτό τυπώθηκαν μία σειρά από σημαντικά έντυπα, μεταξύ των οποίων και μία επανέκδοση του «Θουρίου» του Ρήγα Φεραίου. Ο χώρος στον οποίο στεγάζονταν ο φορέας αυτός ήταν η δημευμένη καθολική μονή της Παναγίας της «Τενέδου». Αυτή η διαδικασία δήμευσης των περιουσιακών στοιχείων της Καθολικής Εκκλησίας είναι παρούσα και στην περίπτωση της ίδρυσης της

²⁶ Νικόλαος Μοσχονάς, ό.π., σελ. 387.

²⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 53.

²⁸ Ο.π. σ. 51-52.

²⁹ Ο.π. σ. 49-50.

Βιβλιοθήκης. Επρόκειτο για την πρώτη δημόσια βιβλιοθήκη στον χώρο του Ιονίου, με μία έκταση της τάξης των 4.000 τόμων. Το μεγαλύτερο μέρος του αρχικού αυτού υλικού, προηγουμένως ανήκε σε διάφορα λατινικά μοναστήρια της Πόλης της Κέρκυρας και των προαστίων της (κυρίως σε αυτό της Αγίας Ιουστίνης της Γαρίτσας).³⁰

Τους μήνες που ακολούθησαν ο αξιωματούχος Paris επεδίωξε να μεταρρυθμίσει το υπάρχων σχολικό σύστημα, το οποίο έως εκείνη την στιγμή βρισκόταν σε ένα «στάδιο μετάβασης», στα πρότυπα του αντίστοιχου της μητροπολιτικής Γαλλίας. Επρόκειτο δηλαδή για μετουσίωση των δημοσίων σχολείων από προγυμναστήρια της γαλλικής γλώσσας σε κανονικά γαλλικά σχολεία, όπου τα μαθήματα θα παραδίδονταν πρωτίστως στην γαλλική γλώσσα. Το ακριβές πρόγραμμα σπουδών που προέκυψε από αυτή την μεταρρύθμιση δεν είναι γνωστό. Παρά ταύτα, προκαλεί ενδιαφέρον πως μετά από προτροπή του στρατηγού Louis François Jean Chabot, ο Paris πείστηκε να συμπεριλάβει μαθήματα στρατιωτικού χαρακτήρα στο εβδομαδιαίο σχολικό πρόγραμμα των σπουδαστών.³¹

Σύντομα οι γαλλικές ανησυχίες που διαφαίνονται σε αυτού του είδους τις αποφάσεις, επαληθεύτηκαν. Το Νοέμβριο του 1798 θα ξεκινήσει ο Πόλεμος του Δεύτερου Συνασπισμού, και οι εχθροί του Ναπολέοντα θα φέρουν σε ιδιαίτερα δύσκολη θέση τους Γάλλους στο χώρο του Ιονίου. Ταυτοχρόνως, η απογοήτευση που προκάλεσε ο αυταρχικός τρόπος διοίκησης, καθώς και απαξίωση μίας σειράς θεσμών που υπήρχαν στα νησιά για αιώνες, θα φέρουν μεγάλο μέρος των τοπικών κοινωνιών σε ανοιχτή σύγκρουση με τις γαλλικές αρχές. Οι μνήμες της Βενετοκρατίας, ο μη οργανικός παραγκωνισμός της αριστοκρατίας, η απαξίωση της Εκκλησίας, και η βαριά φορολογία, θα κάνουν τις δημοκρατικές ιδέες των υποστηρικτών της Επανάστασης να χάσουν απότομα την δυναμική τους.³² Σύντομα οι Γάλλοι θα αναγκαστούν να εγκαταλείψουν το Ιόνιο, ωστόσο η νεωτερική πραγματικότητα που εγκαινίασαν δεν θα τους ακολουθήσει.

Επτάνησος Πολιτεία

Το 1799 ένας αντιναπολεόντειος συνασπισμός αποτελούμενος από τμήματα του Ρωσικού, του Οθωμανικού και του Βρετανικού ναυτικού ξεκίνησε να επιτίθεται στις γαλλικές θέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο. Τα Ιόνια Νησιά θα καταληφθούν γρήγορα από τις δυνάμεις αυτές, ενώ ένα μεγάλο μέρος του τοπικού πληθυσμού θα τις υποδεχτεί ως απελευθερώτριες. Με την επέμβαση αυτή, άνοιξε ο δρόμος για την πολιτική ανεξαρτησία του νησιωτικού συμπλέγματος, και του σχηματισμού του πρώτου, έστω και εν μέρη, ελληνόφωνου κράτους από την άλωση της Κωνσταντινούπολης και ύστερα.³³

Το ημιανεξάρτητο κράτος της Επτανήσου Πολιτείας μέχρι τους πρώτους μήνες του 1800 είχε σχηματιστεί με κάθε επισημότητα, διαθέτοντας σύνταγμα, πολιτειακές δομές, σημαία και στρατό. Επρόκειτο για ένα κράτος με θεσμικές σχέσεις εξάρτησης τόσο με την Ρωσική όσο και με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, ενώ τα πρώτα χρόνια

³⁰ Ο.π. σ. 109-121.

³¹ Ο.π., σ. 50.

³² Δημήτρης Δ. Αρβανιτάκης, ό.π., σ. 635-669.

³³ Νικόλαος Μοσχονάς ό.π., σ. 389-393.

της ύπαρξης του σημαδεύτηκαν από συνταγματικές κρίσεις και εμφυλιακού τύπου εξεγέρσεις, ειδικά στα νότια νησιά.³⁴ Παρά ταύτα, αποτέλεσε μία νησίδα συνταγματισμού, μέσα σε μία περιοχή που ακόμα διοικούνταν σχεδόν αποκλειστικά από απολυταρχικές μοναρχίες.

Το πρώτο αρκετά αμφιλεγόμενο σύνταγμα της Πολιτείας δεν έκανε καμία μνεία στην παιδεία. Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η αναθεωρημένη εκδοχή του 1801. Αντιθέτως, το Σύνταγμα, του 1803, θα κάνει εκτενή αναφορά στην εκπαίδευση και στον ρόλο που αυτή όφειλε να διαδραματίσει στο νέο κράτος, μελλοντικά. Χαρακτηριστικά, στο άρθρο 113 αναφέρει πως «Η θρησκεία, η παιδεία και η δημόσια εκπαίδευση, τα χρήσιμα για τις επιστήμες, τα γράμματα και τις τέχνες ιδρύματα, το εμπόριο και η ναυτιλία είναι υπό την άμεση προστασία της γερουσίας...».³⁵ Αναφορές γίνονται επίσης σε ορισμένες παραγράφους του άρθρου 73, ενώ πιο έμμεσα στον τομέα της εκπαίδευσης γίνονται στις γενικές διατάξεις του συντάγματος. Πιο συγκεκριμένα, εκεί υπογραμμίζεται η εξέχουσα σημασία της ελληνικής γλώσσας και η πρόθεση της καθιέρωσής της ως μόνης επίσημης έως το έτος 1820.³⁶ Το παράδοξο βέβαια στις παραπάνω εξαγγελίες είναι πως όλες τους γράφτηκαν μονάχα στα ιταλικά, ενώ δεν δημοσιεύτηκαν μεταφρασμένες στα ελληνικά μέχρι το 1804.³⁷

Προκειμένου το παραπάνω πρόγραμμα να γίνει πραγματικότητα, ήταν αναγκαία η οργάνωση ενός εθνικού συστήματος παιδείας. Για αυτό τον σκοπό, η Επτανησιακή Κυβέρνηση άρχισε να ολοκληρώνει τα φιλόδοξα σχέδια του 1797, που είχαν στο μεταξύ εγκαταλειφθεί από τους Γάλλους. Παρότι ήδη από το 1799 η Γερουσία είχε αρχίσει να νομοθετεί, με σκοπό την συνέχιση του συγκεκριμένου πλάνου, αυτό μόλις το 1803 ξεκίνησε να εφαρμόζεται. Στις 27 Απριλίου εκείνης της χρονιάς, κατόπιν έντονων πιέσεων από τον κόμη Μοτσενίγο, η Γερουσία διέταξε τις τοπικές κυβερνήσεις των νησιών της Πολιτείας να ερευνήσουν τους πόρους των μονών, προκειμένου να χρηματοδοτηθεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την θετική για την παιδεία εξέλιξη, έπαιξε και ο νέος γραμματέας της επικρατείας, Ιωάννης κόμης Καποδίστριας.³⁸

Ο Κερκυραίος αριστοκράτης έπεισε την Γερουσία το καλοκαίρι του 1803 να εκδώσει θέσπισμα ίδρυσης σχολής για τους δόκιμους (ιταλ. *esercenti*) δημόσιους υπάλληλους. Παρότι η πρόταση αυτή δεν υλοποιήθηκε ποτέ, ελλείπει χρημάτων, η ψήφισή της μαρτυρά τις θετικές προθέσεις της Πολιτείας. Το οικονομικό πρόβλημα της Επτανήσου οξύνονταν από το πρόγραμμα διευθέτησης του ζητήματος της φεουδαρχίας που προσπαθούσαν να εφαρμόσουν οι αρχές της.³⁹ Το χάος που είχε προκληθεί στην ύπαιθρο από τις αλλαγές αυτές, αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα και για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις, κατά τα πρώτα χρόνια ύπαρξης του συγκεκριμένου κράτους. Ωστόσο, σημαντικά βήματα προς την επίλυση του ζητήματος έγιναν το 1804

³⁴ Ο.π. σ. 393-399.

³⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 61.

³⁶ Ο.π. σ. 61.

³⁷ Rosa Maria Delli Quadri, *Il Mediterraneo delle Costituzioni: Dalla Repubblica delle Sette Isole Unite agli Stati Uniti delle Isole Ionie 1800-1817*, FrancoAngeli, Μιλάνο, 2017, σ. 30.

³⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 60-63.

³⁹ Σεβαστή Λάζαρη, «Οικονομικές αλλαγές και προσαρμογές στην Επτανήσο Πολιτεία», *Πρακτικά Κ' Συμποσίου Εταιρίας Λευκαδικών Μελετών*, Εταιρία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα, 2016, σ. 73.

όταν, και πάλι κατόπιν πιέσεων από τον δραστήριο κόμη Μοτσενίγο, η Γερουσία θα εκδώσει εντός λίγων μηνών τρία ψηφίσματα εκπαιδευτικού περιεχομένου.⁴⁰

Με το πρώτο, αποφασίστηκε ο διορισμός του ιερέα Ανδρέα Ιδρωμένου ως δασκάλου της ελληνικής γλώσσας για προχωρημένους μαθητές, και του Χριστόφορου Περραιβού για όσους (κυρίως δημόσιους υπαλλήλους) ήθελαν να μάθουν την γλώσσα εξ αρχής. Με το δεύτερο, αποφασίστηκε η ίδρυση σαράντα πρωτοβάθμιων σχολείων ανά την επικράτεια. Τα σχολεία αυτά θα έδιναν στοιχειώδεις γνώσεις και θα κατανέμονταν σε κάθε νησί της Πολιτείας, ανάλογα με τις έδρες που αυτό δικαιούνταν στην Βουλή. Τέλος, με το τρίτο ψήφισμα, αποφασίστηκε η ίδρυση ενός δευτεροβάθμιου σχολείου στην πρωτεύουσα Κέρκυρα, με έξοδα της ίδιας της Γερουσίας.⁴¹

Μετά από έναν χρόνο το εκπαιδευτήριο αυτό άνοιξε, κατόπιν νέων πιέσεων από τον κόμη Καποδίστρια, στον χώρο της μονής της Παναγίας της «Τενέδου». Ήταν δομημένο σε τέσσερα τμήματα, στα οποία δίδασκαν ισάριθμοι καθηγητές. Πιο συγκεκριμένα, ο Γαβριήλ Στάμπιλε Παγάνος ήταν ο υπεύθυνος του τμήματος «φιλοσοφίας και ηθικής», ενώ ο Καίσαρας Πελλεγκρίνης ήταν υπεύθυνος του αντίστοιχου των «μαθηματικών». Οι Χριστόφορος Περραιβός και Ανδρέας Ιδρωμένος ήταν ομότιμοι των προηγούμενων στα τμήματα «εθνικής γλώσσας» και «ανώτερης γραμματικής», αντιστοίχως. Στην αρχή υπήρχαν ζητήματα σχετικά με την απροθυμία των νέων να εγγραφούν στο Γυμνάσιο, ωστόσο το προσωπικό ενδιαφέρον του Καποδίστρια κράτησε το εγχείρημα ζωντανό.⁴²

Το πρόγραμμα ολοκληρώθηκε το 1806, όταν η Γερουσία ενέκρινε τον «Κανονισμό της Δημόσιας Εκπαίδευσης». Σε αυτόν προβλεπόταν η φοίτηση όλων των παιδιών της επτανησιακής επικράτειας σε δημόσια και δωρεάν εκπαιδευτήρια, στοιχειώδους ή προκαταρτικής εκπαίδευσης. Τα πρώτα θα λειτουργούσαν με βάση το ενοριακό σύστημα των νησιών, με τους ιερείς να διδάσκουν στους νέους την καθομιλούμενη ελληνική γλώσσα και βασικές γνώσεις αριθμητικής (εάν τις γνώριζαν και οι ίδιοι). Τα μαθήματα θα διεξάγονταν για τρεις ώρες το πρωί, θα σταματούσαν για το μεσημεριανό, και θα συνεχίζονταν για άλλες δύομιση ώρες το απόγευμα. Μαθήματα θα γίνονταν όλες τις μέρες της εβδομάδας, πλην της Πέμπτης, της Κυριακής και των αργιών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η πρόβλεψη για πλήρη καταγραφή των υποψήφιων μαθητών από τους επιτρόπους των ενοριών και τους εφόρους των χωριών. Η συμμετοχή στο σχολείο θα ήταν υποχρεωτική, και οι γονείς θα έπρεπε να δικαιολογούν πειστικά την εκάστοτε απουσία των τέκνων τους στις αρμόδιες αρχές.⁴³

Όσον αφορά τα σχολεία προκαταρτικής εκπαίδευσης, προβλεπόταν η λειτουργία τους ως προετοιμασία των μαθητών για το Γυμνάσιο. Οι καθηγητές που θα δίδασκαν σε αυτά, θα διορίζονταν από τις τοπικές κυβερνήσεις των νησιών, κατόπιν δημόσιου διαγωνισμού, με εξαετή θητεία. Εκείνοι, που μετά το πέρας των έξι ετών θα μπορούσαν να προτείνουν αποφοίτους των τάξεών τους, ικανούς να γίνουν δάσκαλοι, θα ανταμείβονταν με χρηματικές αμοιβές και ανανέωση της θητείας τους. Οι απολαβές των δασκάλων θα ήταν σημαντικές, ενώ οι τοπικές κυβερνήσεις ήταν υποχρεωμένες

⁴⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 64.

⁴¹ Ο.π. σ. 64-66.

⁴² Ο.π. σ. 68.

⁴³ Ο.π. σ. 70-71.

να τους παρέχουν κατοικία κοντά στον σχολικό χώρο. Μετά από τέσσερις θητείες, οι δάσκαλοι θα είχαν το δικαίωμα να συνταξιοδοτηθούν.⁴⁴

Τα σχολεία αυτά θα διέθεταν ένα πλούσιο πρόγραμμα σπουδών, το οποίο θα διακρινόταν σε τρία τμήματα. Αρχικά, προβλεπόταν η παράδοση μαθημάτων «Γραμματικής», δηλαδή μελέτης της ιταλικής, της λατινικής και της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, ενώ κατά περίπτωση θα διδασκόταν και η γαλλική. Έπειτα, θα δίνονταν μαθήματα «Φιλολογίας», τα οποία θα συμπεριλάμβαναν σπουδές γεωγραφίας, ποίησης ρητορικής και ιστορίας. Προγραμματίστηκε να παραδίδονται ακόμη μαθήματα λογικής, ηθικής, αριθμητικής, γεωμετρίας και φυσικής, μέσα στο πλαίσιο του κύκλου της «Φιλοσοφίας».⁴⁵ Τέλος, είναι άξιο αναφοράς το γεγονός πως μαζί με τα παραπάνω, οι μαθητές θα όφειλαν να παρακολουθήσουν και μία σειρά μαθημάτων που ήταν σχετική με τους θεσμούς της Πολιτείας τους.⁴⁶

Η φοίτηση σε κάθε ένα από τα παραπάνω τμήματα είχε διάρκεια δύο χρόνια, ενώ η προαγωγή των μαθητών προβλέφθηκε να γίνεται μέσω εξετάσεων. Τα μαθήματα γίνονταν στις ίδιες μέρες με τα δημόσια σχολεία, με το σχολικό έτος να διακόπτεται στις μεγάλες γιορτές και αργίες, για δύο μήνες καθώς και στην τελευταία βδομάδα του Καρναβαλιού (η σημασία του οποίου ήταν πολύ μεγάλη για την επτανησιακή κουλτούρα, χάρη στη μακραίωνη βενετική παρουσία στο χώρο⁴⁷).⁴⁸ Τέλος, σύμφωνα με ορισμένα άρθρα του «Κανονισμού», δινόταν ιδιαίτερη έμφαση στην θρησκευτικού τύπου παιδεία. Χαρακτηριστικά, υπογραμμίζονταν η σημασία του ρόλου τόσο των καθολικών όσο και των ορθόδοξων ιερέων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Προβλέπονταν δε οι προσλήψεις ορισμένων από αυτούς στα προκαταρκτικά σχολεία, προκειμένου να διδάξουν στους μαθητές τα Ευαγγέλια.⁴⁹ Την ίδια περίοδο, θα ανοίξει και στην Ζάκυνθο η εκεί Δημόσια Σχολή.⁵⁰

Σχεδόν ταυτόχρονα με αυτές τις θετικές για την εκπαίδευση εξελίξεις, οι διεθνείς πολιτικές συγκυρίες άλλαξαν εκ νέου την πορεία των πραγμάτων. Το 1806 οι δύο προστάτιδες δυνάμεις της Πολιτείας, η Ρωσική και η Οθωμανική αυτοκρατορία, ήρθαν σε πολεμική σύγκρουση. Η Επτανησιακή Κυβέρνηση αμέσως τάχθηκε με το μέρος της ομόθρησκης πρώτης.⁵¹ Η Ρωσία, πιεσμένη από τις διαδοχικές ήττες που γνώρισε από τις Ναπολεόντειες στρατιές, αναγκάστηκε να συνάψει ειρήνη με την Γαλλία. Στην περίφημη Συνθήκη του Τιλσίτ ο τσάρος Αλέξανδρος Α' και ο αυτοκράτορας Ναπολέοντας Α' συμφώνησαν σε έναν μεταξύ τους διακανονισμό για το μέλλον των Βαλκανίων και της Ανατολικής Μεσογείου. Κατά αυτό τον τρόπο, το μικρό νησιωτικό κράτος επέστρεψε στον έλεγχο της Γαλλίας και ουσιαστικά έχασε την ανεξαρτησία του.⁵²

⁴⁴ Ο.π. σ. 70-71.

⁴⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *ό.π. Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, *ό.π. σ. 70*.

⁴⁶ Σάκης Γκέκας, *Ξενοκρατία: Οικονομία, κοινωνία και κράτος στα Επτάνησα (1815-1864)*, Εκδόσεις ΕΑΠ, Αθήνα, 2021, σ. 354.

⁴⁷ Thomas W. Gallant, *ό.π.*, σ. 95.

⁴⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *ό.π. Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 72-73.

⁴⁹ Ο.π. σ. 72-74.

⁵⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο: Τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864*, Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών, Αθήνα, 2021, σ. 86.

⁵¹ Rosa Maria Delli Quadri, *ό.π.*, σ. 31-32.

⁵² Ο.π. σ. 33-34.

Η Επτανήσος Πολιτεία αποτελεί ένα κεφάλαιο σταθμό στην ιστορία των Ιονίων Νήσων. Στον τομέα της εκπαίδευσης η συμβολή της στην ανάπτυξη και την δημιουργία ενός καλά δομημένου σχολικού συστήματος ήταν χαρακτηριστική. Πάνω σε αυτό το νέο σχολείο τέθηκαν και τα θεμέλια του αντίστοιχου του Ιονίου Κράτους, ενώ ο κόμης Καποδίστριας προσπάθησε να εφαρμόσει πολλούς από τους κεντρικούς του άξονες στην Ελλάδα δύο δεκαετίες αργότερα. Παρότι οι υπέρμετρες φιλοδοξίες περί μίας πλήρους μεταστροφής προς την ελληνική γλώσσα ήταν εκ των πραγμάτων αδύνατες να πραγματοποιηθούν τόσο γρήγορα, δεδομένης και της συνολικής δυναμικής που είχε αποκτήσει η ιταλική γλώσσα μέσα στους αιώνες, δείχνουν μία συγκεκριμένη κατευθυντήρια γραμμή. Άλλωστε, το εγχείρημα να οργανωθεί ένα καθολικού τύπου δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα σε μία κοινωνία που βρίσκονταν στο μεταίχμιο μεταξύ προνεωτερικότητας και νεωτερισμού, εν καιρώ πανευρωπαϊκών πολέμων, ήταν μία αδιαμφισβήτητη δύσκολη υπόθεση. Κατά αυτό τον τρόπο η τελική, έστω και μερική, επιτυχία του θα αποδειχθεί κομβική για τις μετέπειτα εξελίξεις στο χώρο της τοπικής παιδείας.

Αυτοκρατορικοί Γάλλοι

Η επιστροφή των Γάλλων μετά από μία σχεδόν δεκαετία στα νησιά έγινε υπό πολύ διαφορετικές συνθήκες σε σχέση με το 1797. Ο Ναπολέοντας άλλωστε είχε αναγνωρίσει ήδη από την πρώτη γαλλική κατοχή την σημασία του συμπλέγματος για τα μελλοντικά σχέδια κυριαρχίας στην Ανατολή. Για αυτό τον λόγο θεωρούσε την διατήρηση των Επτανήσων υπό την κατοχή της Γαλλίας υπόθεση υψίστης σημασίας, σημαντικότερη μάλιστα από την διατήρηση ολόκληρης της ιταλικής χερσονήσου.⁵³ Μέσα σε αυτό το πνεύμα, οι αλλαγές ήταν κατά πολύ πιο μετριοπαθείς από εκείνες της τελευταίας γαλλικής κατοχής, καθώς υπήρχε ο φόβος πως τα νησιά θα χάνονταν εκ νέου.⁵⁴ Εντέλει, παρότι η σημαία, οι νόμοι και το σύνταγμα της Γαλλίας αντικατέστησαν τα επτανησιακά αντίστοιχά τους, η Πολιτεία θα συνεχίσει, τουλάχιστον επισήμως, να υφίσταται.⁵⁵

Το νέο αυτό καθεστώς δεν μπόρεσε εξ αρχής να ορθοποδήσει, εξαιτίας της κυριαρχίας του βρετανικού ναυτικού στην Μεσόγειο, καθώς και των αντιγαλλικών αισθημάτων που έτρεφε μεγάλο μέρος του πληθυσμού των νησιών. Αμέσως μετά τον ερχομό των Γάλλων επιβλήθηκε ισχυρός ναυτικός αποκλεισμός από τους Βρετανούς, πράγμα που έπληξε σοβαρά τον ιονικό εμπορικό στόλο. Ισχυροί Επτανήσιοι πλοιοκτήτες, που είχαν καταφύγει στην Μάλτα, ενίσχυσαν την απόφαση των Βρετανών να αναλάβουν ουσιαστικότερη δράση απέναντι στις ναπολεόντειες δυνάμεις κατοχής. Έτσι, το 1809 βρετανικές δυνάμεις άρχισαν να αποβιβάζονται στα νησιά και μέσα σε λίγους μήνες κατέλαβαν όλη την επτανησιακή επικράτεια, πλην της Κέρκυρας και των Παξών.⁵⁶

Όπως γίνεται κατανοητό, ο τομέας της εκπαίδευσης δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστος από αυτούς τους σημαντικούς εξωγενείς παράγοντες. Παρά τις

⁵³ Ο.π. σ. 21.

⁵⁴ Ο.π. σ. 33-34.

⁵⁵ Νικόλαος Μοσχονάς ό.π., σ. 400.

⁵⁶ Ο.π. σ. 400.

φιλόδοξες εξαγγελίες των Γάλλων για αναδιάρθρωση του εκπαιδευτικού συστήματος της Πολιτείας, οι πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις ανέστειλαν κάθε αλλαγή στο νότιο Ιόνιο. Έτσι, για ακόμα μία φορά οι εξαγγελίες έμειναν στα χαρτιά, ενώ όπως καυστικά υπογραμμίζει ο Σπυρίδωνας Θεοτόκης «η λειτουργία των σχολείων παρέμεινε ως επί Επτανήσου Πολιτείας, με τη μόνη διαφορά πως το ανώτερο σχολείο ή γυμνάσιο ονομάσθη αυτοκρατορικό».⁵⁷

Είναι γεγονός πως η Σχολή της «Τενέδου» μετονομάστηκε σε «Αυτοκρατορικών Γυμνάσιον», διατηρώντας, εν πολλοίς, την προηγούμενη δομή της. Η ουσιαστικότερη αλλαγή θα γίνει το 1812, όταν, κατόπιν ενεργειών του Στυλιανού Δώρα Προσαλέντη, επισπεύστηκαν οι προσθήκες νέων τμημάτων στο συγκεκριμένο ίδρυμα. Πιο συγκεκριμένα, σε επιστολή του Προσαλέντη προς τον Άνθιμο Γαζή έγινε αναφορά σε νέα τμήματα σχετικών με την φιλοσοφία και τις θετικές επιστήμες, τα οποία παρείχαν εξειδικευμένες γνώσεις. Χαρακτηριστικά, ο υποδιδάσκαλος των μαθηματικών Ιωάννης Καραντινός παρέδιδε μαθήματα μηχανικής, ενώ δίδασκε τα συστήματα παλαιότερων, αλλά και νεότερων, Γάλλων μαθηματικών, μεταξύ των οποίων και τον μετασχηματισμό του Laplace. Στην επιστολή γινόταν επιπλέον αναφορά σε μία σειρά νέων καθηγητών, μεταξύ των οποίων υπήρχαν πολλοί αξιωματικοί του γαλλικού στρατού, καθώς και ιερείς και των δύο μεγάλων χριστιανικών δογμάτων των Επτανήσων. Η συνεργασία του ορθόδοξου με το καθολικό στοιχείο, στην περίπτωση του «Αυτοκρατορικού Γυμνασίου», ήταν καθοριστική για την ομαλή και, τελικά επιτυχημένη λειτουργία του.⁵⁸

Ένα σημαντικό ίδρυμα που εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε αυτή την περίοδο, ήταν το καλλιτεχνικό σχολείο του ιπότη Παύλου Προσαλέντη και του Δημήτριου Τριβώλη-Πιέρη. Ιδρύθηκε από τους δύο Κερκυραίους με σκοπό την διδασκαλία της γλυπτικής, ενώ στεγάστηκε στον χώρο του αρχοντικού του πρώτου. Μετά τον θάνατο του Πιέρη, το 1809, ο Προσαλέντης ίδρυσε το «Διδασκαλείο των Ωραίων Τεχνών», στο οποίο διδασκόταν τόσο η γλυπτική, όσο και η ζωγραφική. Στην θέση του αποθανόντα συνεργάτη του ο αριστοκράτης προσέλαβε τον Κεφαλλονίτη ζωγράφο, αρχιτέκτονα και χαράκτη Γεράσιμο Πιτζαμάνο. Το «Διδασκαλείο» είχε μία επιτυχημένη πορεία και αποτέλεσε την βάση της «Σχολής των Ωραίων Τεχνών» του Ιονίου Κράτους.⁵⁹

Παρά ταύτα, η σημαντικότερη εξέλιξη της περιόδου, στον τομέα της παιδείας, ήταν η ίδρυση της Ιονικής Ακαδημίας (γαλλ. Académie Ionienne), το 1808. Επρόκειτο για ένα ίδρυμα που ουσιαστικά θύμιζε περισσότερο μία εταιρία γενικής παιδείας (με τακτικά και αντεπιστέλλοντα μέλη, καθώς και μαθητές-υποψήφια μέλη) παρά κάποιο σχολείο ή κολλέγιο.⁶⁰ Πρότυπο στην οργάνωση ήταν το «Institut de France» του Παρισιού, ενώ σε αυτήν συνέβαλαν τόσο Γάλλοι αξιωματούχοι, όσο και Έλληνες διανοούμενοι.⁶¹ Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως ένας από τους βασικούς στόχους του

⁵⁷ Σπυρίδων Θεοτόκης, «Η εκπαίδευσις εν Επτανήσῳ», *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 5, Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών, Κέρκυρα, σ. 79.

⁵⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 80-81.

⁵⁹ Ο.π. σ. 82-83.

⁶⁰ G. P. Henderson, *Η Ιόνιος Ακαδημία*, μτφρ. Πάνος Καραγιώργος, Εκδόσεις Φιλύρα, Αθήνα, 2018, σ. 18.

⁶¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 83.

όλου εγχειρήματος ήταν η συστηματοποίηση της επτανησιακής βιοτεχνίας και γεωργίας, με βάση τα πρωτοβιομηχανικά πρότυπα της εποχής.⁶²

Σύντομα, οι διεθνείς εξελίξεις άλλαξαν για ακόμα μία φορά την τάξη των πραγμάτων. Η βρετανική εκστρατεία του 1809-1810 είχε ουσιαστικά χωρίσει τα νησιά σε δύο τμήματα. Έτσι, μετά την ήττα του Ναπολέοντα στην Ρωσία (1812), ενώ στον νότο είχε επιστρέψει μία προπολεμική κανονικότητα, στον βορρά η κατάσταση είχε γίνει απελπιστική εξαιτίας του αποκλεισμού. Στα τέλη του 1813 και στις αρχές του 1814 το βρετανικό ναυτικό, με την βοήθεια των ντόπιων, κατέλαβε τους Παξούς και την Πάργα, αφήνοντας μόνο την πρωτεύουσα σε γαλλικά χέρια. Τα Επτάνησα επανενώθηκαν, όταν την άνοιξη της ίδιας χρονιάς οι συμμαχικές δυνάμεις εισήλθαν στο Παρίσι και ο Ναπολέοντας παραιτήθηκε από τον αυτοκρατορικό θώκο. Την 1^η Μαΐου του 1814 οι ηττημένοι Γάλλοι υποχρεώθηκαν να παραδώσουν οριστικά την Κέρκυρα στους Βρετανούς.⁶³

Παρότι επρόκειτο για μία περίοδο έντονων πολιτικών και πολεμικών αναταραχών, η δεύτερη γαλλική κατοχή αποδείχτηκε ευεργετική, ιδίως για την πρωτεύουσα Κέρκυρα. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Επτανήσου Πολιτείας, αν και δεν αναβαθμίστηκε ούτε επεκτάθηκε ιδιαίτερα, διατηρήθηκε χωρίς απώλειες. Επιπλέον, ιδρύθηκαν δύο σημαντικά ιδρύματα, η Σχολή του Προσαλέντη και η Ιονική Ακαδημία, που αποτέλεσαν τους προπομπούς της τριτοβάθμιας επτανησιακής εκπαίδευσης, κατά τα χρόνια της Βρετανικής Προστασίας. Τέλος, μία σειρά από σημαντικές προσωπικότητες των επτανησιακών γραμμάτων και τεχνών, όπως ο Γεράσιμος Πιτζαμάνος και ο Ανδρέας Μουστοξύδης (στον οποίο δόθηκε εκείνη την εποχή ο τίτλος του «Ιστοριογράφου της Επτανήσου» από την Ιονική Γερουσία⁶⁴) έκαναν την εμφάνισή τους στα δημόσια πράγματα του ιονικού χώρου.

«*Isole Ionie Liberate*»

Οι Βρετανοί, κατά την διάρκεια της εκστρατείας κατάληψης των νησιών από τους Γάλλους, θέλησαν να δώσουν στις επιχειρήσεις τους απελευθερωτικό χαρακτήρα, προκειμένου να κερδίσουν την συμπάθεια των κατοίκων. Δεν αμέλησαν, λοιπόν, μέσω προσεκτικών κινήσεων, να υπογραμμίσουν πως ο κύριος στόχος των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν η παλινόρθωση της Επτανήσου Πολιτείας. Χαρακτηριστικά, στο νέο προσωρινό καθεστώς δόθηκε το ιταλικό όνομα «*Isole Ionie Liberate*» (ελλ. Απελευθερωμένα Ιόνια Νησιά⁶⁵) και στις κορυφές των υπό κατάληψη ιονικών φρουριών υψώθηκε εκ νέου η επτανησιακή σημαία. Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως στις στρατιωτικές τους δυνάμεις οι Βρετανοί ενέταξαν δύο μονάδες που αποτελούνταν αποκλειστικά από Ιονίους και άλλους Έλληνες οπλίτες.⁶⁶

⁶² G. P. Henderson, ό.π., σ. 24.

⁶³ Νικόλαος Μοσχονάς, ό.π., σ. 400-401.

⁶⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 81.

⁶⁵ Ό.π. σ. 94.

⁶⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 120-122.

Μέσα σε αυτό το πνεύμα, οι προϋπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές των νοτίων Ιονίων Νήσων διατηρήθηκαν. Άλλωστε στον συγκεκριμένο τομέα, οι Βρετανοί βρήκαν μία κατάσταση που, μετά από χρόνια διεργασιών, ήταν ήδη σχετικά ρυθμισμένη από τα προηγούμενα καθεστώτα. Παράδειγμα αυτού αποτελεί η λειτουργία της Δημόσιας Σχολής της Ζακύνθου, που μετά την κατάληψη του νησιού συνέχισε να λειτουργεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο και με το ίδιο προσωπικό.⁶⁷ Ακόμη, εγκαθιδρύθηκαν θεσμικά όργανα που αποσκοπούσαν στην καλύτερη λειτουργία της εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικά, θεσμοθετήθηκε ένα ειδικό εποπτικό όργανο, τόσο για τα δημόσια όσο και για την ιδιωτική παιδεία. Μάλιστα, ο διοικητής James Campbell διόρισε ως διευθυντή του συγκεκριμένου οργάνου τον μεταφραστή της διοίκησης, Πλάτωνα Πετρίδη.⁶⁸ Ταυτόχρονα έγιναν και προσπάθειες στελέχωσης των κρατικών εκπαιδευτηρίων με προσωπικό.⁶⁹

Επιπροσθέτως, σε μία διαδικασία μίμησης των όσων λάμβαναν χώρα στην Κέρκυρα, ιδρύθηκε από τους Βρετανούς στη Ζάκυνθο τυπογραφείο, καθώς και μία ακόμα «Ακαδημία». Το ίδρυμα αυτό στελεχώθηκε με εξέχοντες διανοούμενους του ζακυνθινού χώρου, ενώ συμμετοχή είχε και ο φιλέλληνας λόρδος του Guilford, που επηρέασε κομβικά τις εκπαιδευτικές εξελίξεις στην συνέχεια. Παρά ταύτα, όπως σημειώνει ο λόγιος Σπυρίδων Δε Βιάζης, ελλείψει πόρων, το εγχείρημα δεν είχε την επιτυχία του γαλλικού του αντίστοιχου στην ιονική πρωτεύουσα και το ίδρυμα γρήγορα παράκμασε.⁷⁰

Μετά την παράδοση της Κέρκυρας στον βρετανικό στρατό, οι Βρετανοί σκοπίμως αποστασιοποιήθηκαν από κάθε προγενέστερη υπόσχεση τους περί αποκατάστασης της Επτανήσου Πολιτείας. Ταυτόχρονα, την μεταπολεμική ηγεμονία των νησιών διεκδικούσε και η Αυστρία, λόγω της σημαντικής θέσης τους στην είσοδο της Αδριατικής. Ωστόσο, με το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων οι Βρετανοί βρίσκονταν πλέον σε ιδιαίτερα ισχυρή θέση στο Ιόνιο.⁷¹ Το επακόλουθο Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815) ήταν μία πρώτης τάξεως ευκαιρία για εκείνους, να κεφαλαιοποιήσουν τα πρωτόγνωρα επιτεύγματά τους στον τομέα των στρατιωτικών, των οικονομικών και της βιομηχανίας, τα οποία άλλωστε είχαν συμβάλει ιδιαίτερα στην νίκη των αντιναπολεόντειων δυνάμεων. Κατά αυτό τον τρόπο, η συντηρητική κυβέρνηση της Αλβιόνας ήταν έτοιμη να πιέσει τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη, προκειμένου να ικανοποιήσει μία σειρά πολιτικών της. Αρκετές από αυτές ήταν, βέβαια, αποικιακού χαρακτήρα.⁷²

Συμπερασματικά, η πρώτη εμπειρία του επτανησιακού λαού με την βρετανική εξουσία ήρθε σε μία μεταβατική περίοδο. Το νησιωτικό σύμπλεγμα για μισή δεκαετία ήταν χωρισμένο στα δύο, και η διατήρηση της ακεραιότητας και της ενότητάς του τέθηκε υπό αμφισβήτηση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι εξελίξεις στην εκπαίδευση επηρεάστηκαν από τις κάθε είδους ελλείψεις που προέκυψαν από τον πολεμικό πυρετό. Παρά ταύτα, αυτή ήταν η περίοδος που οι Βρετανοί άρχισαν να δείχνουν τα πρώτα

⁶⁷ Ο.π. σ. 128.

⁶⁸ Ο.π. σ. 130-131.

⁶⁹ Ο.π. σ. 123.

⁷⁰ Ο.π. σ. 122-123.

⁷¹ Rosa Maria Delli Quadri, ό.π., σ. 50.

⁷² Ο.π. σ. 47-48.

δείγματα συνεργασίας με τους τοπικούς παράγοντες στον τομέα της εκπαίδευσης. Μεγαλύτερο δείγμα του γεγονότος αυτού, ήταν η διακριτική είσοδος του λόρδου του Guilford στα εκπαιδευτικά ζητήματα των νησιών.

Κεφάλαιο II: Οι βασικοί άξονες της εκπαιδευτικής πολιτικής του Ιονίου Κράτους

Η οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος από το νέο καθεστώς

Η κατάσταση στα Ιόνια Νησιά μετά την παράδοση της Κέρκυρας στους Βρετανούς παρέμενε αμείρωτη και αβέβαιη. Στην Βιέννη το ζήτημα της διάδοχης πολιτειακής κατάστασης, δεν συζητήθηκε και μεταφέρθηκε για το επόμενο συνέδριο, στο Παρίσι. Οι Βρετανοί ευνοήθηκαν από αυτή την αναμονή, καθώς μετά τη νίκη τους στην Μάχη του Βατερλό, που μεσολάβησε και έθεσε οριστικά τέλος στην Ναπολεόντεια Γαλλία, βρίσκονταν σε ισχυρή θέση απέναντι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές δυνάμεις. Στόχος της Αλβιόνας στο επτανησιακό μέτωπο ήταν ο απόλυτος έλεγχος των νησιών και η οργανική ένταξή τους στην Βρετανική Αυτοκρατορία. Οι μοναδικοί αντίπαλοί τους στο ζήτημα ήταν η Αυστρία, που επίσης διεκδικούσε τα νησιά, και η Ρωσία.⁷³

Τελικά, στις βρετανικές βλέψεις μπήκε εμπόδιο ο Υπουργός Εξωτερικών του Τσάρου Αλέξανδρου Α' και τέως γραμματέας επικρατείας της Επτανήσου Πολιτείας, Ιωάννης κόμης Καποδίστριας. Ο Κερκυραίος διπλωμάτης, που ήταν καλός γνώστης τόσο των πραγμάτων στην ευρωπαϊκή διπλωματική αρένα, όσο και των τοπικών πραγματικοτήτων στη γενέτειρά του, πίστευε ακράδαντα στην αναγκαιότητα της ύπαρξης ενός ανεξάρτητου και ενιαίου ρεπουμπλικανικού κράτους στον ιόνιο χώρο. Για αυτό τον λόγο, παρά την αντίθεσή του στην εγκαθίδρυση βρετανικής αποικίας στο Ιόνιο, υποστήριξε την θέση της θαλασσοκράτειρας δύναμης. Ο κόμης θεωρούσε πως οι φιλελεύθεροι Βρετανοί θα ήταν καλύτεροι προστάτες της ιονικής ελευθερίας από τους αντιδραστικότερους Αυστριακούς.⁷⁴ Η θέση των τελευταίων ήταν άλλωστε ιδιαίτερα αδύναμη, ούτως ή άλλως, δεδομένου πως αφενός δεν διέθεταν το «Jus Posidenti», και αφετέρου η πατρίδα τους αποτελούσε μία κυρίως ηπειρωτική δύναμη, χωρίς την δυνατότητα να εγγυηθεί να ναυτικά και εμπορικά δικαιώματα των Ιονίων.⁷⁵

Στο Παρίσι, αργότερα μέσα στο 1815, οι Βρετανοί ήρθαν σε συνεννόηση αρχικά με τους Ρώσους και κατόπιν με τις υπόλοιπες σημαντικές δυνάμεις της ευρωπαϊκής ηπείρου, κάνοντας μερικές μικρές παραχωρήσεις. Την 5^η Νοεμβρίου εκείνης της χρονιάς αποφασίστηκε ο σχηματισμός ενός Ιονίου Κράτους, διαδόχου της Επτανήσου Πολιτείας, με την επίσημη επωνυμία «Ενωμένα Κράτη των Ιονίων Νήσων» (ιταλ. Stati Uniti delle Isole Ionie). Προστάτης του νέου αυτού κράτους ορίστηκε ο μονάρχης της Βρετανίας ως φυσικό πρόσωπο, και όχι η βρετανική κυβέρνηση ή το κοινοβούλιο.⁷⁶

Την προστατευτική εξουσία του Βρετανού βασιλέα ορίστηκε να ασκεί, εκπροσωπώντας τον στα Ιόνια Νησιά, ένας Ύπατος Αρμοστής. Ο πρώτος που διορίστηκε σε αυτή την θέση τον Φεβρουάριο του 1816, ήταν ο λόρδος Sir Thomas Maitland, ενώ σύντομα θεσπίστηκε σύνταγμα, το οποίο θεμελίωσε και τυπικά το

⁷³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 124-125.

⁷⁴ Ο.π. σ. 124-126.

⁷⁵ Rosa Maria Delli Quadri, ό.π., σ. 51.

⁷⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 125-126.

πολίτευμα του νεαρού Ιονίου Κράτους.⁷⁷ Σε αυτό το πρώτο σύνταγμα του 1817, το άρθρο 23 αφορούσε αποκλειστικά το εκπαιδευτικό σύστημα του κράτους και την οργάνωσή του. Το συγκεκριμένο χωρίο ανέφερε εμφατικά: «επειδή η Δημόσια Εκπαίδευσις παρίσταται συνελεστικώτατη και εστίν αναποχώριστος της ευημερίας παντός Κράτους, αποβαίνει δε αναγκαιότατον εις τε την ηθικήν και την θρησκείαν των τόπων τούτων, όπως οι Ιερείς μάλιστα έχωσιν ελευθέριον και προσκηνούσαν αγωγήν, διαδηλούται ότι, άμα συνέλθη το Κοινοβούλιον μετά την του Συντάγματος επικύρωσιν παρά του Μεγαλειοτάτου Προστάτου Βασιλέως, εκ των κυριοτέρων καθηκόντων έσεται και η πρόνοια εν πρώτοις περί καθιδρύσεως Σπουδαστηρίου των παντός είδους επιστημών, τε φιλολογίας και καλλιτεχνίας».⁷⁸

Πριν από αυτή την συνταγματική θεσμοθέτηση δεν είχαν γίνει ιδιαίτερες αλλαγές. Ο κύριος στόχος του Αρμοστή Maitland στον τομέα της εκπαίδευσης ήταν να περιθωριοποιήσει τον φιλέλληνα λόρδο του Guilford, και το αρκετά ελληνοκεντρικό πρόγραμμα που εκείνος είχε εκπονήσει. Για αυτό τον λόγο προώθησε τον ήδη κάτοχο του αξιώματος του «Εφόρου των Κοινών Σχολείων» (ή εναλλακτικά του «Επιστάτου της Κοινής Εκπαιδεύσεως»⁷⁹) Πλάτωνα Πετρίδη. Ο Ηπειρώτης Πετρίδης αντιμετώπισε πολλές δυσκολίες στο έργο που ανέλαβε να συνεχίσει, καθώς συνάντησε αντιστάσεις από τις τοπικές κοινωνίες. Αυτές προέρχονταν αφενός από τις αντιδράσεις που προκαλούσε ο ισχυρός κύκλος που είχε δημιουργήσει ο φιλέλληνας λόρδος Guilford (ο οποίος δρούσε ανεπίσημα), και αφετέρου από την απουσία διάθεσης για συνεννόηση με το κράτος από ορισμένους ιδιωτικούς δασκάλους.⁸⁰

Παρά τα εμπόδια αυτά, το πρώιμο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του κράτους απέδωσε ορισμένους καρπούς. Πριν την ενεργοποίηση του συντάγματος του 1817, πολλά από τα σχολεία της επικράτειας που είχαν κλείσει άνοιξαν εκ νέου, ενώ όσα δεν είχαν σταματήσει την λειτουργία τους, στελεχώθηκαν με επιπλέον δασκάλους. Ακόμα, ενισχύθηκε με προσωπικό και χρηματοδοτήθηκε η καλλιτεχνική σχολή του Παύλου Προσαλέντη, η οποία είχε ήδη από το 1815 μετονομαστεί σε «Σχολή των Ωραίων Τεχνών». Η παρουσία αυτής της σχολής διαφαίνεται και στην συμπερίληψη καλλιτεχνικών μαθημάτων στο ανανεωμένο πρόγραμμα σπουδών της δευτεροβάθμιας Δημόσιας Σχολής της Κέρκυρας. Η σημαντικότερη, βέβαια, αλλαγή στο «corpus» των εκπαιδευτηρίων αυτής της βαθμίδας ήταν η εισαγωγή της αγγλικής γλώσσας στην θέση της γαλλικής, που επίσης δρομολογήθηκε την ίδια περίοδο.⁸¹

Μετά την εφαρμογή του συντάγματος, από την 1^η Ιανουαρίου του 1818, έγιναν μερικές ακόμα αλλαγές. Η θρησκευτική παιδεία του ορθόδοξου δόγματος ενισχύθηκε, με τη δημιουργία εκπαιδευτηρίων τα οποία εμβάθυναν, κατά τα προτεσταντικά πρότυπα, στην σπουδή και την μετάφραση της Βίβλου στην λαϊκή γλώσσα. Η μεταρρύθμιση της Δημόσιας Σχολής Κέρκυρας ολοκληρώθηκε, ενώ μετά την πώληση της ηπειρωτικής κτήσης της Πάργας στους Οθωμανούς (1819), προστέθηκαν στο ίδρυμα τμήματα για τους νεαρούς πρόσφυγες. Παρά ταύτα, η σημαντικότερη εξέλιξη ήταν η ίδρυση μίας Σχολής Αρχιτεκτονικής και Καλλιγραφίας, με διευθυντή τον

⁷⁷ Ο.π. σ. 126-127.

⁷⁸ Σάκης Γκέκας, ό.π., σ. 354-355.

⁷⁹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 173.

⁸⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 126.

⁸¹ Ο.π. σ. 129-130.

Αντώνιο Βίλλα, στην καθολική εκκλησία της «Τενέδου», στην πρωτεύουσα. Η συγκεκριμένη απόφαση αποτελούσε μία προσωπική επιλογή του Maitland, προκειμένου, αφενός να ικανοποιηθεί το άρθρο 23 του Συντάγματος και αφετέρου να αποφευχθεί προσωρινά η δαπανηρή ίδρυση πανεπιστημίου, για την οποία πίεζε ο κύκλος του λόρδου Guilford.⁸²

Παρά την επιμονή του Αρμοστή, οι ισχυρές γνωριμίες του φιλέλληνα συμπατριώτη του θα επηρεάσουν τις εξελίξεις. Το 1819 ο Πετρίδης θα απομακρυνθεί και την θέση του θα λάβει ο συνεργάτης του Guilford, Ιάκωβος Λουζινιάν. Μαζί με αυτή την αλλαγή προσώπου, η μεταρρύθμιση εκείνης της χρονιάς συμπεριέλαβε μία σειρά από άλλες διατάξεις. Αρχικά, εισήχθη στην εκπαίδευση η αλληλοδιδασκτική μέθοδος των Bell και Lancaster, στα πρότυπα των σχολείων της Βρετανίας. Επιπλέον, αποφασίστηκε η σύνταξη ενός εγχειριδίου «Χριστιανικής Κατήχησης και Διδασκαλίας» στα νέα ελληνικά, από τον Στυλιανό Βλασσόπουλο. Τέλος, προκηρύχθηκε η ίδρυση ενός προσωρινού μετασκευαστικού εκπαιδευτηρίου για δασκάλους, το οποίο θα στεγάζονταν στην ρωμαιοκαθολική μονή της Αβουντσιατάς, στην Κέρκυρα.⁸³

Την επόμενη χρονιά ο λόρδος Guilford θα εμπλακεί επισήμως στα εκπαιδευτικά πράγματα του κράτους. Πιο συγκεκριμένα, το 1820 ο νέος Βρετανός μονάρχης Γεώργιος Δ΄ του απέδωσε τον τίτλο του «Άρχοντα του Προγραμματισμένου Πανεπιστημίου» (αγγλ. Chancellor of the Project University).⁸⁴ Στην συνέχεια, στις 7 Μαρτίου της ίδιας χρονιάς η Ιόνιος Γερουσία θα του αποδώσει τον τίτλο του «Πρόεδρου του Πανεπιστημίου», κατόπιν υπόδειξης του πιεσμένου από τις διασυνδέσεις του Guilford, Maitland.⁸⁵ Ο λόρδος, μόλις ανέλαβε των καθηκόντων του, πρότεινε μία σειρά βελτιώσεων, που αφορούσαν όλο το φάσμα της επτανησιακής παιδείας. Οι περισσότερες από αυτές έγιναν πραγματικότητα κατά την διάρκεια της θητείας του, με σπουδαιότερη όλων την ίδρυση του πρώτου πανεπιστημίου στην Ανατολική Μεσόγειο, της Ιονίου Ακαδημίας.

Εν κατακλείδι, η αρχική οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος, μέχρι την εμφάνιση του λόρδου Guilford, χαρακτηρίστηκε από τις διαφορετικές προτεραιότητες που είχαν ο κύκλος του Βρετανού φιλέλληνα και ο Αρμοστής Maitland. Η επιθυμία του τελευταίου ήταν να δημιουργηθεί στο Ιόνιο ένα αυστηρό προτεκτοράτο, το οποίο, εμμένοντας στις υπάρχουσες εκπαιδευτικές δομές, δεν θα καινοτομούσε στον τομέα της παιδείας. Ουσιαστικά, επιδίωκε να μεταθέσει το ζήτημα οργάνωσης της εγχώριας δημόσιας εκπαίδευσης σε μία μεταγενέστερη διοίκηση.⁸⁶ Τελικά, οι ισχυρές γνωριμίες του Guilford θα κατορθώσουν να τον τοποθετήσουν σε μία επίσημη θέση. Από εκεί, θα επιδιώξει να πραγματώσει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που ο ίδιος οραματιζόταν.

⁸² Ο.π. σ. 133-135.

⁸³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 173.

⁸⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 159.

⁸⁵ G. P. Henderson, ό.π., σ. 34.

⁸⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 133.

Ο λόρδος του Guilford και το όραμά του

Όπως σημειώνει ο Νίκος Κουρκουμέλης, δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξει μία εργασία πάνω στο εκπαιδευτικό σύστημα του Ιονίου Κράτους, χωρίς να γίνει μία προσωποπαγής αναφορά στον Frederick North, λόρδο του Guilford (αγγλ. Frederick North fifth Earl of Guilford).⁸⁷ Η συγκεκριμένη προσωπικότητα αποτελεί, δίχως αμφιβολία, σημείο αναφοράς στην ιστορία της ιονικής παιδείας. Ο Άγγλος φιλέλληνας, μέχρι τον θάνατό του το 1826, αποτελούσε την ατμομηχανή που έθετε σε κίνηση το εκπαιδευτικό πρόγραμμα των Επτανήσων, η οργάνωση και η ανάδειξη του οποίου ήταν ένα προσωπικό του όραμα.

Ο γεννημένος το 1766 Frederick North ήταν ο μικρότερος γιος του, συνονόματου του, πρωθυπουργού της Βρετανίας κατά τον Πόλεμο της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας.⁸⁸ Στα νεανικά του χρόνια έλαβε κλασσική παιδεία κατά τις πανεπιστημιακές σπουδές που πραγματοποίησε στο Ήτον και στην Οξφόρδη. Εκείνη ήταν πιθανότατα και η περίοδος κατά την οποία άρχισε να αισθάνεται μία ιδιαίτερη γοητεία για τον ελληνικό κόσμο και τον αρχαίο πολιτισμό του. Επρόκειτο για μία ισχυρή ροπή προς τον φιλελληνισμό, η οποία τον ακολούθησε σε όλη την διάρκεια της ζωής του.⁸⁹

Αποφοιτώντας από την Οξφόρδη και προκειμένου να έρθει σε ουσιαστικότερη επαφή με την κλασσική παιδεία που είχε λάβει, ο Βρετανός ευγενής πραγματοποίησε, όπως και πολλοί νεαροί Ευρωπαίοι της τάξης του, τον γύρο της μεσογειακής λεκάνης. Κατά την διάρκεια αυτής της απουσίας του από την Βρετανία, έμεινε για παρατεταμένο διάστημα τόσο στον ιταλικό όσο και στον ελληνικό χώρο. Σε αυτές του τις περιηγήσεις ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τα, υπό βενετική ακόμα διοίκηση, Νησιά του Ιονίου. Κατά το διάστημα αυτό επισκέφτηκε παραπάνω από μία φορά την Ιθάκη, την Λευκάδα και την Κέρκυρα. Εκείνη ήταν, κατά ορισμένους μελετητές, η περίοδος που άρχισε να αναπτύσσει έναν, παραπάνω του καθαρά φιλολογικού, πνευματικό δεσμό με το νησιωτικό σύμπλεγμα. Δείγμα αυτής της ισχυρής σύνδεσης που ένιωθε ο λόρδος Guilford, είναι η βάπτιση του κατά το ορθόδοξο δόγμα, στην Κέρκυρα, στις αρχές του 1792.⁹⁰

Μετά την επιστροφή στη γενέτειρά του, ακολούθησε καριέρα στον βρετανικό κρατικό μηχανισμό. Σε αυτή την περίοδο της ζωής του ανέλαβε πολλά σημαντικά δημόσια αξιώματα, με αποκορύφωμά την θέση του πρώτου Βρετανού κυβερνήτη της αποικίας της Κεϋλάνης (1798-1805).⁹¹ Παρά ταύτα, δεν ξέχασε ποτέ το φιλελληνικό πνεύμα που τον διακατείχε από την νεότητά του. Αμέσως μετά την απαλλαγή του από τα διοικητικά του καθήκοντα, επανήλθε στον ανεξάρτητο πλέον επτανησιακό χώρο για να ολοκληρώσει το όραμά του. Επρόκειτο φυσικά για την εκπαίδευση των ντόπιων, μέσω ενός οργανωμένου και ελληνοκεντρικού δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος.⁹²

⁸⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 158-159.

⁸⁸ Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, «Κοραΐς και Guilford», *Ο Ερανιστής* 20, Αθήνα, 1995, σ. 58-65.

⁸⁹ G. P. Henderson, ό.π., 31.

⁹⁰ Ό.π. σ. 32.

⁹¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 160.

⁹² G. P. Henderson, ό.π., 33.

Κατά την διάρκεια της εκστρατείας ανακατάληψης των νησιών από τους Βρετανούς και τους συμμάχους τους, ανέλαβε διακριτικό ρόλο στην οργάνωση των τοπικών εκπαιδευτικών πραγμάτων.⁹³ Στην Βιέννη το 1815, με την ευκαιρία του εκεί Συνεδρίου, ο Guilford θα κάνει συζητήσεις με τον Ιωάννη κόμη Καποδίστρια, σχετικά με την αναγκαιότητα θεμελίωσης μίας ελληνικού τύπου παιδείας στα Επτάνησα. Μετά τις συζητήσεις των δύο ανδρών, ο Guilford έστειλε υπόμνημα στον βρετανό πρωθυπουργό Robert Stewart λόρδο του Castelreagh, με το οποίο ζητούσε την ίδρυση ενός ελληνόφωνου τριτοβάθμιου εκπαιδευτικού ιδρύματος στον ιόνιο χώρο. Οι προσπάθειες αυτές, παρότι φιλόδοξες, δεν επέφεραν τους αναμενόμενους καρπούς, και τελικά τα αιτήματα δεν έγιναν δεκτά.⁹⁴

Παρά την αρχική απογοήτευση, με την εγκαθίδρυση του αρμοστή Maitland και την ψήφιση του πρώτου συντάγματος του Ιονικού Κράτους, το 1817, κάποιες θέσεις και τα αιτήματα των Καποδίστρια και Guilford ικανοποιήθηκαν.⁹⁵ Ταυτόχρονα, ο ευγενής είχε κατορθώσει, μέσω των διαρκών ταξιδιών του στο Ιόνιο και της εκτενούς αλληλογραφικής του δραστηριότητας, να χτίσει έναν ευρύ κύκλο συνεργατών. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως είχε αναπτύξει φιλικούς δεσμούς με μία σειρά από αξιόλογες προσωπικότητες των επτανησιακών γραμμάτων. Πρόκειται για επιφανείς άνδρες όπως ο Ιωάννης Καραντινός, ο Θεόκλητος Φαρμακίδης, ο Κωνσταντίνος Ασώπιος, ο Χριστόφορος Φιλητάς, Ανδρέας Κάλβος, ο Παύλος Μερκάτης και ο Αθανάσιος Πολίτης, οι οποίοι στην συνέχεια βοήθησαν τον Βρετανό στην επίτευξη των εκπαιδευτικών του στόχων.⁹⁶

Βέβαια, σε εκείνο το σημείο ο ρόλος του Guilford, παρά την έμμεση ανάμιξη του στα εσωτερικά εκπαιδευτικά ζητήματα του Ιονίου Κράτους, δεν έχαιρε ακόμα καμίας θεσμικής επικύρωσης. Προκειμένου να την αποκτήσει, θα ζητήσει την βοηθητική παρέμβαση του εξαδέλφου του λόρδου Bathurst, που τότε ήταν Υπουργός Αποικιών. Τελικά, το 1820 η Ιόνιος Γερουσία αποφάσισε να ψηφίσει τον διορισμό του στην τιμητική θέση του «Προέδρου του Πανεπιστημίου». Διαθέτοντας λοιπόν ένα επίσημο αξίωμα, είχε την δυνατότητα να συνδιαλέγεται με τον Αρμοστή αμεσότερα και ουσιαστικότερα.⁹⁷

Έχοντας πλέον την ευκαιρία να αλληλοεπιδρά συστηματικότερα με την πολιτική εξουσία, ο Guilford μπορούσε να πιέσει για την πραγματοποίηση του στόχου του, με καλύτερες προϋποθέσεις σε σχέση με πριν. Βασικό σκέλος των επιδιώξεων του ήταν η επιθυμία του να ηγηθεί της ίδρυσης ενός ελληνικού πανεπιστημίου.⁹⁸ Για τον λόγο αυτό, με ένα υπόμνημα που θα καταθέσει στην Γερουσία για την παιδεία, τον Απρίλιο του 1820, θα προτείνει την ίδρυση ενός πανεπιστημίου στην Ιθάκη.⁹⁹ Η επιλογή αυτή δεν ήταν καθόλου τυχαία. Οι ομηρικές σπουδές κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα θεωρούσαν εν πολλοίς δεδομένο πως η Ιλιάδα και η Οδύσσεια απεικονίζουν πραγματικά ιστορικά γεγονότα. Παρότι στην συνέχεια θα υπάρξουν διχογνωμίες για

⁹³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 153-154.

⁹⁴ G. P. Henderson, ό.π., σ. 32-33.

⁹⁵ Ό.π. σ. 34.

⁹⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 158-159.

⁹⁷ G. P. Henderson, ό.π., σ. 34.

⁹⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 161.

⁹⁹ G. P. Henderson, ό.π., σ. 34.

την ακριβή ταύτιση διάφορων ομηρικών τοποθεσιών μέσα στον Ιόνιο χώρο, για τους Βρετανούς κλασικιστές ήταν ξεκάθαρο πως τα γεγονότα της Οδύσσειας είχαν λάβει χώρα στα σύγχρονά τους Επτάνησα.¹⁰⁰

Μέσω, λοιπόν, της επιλογής της Ιθάκης ο Guilford υπογράμμισε την σχέση του σύγχρονου του ιονικού χώρου, με ένα ελληνικής διάστασης ένδοξο παρελθόν. Επρόκειτο μάλιστα για ένα παρελθόν που ήταν φιλολογικά οικείο σε κάθε μορφωμένο Βρετανό της τάξης του. Αυτή η εικόνα ερχόταν σε απόλυτη αντίθεση με το αποικιακής αντίληψης αφήγημα, πως οι Επτανήσιοι ήταν ένας λαός σε πνευματική και ηθική πτώση, όχι ιδιαίτερα διαφορετικοί από τους Ιρλανδούς και άλλους υποτελείς στο Στέμμα «βαρβάρους».¹⁰¹

Πάντως, η ιδέα να οργανωθεί ένα ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα στην μικρή και λιγότερο ανεπτυγμένη Ιθάκη, η οποία μάλιστα γειτνίαζε με την επαναστατημένη (από το 1821) ηπειρωτική Ελλάδα κατέστη εκ των πραγμάτων αδύνατη. Επιπλέον πρόβλημα ήταν και οι αντιδράσεις των κατοίκων των υπόλοιπων νησιών, ειδικά της πρωτεύουσας Κέρκυρας.¹⁰² Παρά ταύτα, η συγκεκριμένη απόφαση δείχνει την διάθεση του Βρετανού λόρδου να γεφυρώσει το παρόν με το παρελθόν και να ιδρύσει ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα διεθνούς κύρους, του οποίου η εμβέλεια να ξεπερνά τα στενά όρια της νησιωτικής πολιτείας. Τελικά, για έδρα του ιδρύματος επιλέχθηκε η πρωτεύουσα Κέρκυρα και ο Guilford, με την βοήθεια του κύκλου του, θα αρχίσει να στελεχώνει το νέο πανεπιστήμιο, συνδυάζοντας στο οικονομικό σκέλος κρατικές επιχορηγήσεις και προσωπικές του δαπάνες.¹⁰³

Ιδιαίτερη μέριμνα δόθηκε από τον ευγενή στην στελέχωση της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης. Αρχικά, είχε έρθει από το 1819 σε επαφές με τον Καγκελάριο της Αυστρίας Metternich, προκειμένου να μεταφερθεί σε κερκυραϊκά χέρια το κληροδότημα του Θωμά Φλαγγίνη, που βρίσκονταν στην αυστριακή πλέον Βενετία. Την ίδια χρονιά ενημέρωσε και την πανεπιστημιακή κοινότητα της πατρίδας του για το εγχείρημά του. Τελικά, με την βοήθεια του λόρδου Grenville, ήρθε σε επαφή με τον πρύτανη του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης. Από αυτόν ζήτησε να δωρισθούν αντίτυπα όλων των βιβλίων που είχαν εκδοθεί από το εκεί τυπογραφείο. Το αίτημα έγινε δεκτό από την Σύγκλητο, τον Οκτώβριο του 1819.¹⁰⁴

Στην συνέχεια, το δυναμικό της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης ενισχύθηκε με ολόκληρο το υλικό της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Κέρκυρας, δωρεές από τα πανεπιστημιακά ιδρύματα του Κέιμπριτζ, την Βιβλική Εταιρία, την Αυτοκρατορική Ακαδημία Επιστημών της Πετρούπολης, τον βασιλιά της Δανίας, καθώς και από άλλους βρετανικούς και ιόνιους φορείς. Ο ίδιος ο Guilford παραχώρησε επίσης το μεγαλύτερο μέρος της προσωπικής του βιβλιοθήκης, που έως τότε βρίσκονταν στο

¹⁰⁰ Thomas W. Gallant, ό.π., σ. 43-44.

¹⁰¹ Ό.π. σ. 37.

¹⁰² Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, *Η Ιόνιος Ακαδημία. Το χρονικό της ίδρυσης του Πρώτου Ελληνικού Πανεπιστημίου (1811-1824)*, Αρχαικών Μελετών και Εκδόσεων "Ο Μικρός Ρομηός", Αθήνα, 1997, σ. 111-113.

¹⁰³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 171-182.

¹⁰⁴ Ό.π. σ. 158-159.

Λονδίνο. Το ίδρυμα αυτό στεγάστηκε στο παλαιό Διοικητήριο της Κέρκυρας και οργανώθηκε στα πρότυπα της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης της Οξφόρδης.¹⁰⁵

Ακόμα, ο Βρετανός μερίμνησε για τη δημιουργία φοιτητικού εστιατορίου και βοτανικού κήπου στο πανεπιστήμιο. Για το εστιατόριο οι πληροφορίες είναι λιγοστές, ωστόσο είναι γνωστό πως λειτουργούσε τουλάχιστον από το 1826. Από την άλλη, ο Βοτανικός Κήπος οργανώθηκε με ευρωπαϊκού τύπου κανονισμό λειτουργίας, στον χώρο της μονής της Αγίας Ιουστίνης. Εκεί, ο Ζακυνθινός Στυλιανός Σπαθής και ο Ιταλός Domenico Marziali οργάνωσαν έναν χώρο που φιλοξενούσε μεγάλο τμήμα της κερκυραϊκής χλωρίδας.¹⁰⁶

Πέρα από την ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας και την στελέχωσή της με προσωπικό, βιβλία και υποδομές, ο λόρδος Guilford ενδιαφέρθηκε και για τις κατώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες.¹⁰⁷ Ήταν άλλωστε φιλοδοξία του να είναι ο κύριος όλων των εκπαιδευτηρίων του κράτους. Ακόμα και τα πολλά ιδιωτικά σχολεία, που θεωρητικά θα έπρεπε να βρίσκονται πέρα από την άμεση δικαιοδοσία του, επιθεωρούνταν τακτικά από τον ίδιο.¹⁰⁸

Σύμφωνα με το προαναφερθέν υπόμνημα του 1820, ο Guilford υποστήριζε πως, προκειμένου το εγχείρημα του πανεπιστημίου να έχει επιτυχία, η εκπαιδευτική πυραμίδα όφειλε να έχει τρία διακριτά επίπεδα. Συγκεκριμένα, υπογράμμισε πως έπρεπε να υπάρχει ένα πρωτοβάθμιο επίπεδο, όπου οι μαθητές θα λάμβαναν στοιχειώδεις γνώσεις. Στην συνέχεια, ένα αξιόλογο δευτεροβάθμιο, όπου εκείνοι θα διδάσκονταν ένα ευρύτερο φάσμα γνώσεων. Και τέλος, ένα τριτοβάθμιο, με το πανεπιστήμιο. Η οργάνωση ήταν, λοιπόν, το ζητούμενο κατά την περίοδο αυτή. Επρόκειτο για ένα δύσκολο εγχείρημα, δεδομένων των ελλείψεων που είχαν οι δάσκαλοι της στοιχειώδους εκπαίδευσης σε γνώσεις και κατάρτιση αλλά και των ευρύτερων προβλημάτων που αντιμετώπιζε η μέση εκπαίδευση.¹⁰⁹

Μετά την σχετική ρύθμιση του ζητήματος των πρωτοβάθμιων σχολείων, έως το 1821, ο λόρδος Guilford προβληματίστηκε σχετικά με την λειτουργία της μέσης εκπαίδευσης και την σύνδεση της με το ανώτερο ίδρυμα. Αρχικά επιδίωξε μία απευθείας σύνδεση των δύο ανώτερων επιπέδων, ωστόσο, λίγο πριν την επίσημη ίδρυση της Ιονίου Ακαδημίας, το 1824, έγινε ξεκάθαρο πως μία μεταβατική βαθμίδα κρίνονταν απαραίτητη. Έτσι, αποφασίστηκε η ίδρυση ενός εκπαιδευτηρίου με την επωνυμία «Προπαρασκευαστικό Σχολείο και Γυμνάσιο» (ιταλ. Scuola Preparatoria e Gimnasio), στο οποίο θα παρέχονταν γνώσεις συναφείς με τις αντίστοιχες των σχολών της Ακαδημίας. Μετά το πέρα ενός χρόνου από την ίδρυση του σχολείου, ο Guilford αποφάσισε να δημιουργηθεί ένα «Εφηβείο» για τους προχωρημένους, το οποίο θα λειτουργούσε μέσα στο πλαίσιο της Ιονίου Ακαδημίας.¹¹⁰

¹⁰⁵ Ό.π. σ. 204-205.

¹⁰⁶ Ό.π. σ. 207-208.

¹⁰⁷ Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, ό.π. *Η Ιόνιος Ακαδημία*, σ. 25-26.

¹⁰⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 253.

¹⁰⁹ Ό.π. σ. 161-164.

¹¹⁰ Ό.π. σ. 184-187.

Πίνακας 1: Το φάσμα των εκπαιδευτικών βαθμίδων στο Ιόνιο Κράτος με βάση τα σχέδια του λόρδου Guilford και των συνεργατών του, κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1820.

Στοιχειώδης Εκπαίδευση	Μέση Εκπαίδευση	Προπαρασκευαστική Εκπαίδευση	Ανώτερη Εκπαίδευση
• Προκαταρκτικά Σχολεία (μέθοδος Lancaster) • Στοιχειώδη Σχολεία Υπαίθρου (μέθοδος Lancaster) • Ρωμαιοκαθολικά Σχολεία (μέθοδος Lancaster)	• Δευτερεύοντα Σχολεία (μέθοδος Charter House Schools)	• Προπαρασκευαστικό Σχολείο και Γυμνάσιο • Εφηβείο (μέσα στα πλαίσια του Πανεπιστημίου)	• Πανεπιστήμιο • Σχολή των Ωραίων Τεχνών • Σχολή Αρχιτεκτονικής και Καλλιγραφίας • Ιεροδιδασκαλείο

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*, Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 2002, σ. 159-177.

Ο απρόοπτος θάνατος του Guilford, το 1827, είχε σοβαρές επιπτώσεις στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που είχε προγραμματίσει. Η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη απώλεσε μεγάλο μέρος των βιβλίων της από τον κληρονόμο του αποθανόντα ευγενή, κόμη του Sheffield, ενώ τα ιδρύματα που δημιούργησε έκτοτε παράκμασαν.¹¹¹ Χαρακτηριστικό δείγμα της αυτής της απότομης αλλαγής είναι το γεγονός πως οι όροι της διαθήκης του δεν εφαρμόστηκαν, εσκεμμένα, από την διοίκηση.¹¹² Επιπλέον, ο τίτλος του «Άρχοντα της Εκπαίδευσης», που είχε παραχωρήσει στον Guilford ο Βασιλιάς Γεώργιος Δ' το 1820, καταργήθηκε από τον Αρμοστή Frederick Adam. Έκτοτε, και μέχρι την αρμοστέα του George Nugent, στα εκπαιδευτικά πράγματα προέδρευε μία «Γενική Επιτροπή της Δημόσιας Παιδείας» (ιταλ. Commissione Generale all' Istruzione Pubblica), που ελεγχόταν από τον Αρμοστή.¹¹³

Δεν θα αποτελούσε υπερβολή να ειπωθεί πως ο λόρδος του Guilford αποτελεί την σημαντικότερη προσωπικότητα που ασχολήθηκε με την επτανησιακή παιδεία, διαχρονικά. Το όραμα του να δημιουργήσει ένα ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο θα είχε στραμμένο το βλέμμα του όχι στην πραγματικότητα του προτεκτοράτου, αλλά σε ένα πλαίσιο κατά πολύ ευρύτερο, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον ερευνητικά. Παρότι πολλές από τις ιδέες που είχε για το εκπαιδευτικό μέλλον των νησιών πέθαναν μαζί του, εγκαινίασε μία νεωτεριστική τάση στα εκπαιδευτικά ζητήματα του Ιονίου Κράτους. Θα μπορούσε να ειπωθεί, πως το σύστημα που εγκαινίασε, αποτέλεσε την μήτρα της ελληνοκεντρικής επτανησιακής ταυτότητας του μέσου 19^{ου} αιώνα.

¹¹¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 165-167.

¹¹² Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 260.

¹¹³ Ό.π. σ. 259-263.

Η αποικιακή διάσταση της εκπαίδευσης

Παρά το γεγονός πως οι Επτανήσιοι ήταν από τους λίγους μη αγγλοσαξονικούς ευρωπαϊκούς λαούς που η Βρετανία είχε υπό τον έλεγχο της, η θέση τους ήταν ελάχιστα βελτιωμένη σε σχέση με τον γενικό κανόνα. Όπως ακριβώς και στην περίπτωση των δύο άλλων ευρωπαϊκών «λευκών» λαών που βρίσκονταν υπό την επικυριαρχία του Στέμματος, τους Μαλτέζους και τους Ιρλανδούς, στους Επτανήσιους και στον πολιτισμό τους αποδόθηκε μία σειρά αρνητικών στερεοτύπων. Η εφαρμογή στην ιονική περίπτωση αυτής της καθαρά αποικιοκρατικής αντίληψης, πως υπάρχουν δηλαδή περισσότερο και λιγότερο πολιτισμένοι λαοί, δικαιολογεί κατά τον Thomas Gallant τον όρο «Αγγλοκρατία».¹¹⁴

Ο συγκεκριμένος όρος, που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους συγχρόνους πολέμιους του καθεστώτος της Προστασίας, θεωρείται πλέον απαρχαιωμένος και μεροληπτικός. Κατά αυτό τον τρόπο έχει αποβληθεί από την ελληνική βιβλιογραφία, από κοινού με άλλους αντίστοιχούς του. Ο κύριος λόγος που έχει γίνει αυτό, είναι πως η μεγάλη συμμετοχή των ντόπιων στην διοίκηση και την οργάνωση του κράτους δεν δείχνει να δικαιολογεί τέτοιους απόλυτους χαρακτηρισμούς.¹¹⁵ Ωστόσο, όπως μας υποδηλώνουν και τα παράπονα του Καποδίστρια για την ιδιαίτερα αυταρχική διοίκηση του Maitland, το Ιόνιο Κράτος διέθετε ατύπως αποικιακές νότες στην σύνθεσή του. Επρόκειτο δηλαδή για ένα κράτος που ακροβατούσε μεταξύ της αποικίας και του συνταγματισμού.¹¹⁶

Κάποιοι από τους Βρετανούς, στην προσπάθειά τους να νομιμοποιήσουν την εξουσία τους σε έναν χώρο που όχι μόνο κατοικούνταν από Ευρωπαίους χριστιανούς, αλλά που τους ήταν και γνωστός από τις ελληνορωμαϊκές τους σπουδές, εφηύραν ένα μοτίβο αποξένωσης των ντόπιων από το ελληνικό στοιχείο. Για εκείνους, οι Ιόνιοι ήταν ένας λαός που, ακόμα και κατά την περίοδο της κλασικής αρχαιότητας, βρίσκονταν στην περιφέρεια των επιτευγμάτων της Αθήνας και επιδίδονταν σε βαρβαρότητες (ως χαρακτηριστικό παράδειγμα έφερναν τα γεγονότα των «Κερκυραϊκών» του Θουκυδίδη).¹¹⁷

Όπως είδαμε στη προηγούμενη ενότητα, το ενδιαφέρον για τις ομηρικές σπουδές που άρχισε να φουντώνει, ειδικά κατά την πρώιμη βικτωριανή περίοδο, περιέπλεξε την κατάσταση. Η παραπάνω προσπάθεια αφελληνισμού των Ιονίων δεν ήταν δυνατόν να ευσταθεί, από την στιγμή που η Οδύσσεια τόσο ξεκάθαρα έλαβε χώρα στο Ιόνιο και οι κύριοι πρωταγωνιστές της ήταν Ιόνιοι. Παρά αυτό το γεγονός, τόσο για τους μορφωμένους γραφειοκράτες του κρατικού μηχανισμού, όσο και για τους συμπατριώτες τους κλασικιστές, ήταν δύσκολο να συλλάβουν την όποια συνέχεια. Για αυτό το λόγο, δημιούργησαν το στερεότυπο της ηθικής παρακμής και της αφαίμαξης του ιονίου λαού.¹¹⁸

¹¹⁴ Thomas W. Gallant, *ό.π.*, σ. 43-44.

¹¹⁵ Σάκης Γκέκας, *ό.π.*, σ. 33.

¹¹⁶ *Ό.π.* σ. 23.

¹¹⁷ Thomas W. Gallant, *ό.π.* σ. 39-44.

¹¹⁸ *Ό.π.* σ. 39-44.

Για τους Βρετανούς το ζήτημα της ισορροπίας μεταξύ της ελληνικότητας και της ιταλικότητας των Επτανησίων δεν ήταν ξεκάθαρο. Χαρακτηριστικά, παρότι για τους αρμοστές George Nugent και William Gladstone οι κάτοικοι του Ιονίου κράτους ήταν απόλυτα Έλληνες, για τον Howard Douglas αποτελούσαν μία μίξη Ελλήνων και Ιταλών, ενώ για τον Maitland δεν ήταν καθόλου Έλληνες.¹¹⁹ Κατά αυτό τον τρόπο, η κοινωνία των Ιονίων Νήσων με την Δημοκρατία της Βενετίας θεωρήθηκε, για κάποιους, το κύριο αίτιο της παρακμής των Επτανησίων. Άλλωστε, ήταν ολοφάνερο πως ο βενετικός πολιτισμός ήταν αυτός που έθρεψε στην μήτρα του τον επτανησιακό. Μάλιστα, πολλά από τα αρνητικά στοιχεία που οι Βρετανοί παρατηρούσαν στην επτανησιακή κοινωνία, αποτελούσαν παραδοσιακά στερεότυπα για την συμπεριφορά των Βενετών (βλ. Οθέλλος του Σαίξπηρ). Ως εκ τούτου, η πολιτεία του Αγίου Μάρκου ήταν εκείνη που έπρεπε να κατηγορηθεί για την «μόλυνση» του ιονίου λαού και την τελική έκπτωσή του από την «ελληνική Εδέμ».¹²⁰

Για ορισμένους Βρετανούς η έκπτωση αυτή δεν ήταν απαραίτητα τελεσίδικη. Εκμεταλλευόμενοι λοιπόν πατερναλιστικά το παραπάνω ιδεολόγημα, υποστήριξαν πως, εφόσον η απομάκρυνση από την ελληνική αρχαιότητα δεν ήταν καθάρα επτανησιακό σφάλμα, αλλά βενετικό, οι Ιόνιοι έχουν την ευκαιρία να ανατρέψουν την εις βάρος τους πραγματικότητα. Αυτό βέβαια θα γίνονταν με την βοήθεια της Μεγάλης Βρετανίας, της χώρας που μέσω των λαμπρών της επιτευγμάτων βρισκόταν στον Παρνασσό του Δυτικού Πολιτισμού, και που οι Ιόνιοι είχαν βρεθεί στην «ευτυχή συγκυρία» να τους «προστατεύει».¹²¹

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από την προσπάθεια των Βρετανών να επανασυνδέσουν τους Ιόνιους με το αρχαίο τους παρελθόν. Αυτή η πολιτική εκφράστηκε με εισαγωγή στην εκπαίδευση μίας σειράς καινοτομιών, που διαμήνυαν την ιδεολογική και θεσμική σχέση με την κλασσική αρχαιότητα. Το πρόγραμμα του Guilford είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των προσπαθειών. Βέβαια, το ζητούμενο δεν ήταν απλά η γεφύρωση του χάσματος με την αρχαιότητα, αλλά η επιβολή της οπτικής που είχαν για αυτήν οι Βρετανοί κλασικιστές. Για αυτούς, οι Επτανήσιοι έπρεπε να παραδειγματιστούν από την ηθική και πολιτιστική ανωτερότητα των επικυρίαρχών τους. Να υιοθετήσουν δηλαδή την αγγλοσαξονική αντίληψη για την «εξυπνάδα» και να αποβάλλουν την ιονική «πονηριά».¹²² Κατά αυτό τον τρόπο, η επιστροφή στο ελληνορωμαϊκό παρελθόν συχνά μεταφράζονταν σε μία υιοθέτηση των εκπαιδευτικών προτύπων της Αλβιόνας.

Μία χαρακτηριστική περίπτωση αυτής της διαδικασίας είναι η υιοθέτηση της λαγκαστριανής μεθόδου διδασκαλίας στα ιόνια σχολεία, το 1819.¹²³ Το συγκεκριμένο σύστημα αποτελούσε την αλληλοδιδασκτική μέθοδο που είχε δημιουργήσει ένας Λονδρέζος Κουάκερος ονόματι Joseph Lancaster. Επρόκειτο ουσιαστικά για μία σειρά βελτιώσεων που είχε εισάγει ο Lancaster σε παλαιότερη μέθοδο που είχε εφαρμόσει πειραματικά σε ένα ορφανοτροφείο στο Μαδράς των Ινδιών ο κληρικός Andrew Bell.

¹¹⁹ Maria Paschalidi, *Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses; 1815-1864*, Διδακτορική Διατριβή, Department of History, University College London, 2009, σ. 24.

¹²⁰ Thomas W. Gallant, ό.π. σ. 45-48.

¹²¹ Ό.π. σ. 48.

¹²² Ό.π. σ. 68-72.

¹²³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 178.

Ο Lancaster κατόρθωσε να προωθήσει το σύστημά του και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα αυτού του τύπου τα εκπαιδευτήρια είχαν αρχίσει να πολλαπλασιάζονται γεωμετρικά, τόσο στην Βρετανία και τις αποικίες της, όσο και στην υπόλοιπη Ευρώπη.¹²⁴

Ο χώρος του Ιονίου ήρθε σε επαφή με αυτή την εκδοχή της αλληλοδιδασκτικής, όταν τον επισκέφτηκε ο φίλος και συνεργάτης του Lancaster, William Allen, το 1818. Ο Κουάκερος, που είχε προσωπική επικοινωνία με τον λόρδο Guilford, υποστήριξε πως, κατόπιν συνάντησής του με τον Αρμυστή Thomas Maitland, εκείνος πείστηκε για την σημασία της μεθόδου.¹²⁵ Πρόκειται βέβαια για μία δήλωση που δύσκολα μπορεί να γίνει πιστευτή, ιδιαίτερα εάν αναλογιστούμε την αντιδραστικότητα του Maitland απέναντι στον κύκλο του Guilford.¹²⁶ Πάντως, οι διαρκείς προτροπές του Allen με τοπικούς φορείς, και η διαρκής προπαγάνδα υπέρ της λαγκαστριανής μεθόδου κατά την περιοδεία του στα νησιά, σίγουρα συνέβαλαν στην θεσμοθέτησή της το 1819 (με την ταυτόχρονη πίεση του Guilford).¹²⁷

Το συγκεκριμένο σύστημα λειτουργούσε με τρόπο όχι πολύ διαφορετικό σε σχέση με την αλληλοδιδασκτική μέθοδο, που ήταν ήδη γνωστή στα νησιά από τα χρόνια των Γάλλων. Πιο συγκεκριμένα, ο δάσκαλος ξεχώριζε τους ικανότερους μαθητές της τάξης του, τους επονομαζόμενους «πρωτόσχολους», στους οποίους παρέδιδε το μάθημα αυτοπροσώπως. Εκείνοι, αφού αφομοίωναν τη γνώση που λάμβαναν, την δίδασκαν με την σειρά τους στους συμμαθητές τους, οι οποίοι χωρίζονταν σε ομάδες (ήταν συνήθως 8 στον αριθμό).¹²⁸ Επρόκειτο για μία χρηστική μέθοδο, που αποσκοπούσε στο να μεταδοθεί η στοιχειώδης γνώση με χαμηλό κόστος, σε όσο περισσότερα υποκείμενα της διδασκαλίας ήταν δυνατόν. Άλλωστε, η αυστηρή υπακοή στην ιεραρχική δομή στην οποία βασιζόνταν το λαγκαστριανό σχολείο, θεωρούνταν ευεργετική για την εκβιομηχάνιση μίας οικονομίας (η οποία κατά την εξεταζόμενη περίοδο ήταν το ζητούμενο σε πολλά μέρη της Ευρώπης).¹²⁹

Αυτή η μέθοδος στο Ιόνιο Κράτος απέδωσε γρήγορα καρπούς και θεωρήθηκε αρκετά λειτουργική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού είναι η εντυπωσιακή επιτυχία των αλληλοδιδασκτικών σχολείων του απομακρυσμένου νησιού των Κυθήρων. Εκεί λειτούργησαν πολλά σχολεία αυτού του είδους, που διέθεταν συνολικά εκατοντάδες μαθητές. Σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία του Γραφείου Αποικιών, το 1828 λειτουργούσαν στο νησί 8 αλληλοδιδασκτικά σχολεία, με συνολικό αριθμό μαθητών 780 αγόρια και 109 κορίτσια. Μάλιστα, ο αριθμός των σχολείων αυξήθηκε με την πάροδο του χρόνου, με αποκορύφωμα το 1840, όποτε και αναφέρεται πως λειτουργούσαν 15 (δημόσια και ιδιωτικά) σχολεία.¹³⁰ Πρόκειται για αριθμούς που είναι πραγματικά εντυπωσιακοί, ειδικά εάν αναλογιστούμε την γεωγραφική απομόνωση των Κυθήρων από τον πυρήνα του κράτους και τον μικρό τους πληθυσμό.

¹²⁴ Deborah Harlan, «British Lancastrian Schools of Nineteenth-Century Kythera», *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 106, British School at Athens, Αθήνα, 2011, σ. 328-329.

¹²⁵ Ο.π. σ. 329.

¹²⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 170-171.

¹²⁷ Deborah Harlan, ό.π., σ. 330.

¹²⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 171-172.

¹²⁹ Σπύρος Γ. Κάντας, «Η ίδρυση των πρώτων δημόσιων σχολείων στην εξοχή της Κέρκυρας», *Ιόνιος Λόγος, Τόμος Δ'*, Κέρκυρα, 2013, σ. 182.

¹³⁰ Deborah Harlan, ό.π., σ. 341-343.

Μία άλλη διάσταση της σύνδεσης αυτής μεταξύ δημόσιας εκπαίδευσης και αποικιοκρατικής ιδεολογίας εκπορεύεται από το προτεσταντικό δόγμα. Για τους γαλουχημένους μέσα στα αυστηρά προτεσταντικά πλαίσια Βρετανούς, ένα από τα πιο απαράδεκτα στοιχεία της επτανησιακής ιδιοσυγκρασίας ήταν η σχέση των Ιονίων με το θείο. Πρόκειται για μία σχέση που, κατά τους ίδιους, χαρακτηρίζεται από την βλασφημία, την ψευδορκία και την υποκρισία. Ανάλογα στερεότυπα αποδίδονταν και στους ρωμαιοκαθολικούς Ιρλανδούς, που επίσης στιγματίζονταν ως χαρακτηριστικά παραδείγματα ανθρώπων με έλλειψη θρησκευτικής ευλάβειας.¹³¹

Όπως μπορεί να γίνει κατανοητό, η παραπάνω εξέταση του επτανησιακού πολιτισμού, όπως και στην περίπτωση των Ιρλανδών, είχε ως σκοπό να προβάλει την διαφορά των χριστιανικών δογμάτων που ασπάζονταν οι «προστάτες» και οι «προστατευόμενοι». Το ζητούμενο ήταν να υπογραμμιστεί το γεγονός πως η προτεσταντική ηθική «ανωτερότητα» έρχονταν σε αντίθεση με την ορθόδοξη και την καθολική «παρακμή».¹³² Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η εκπαιδευτική διαδικασία δεν θα μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστη από την προτεσταντική αντίληψη της παιδείας, ειδικά όσον αφορά την χριστιανική κατήχηση.

Ήδη από τα πρώτα χρόνια του καθεστώτος της προστασίας, Βρετανοί ιεραπόστολοι κατέφθαναν στα νησιά με σκοπό την ενίσχυση της διδασκαλίας της Βίβλου. Ένα άμεσο αποτέλεσμα αυτής της παρουσίας εκδηλώθηκε το καλοκαίρι του 1819. Τότε ιδρύθηκε η «Ιωνική Εταιρία της Αγίας Γραφής», η οποία αποτέλεσε παράρτημα της βρετανικής «Βιβλικής Εταιρίας». Το συγκεκριμένο ίδρυμα αρχικά προσπάθησε να ικανοποιήσει την ανάγκη για περισσότερα έντυπα βοηθήματα κατάλληλα για την κατήχηση στα δημόσια και εκκλησιαστικά εκπαιδευτήρια. Έπειτα, προσπάθησε να ικανοποιήσει την επιθυμία για μεταφορά της Παλαιάς και της Καινής διαθήκης σε μία γλώσσα πιο κατανοητή, από την ελληνιστική κοινή, στον μέσο Επτανήσιο. Το εγχείρημα έλαβε την υποστήριξη πολλών επιφανών Ιονίων, μεταξύ των οποίων του προέδρου της Γερουσίας Εμμανουήλ Θεοτόκη, που διετέλεσε και πρώτος πρόεδρος της Εταιρίας.¹³³ Ανάμιξη στο εγχείρημα είχαν, όπως ήταν φυσικό, και πολλοί Βρετανοί κληρικοί, ανάμεσά τους και ο William Allen.¹³⁴

Η δράση των προτεσταντών μισσιονάριων ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην εξέλιξη των επτανησιακών γραμμάτων. Παράδειγμα είναι η δράση του πάστορα George Winnock, ο οποίος αθλοθέτησε έναν γλωσσικό διαγωνισμό, κατά τα πρώτα χρόνια του Ιονίου Κράτους. Ο σημαντικότερος, ωστόσο, εξ αυτών των ιεραποστόλων ήταν δίχως αμφιβολία ο πάστορας Isaac Lowndes.¹³⁵ Ο μεθοδιστής ιερέας ανέλαβε στα 1834 το επίσημο αξίωμα του «Γενικού Επιθεωρητή της Δημόσιας Εκπαίδευσης» (αγγλ. Inspector General of Secondary and Lancasterian Schools), παρά το γεγονός πως δεν κατείχε την ιονική υπηκοότητα και παρά τις αντιδράσεις της Ορθόδοξης Εκκλησίας.¹³⁶

¹³¹ Thomas W. Gallant, ό.π. σ. 59-67.

¹³² Ό.π. σ. 59-67.

¹³³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 133-134.

¹³⁴ Deborah Harlan, ό.π., σ. 341-343.

¹³⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 134.

¹³⁶ Δημήτριος Γ. Μεταλληνός, *Βρετανική Διπλωματία & Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος: Η εκκλησιαστική πολιτική του Βρετανού Αρμοστή Sir Howard Douglas*, Γρηγόρη, Αθήνα, 2016, σ. 65.

Επιπλέον, μετείχε της προσπάθειας συστηματοποίησης της εκπαίδευσης των γυναικών και επέδειξε σχετικό με την εκπαίδευση συγγραφικό έργο.¹³⁷

Εν κατακλείδι, το δημόσιο εκπαιδευτικό σύστημα της Ιονίου Πολιτείας ήταν άμεσα συνδεδεμένο με την αποικιοκρατικού τύπου οπτική, που είχαν οι Βρετανοί έναντι των Επτανήσιων. Ελπίδα των πρώτων ήταν πως η μαζική εκπαίδευση, ειδικά στο στοιχειώδες επίπεδο, θα έκανε τους δεύτερους κοινωνούς του βρετανικού πολιτισμού, και πιστούς στις προστασιανές αρχές. Μάλιστα, όπως υποστήριζε ο στρατιωτικός αρχίατρος John Davy, υπήρχε η προσδοκία πως, με την πάροδο του χρόνου, θα γεννιόνταν μία ενιαία επτανήσιακή εθνική ταυτότητα. Η πραγματικότητα βέβαια δεν δικαίωσε αυτές τις προσδοκίες, καθώς πολλοί από τους μαθητές που ανδρώθηκαν μέσα στο εκπαιδευτικό σύστημα του προτεκτοράτου τελικά θα συγκρουστούν μαζί του στην μετέπειτα ζωή τους¹³⁸. Η περίφημη γενιά των Ριζοσπαστών και των άλλων πολέμιων της Βρετανικής Προστασίας γαλουχήθηκε μέσα σε αυτό το εκπαιδευτικό πλαίσιο. Κατά τα τελευταία χρόνια πριν την Ένωση οι Βρετανοί απέδωσαν την αποτυχία των προσδοκιών τους εκ νέου στην Βενετία. Πως θα μπορούσαν να «φτιάξουν» μέσα σε μόλις μισό αιώνα την «ζημιά» που εκείνη είχε δημιουργήσει σε τέσσερις, σημείωναν εμφαντικά οι τελευταίοι εκπρόσωποι της Προστασίας.¹³⁹

Γλώσσα και εκπαίδευση

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως κατά την εξεταζόμενη περίοδο τα Ιόνια Νησιά αποτελούσαν έναν χώρο που χαρακτηριζόταν από μία διττή γλωσσική πραγματικότητα. Ύστερα από αιώνες κοινωνίας με την ιταλική χερσόνησο, η ιταλική γλώσσα χρησιμοποιήθηκε τόσο στις επίσημες κρατικές πράξεις, όσο και στον καθημερινό βίο. Επιπλέον, στα αστικά κέντρα μιλούσαν και τη βενετική διάλεκτο, η οποία μάλιστα έχοντας απομονωθεί στο χώρο του Ιονίου, είχε διατηρήσει πολλά αρχαϊζόντα βενετικά στοιχεία. Τέλος, ακόμα και οι τοπικές ελληνικές διάλεκτοι, τις οποίες μιλούσε η πλειοψηφία, είχαν εντάξει στο λεξιλόγιο και την μορφολογία τους μία πληθώρα ιταλισμών και βενετισμών.¹⁴⁰ Πρόκειται για μία διάσταση της πραγματικότητας που, παρότι είναι απόλυτα φανερή από τις πηγές και το ευρύτερο πλαίσιο της εποχής, συχνά παραλείπεται από τους μελετητές της περιόδου. Παρά ταύτα, ειδικά στα εκπαιδευτικά, αποτελεί ένα ενδιαφέρον προς εξέταση πεδίο, εάν αναλογιστούμε πως κατά την ίδια περίοδο εκκολάπτονται ενδιαφέρουσες ιδέες, που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη γλώσσα.

Η ιταλική γλώσσα, κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας, αποτελούσε ήδη εδώ και αιώνες την μόνη επίσημη του ιόνιου χώρου. Η δημόσια διοίκηση, η γραφειοκρατία, ο τύπος και φυσικά η εκπαίδευση χαρακτηρίζονταν από μία μακρά

¹³⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 275.

¹³⁸ Σάκης Γκέκας, ό.π., σ. 360-361.

¹³⁹ Thomas W. Gallant, ό.π. σ. 46-48.

¹⁴⁰ Domenica Minniti-Γκιώνη, « Ιταλική γλώσσα και βενετική διάλεκτος στην Κέρκυρα: Μία πρώτη προσέγγιση», *Ι' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Τα Πρακτικά: V. Μουσική-Γλώσσα-Πολιτιστική Παράδοση-Διασπορά*, Κερκυραϊκά Χρονικά, Κέρκυρα, 2018, σ. 193-196.

χρήση της γλώσσας αυτής.¹⁴¹ Επιπλέον, η άρχουσα τάξη των νησιών ήταν αυτή που, όντας μυημένη στην ιταλική πανεπιστημιακή παιδεία, την χειριζόταν με τον καλύτερο τρόπο. Μάλιστα, το τμήμα αυτής της τάξης που ήταν φίλα προσκείμενο στο καθεστώς της Βρετανικής Προστασίας προωθούσε την ιταλοφωνία και προσπαθούσε να παρακωλύει τις προσπάθειες εισαγωγής της ελληνικής στην δημόσια διοίκηση και την εκπαίδευση, έως το 1850. Πέρα από τις ιδεολογικές της αντιλήψεις περί ιταλικής γλώσσας και ευγένειας, η συγκεκριμένη μερίδα ευγενών πιθανότατα επωφελοούνταν από τον παραγκωνισμό της ελληνικής, καθώς αυτός συνεπαγόταν και την αυτόματη περιθωριοποίηση της ελληνόφωνης πλειοψηφίας από τα κοινά.¹⁴²

Ταυτόχρονα βέβαια με αυτή την συντηρητική αντίληψη για την εκπαίδευση και την κοινωνία, η ιταλική γλώσσα θα συνδεθεί και με τον αναδύομενο φιλελευθερισμό, χάρις στους χιλιάδες Ιταλούς πρόσφυγες που κατέφυγαν στα νησιά. Οι συγκεκριμένοι πολιτικοί εξόριστοι αναγκάζονταν να εγκαταλείψουν τις πατρίδες του, εξαιτίας της συμμετοχής τους σε μία σειρά αποτυχημένων επαναστάσεων. Αυτά τα κινήματα συντάρασαν τις παλαιοκαθεστωτικές δομές της Ιταλίας, ενόσω ο πυρετός του κινήματος του «Risorgimento» κορυφώνονταν. Οι συγκεκριμένοι Ιταλοί πρόσφυγες ήρθαν στα Νησιά σε δύο κύρια κύματα. Το πρώτο ήταν αυτό της περιόδου 1820-1821 και συνδεόταν με το κίνημα των Καρμπονάρων. Οι περισσότεροι από αυτούς τους νεοφερμένους ήταν μέλη των τοπικών αριστοκρατιών.¹⁴³ Την ίδια περίπου περίοδο σχεδίαζε να επαναπατριστεί στην Ζάκυνθο και να ασχοληθεί επαγγελματικά με την εκπαίδευση ο Ιταλοεπτανήσιος ποιητής Ugo Foscolo. Ωστόσο, τα σχέδια του ανέτρεψε ο πρόωρος θάνατός του, το 1827.¹⁴⁴

Το δεύτερο κύμα ήρθε στα Επτάνησα με τις περίφημες επαναστάσεις της περιόδου 1831-1848. Οι συγκεκριμένοι πρόσφυγες χαρακτηρίζονταν από τις αρχές των πατρίδων τους ως εγκληματικά και προβληματικά για την κοινωνική συνοχή στοιχεία. Επρόκειτο για ανθρώπους που ανήκαν κοινωνικά στην αστική τάξη (ιταλ. borghesia), και απασχολούνταν με επαγγέλματα όπως αυτά του δικηγόρου, του γιατρού και του εκπαιδευτικού.¹⁴⁵ Οι εργασίες αυτές είχαν ζήτηση στα νησιά και πολλοί συνέχισαν να τις ασκούν. Ειδικά οι εκπαιδευτικοί ήταν περιζήτητοι. Στην πόλη της Κέρκυρας ένα σημαντικό ποσοστό των ιδιωτικών δασκάλων ήταν Ιταλοί.¹⁴⁶

Ο κύριος λόγος που αυτοί οι άνθρωποι επέλεξαν τα Ιόνια Νησιά με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι άλλες περιοχές ήταν, πέρα από την γεωγραφική, η πολιτιστική και γλωσσική εγγύτητα.¹⁴⁷ Οι μαρτυρίες αυτών των προσφύγων μπορούν να μας δώσουν μία εικόνα για το πως εκείνοι αλληλοεπιδρούσαν μέσα σε αυτό το δίγλωσσο περιβάλλον και, κατ' επέκταση, την διάδοση της ιταλοφωνίας (ή και βενετοφωνίας) στην αστική επτανησιακή κοινωνία. Η γυναίκα του επαναστατικού δικτάτορα της

¹⁴¹ Ο.π. σ. 194-195.

¹⁴² Κωνσταντίνος Καρανάτσης, Φώτης Μπαρούτσος, *Η Κέρκυρα από τον βενετικό κόσμο στο εθνικό κράτος (19^{ος} αιώνας): Το αποτύπωμα της οικογένειας Σπάδα*, Ηρόδοτος, Αθήνα, 2018, σ. 69.

¹⁴³ Stathis Birtachas, «Solidarietà e scambi ideologico-culturali italo-ellenici in epoca risorgimentale: l'emigrazione politica italiana nelle Isole Ionie e in Grecia», *Mediterranea-Ricerche storiche*, anno IX, Παλέρμο, 2012, σ. 464-465.

¹⁴⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 194-195.

¹⁴⁵ Stathis Birtachas, ό.π., σ. 464.

¹⁴⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 243.

¹⁴⁷ Stathis Birtachas, ό.π. σ. 464-465.

Βενετίας Daniele Manin, Teresa, γράφοντας στα αδέλφια Perisinoti από την Κέρκυρα τον Σεπτέμβριο του 1849, περιγράφει ένα περιβάλλον με έντονα τα βενετικά γλωσσικά και πολιτιστικά στοιχεία. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «... τι χαρά να βλέπετε γραμμένες στα ιταλικά αρκετές από τις πινακίδες των μαγαζιών. Τι χαρά να ακούτε να φωνάζουν στους δρόμους: *Uà bella* (ελλ. καλά αυγά). Και να γινόσαστε κατανοητοί όταν μιλάτε στα βενετσιάνικα και να καταλαβαίνετε τον απλό λαό... Οι δρόμοι φέρουν το όνομα *calle*, και σε πολλά σημεία θα βρεις να υπάρχει σκαλισμένο το δικό μας λιοντάρι...».¹⁴⁸ Μία παρόμοια, αλλά πιο λιτή περιγραφή δίνει και ο πρώην επαναστατικός δικτάτορας της Μόντενα, Biagio Nardi. Εκείνος, γράφοντας επίσης από την Κέρκυρα, σημειώνει: «εδώ γράφουν και μιλάνε σε ιταλική γλώσσα, ακόμα και στις δημόσιες πράξεις, παρότι ο απλός λαός μιλάει επίσης συχνά στην τοπική ελληνική διάλεκτο».¹⁴⁹

Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, μιλάμε για μία κοινωνία με χαρακτηριστικά που μας παραπέμπουν σε ένα είδος πραγματικής διγλωσσίας. Η εκπαίδευση δεν θα μπορούσε φυσικά να μείνει ανεπηρέαστη από αυτές τις πραγματικότητες. Κατά αυτό τον τρόπο στο ιόνιο σχολείο οι κύριες γλώσσες που διδάσκονταν ήταν η καθομιλουμένη ελληνική, η ιταλική, η αγγλική, καθώς και η αρχαία ελληνική και η λατινική. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενη ενότητα, η διδασκαλία της αγγλικής είχε αντικαταστήσει, από το 1816, πλήρως εκείνη της γαλλικής.¹⁵⁰ Μάλιστα, με νόμο του 1836, ο Αρμοστής Douglas εισηγήθηκε η εισαγωγή της στα σχολικά προγράμματα όλων των δευτεροβάθμιων σχολείων του κράτους.¹⁵¹ Αξιο αναφοράς είναι και το γεγονός πως σε κάποια ιδρύματα διδάσκονταν επιπλέον η γαλλική και η γερμανική γλώσσα.¹⁵² Πάντως, εάν λάβουμε υπόψη μας τον κανονισμό του Ιονίου Γυμνασίου, για να προχωρήσει κανείς στην ανώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα, ήταν απαραίτητη η γνώση συγκεκριμένα της ελληνικής και της ιταλικής γραμματικής.¹⁵³

Στην Ιόνιο Ακαδημία, μετά τον θάνατο του Guilford, αρκετά μαθήματα παραδίδονταν στα ιταλικά.¹⁵⁴ Από την Ιταλία προέρχονταν επίσης οι νέοι καθηγητές που προσκάλεσε η Ιόνιος Ακαδημία το 1835. Πρόκειται για τους Francesco Orioli (έδρα Φυσικής Φιλοσοφίας), Ottaviano Mossotti (έδρα Υψηλής Ανάλυσης, Μηχανικής και Αστρονομίας), Paolo Costa (έδρα Φυσικής Ιστορίας) και Girolamo Lanzili (έδρα Φιλοσοφίας του Δικαίου). Υπήρχαν ακόμη και οι δύο προγενέστεροι νομικοί Salvatore Rachetti και Girolamo Santorio, καθώς και ο Gaetano Grassetti. Είναι προφανές πως οι συγκεκριμένοι επιστήμονες έδωσαν έναν ιταλικό χαρακτήρα στο συγκεκριμένο πανεπιστήμιο, ειδικά στον κλάδο των θετικών επιστημών και στη Νομική, περιθωριοποιώντας μάλιστα τα μαθήματα στην ελληνική γλώσσα.¹⁵⁵

¹⁴⁸ «Che piacere vedere scritte in italiano alcune insegne di negozio. Che piacere sentir gridare per le vie: Uà bella. Ed essere intesi quando parlate il veneziano esentir il popolo; ... Le strade hanno il nome di calle, e in molte parti trovai scolpito il nostro leone; ...». Ό.π. σ. 467.

¹⁴⁹ «Qui si parla e si scrive in lingua italiana, anche negli atti pubblici, sebbene il popolo parli anche comunemente in vernacolo dialetto greco». Ό.π. σ. 465.

¹⁵⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 129.

¹⁵¹ Ό.π. σ. 298-299.

¹⁵² Ό.π. σ. 213.

¹⁵³ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Gazzeta, degli Stati Uniti delle Isole Ionie, αρ. 476, 27 Ιανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1840, σ. 10.

¹⁵⁴ G. P. Henderson, ό.π., σ. 71.

¹⁵⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 306-308.

Ταυτόχρονα με αυτές τις εξελίξεις, η έντονη παρουσία της τοσκανικής ιταλικής, δίχως αμφιβολία, επηρέασε και την ύπαρξη της καθομιλουμένης ελληνικής γλώσσας στην στοιχειώδη και μεσαία εκπαιδευτική βαθμίδα. Η παρουσία στην διδακτική διαδικασία μίας γλώσσας που προερχόταν από τα κοινά λατινικά, και που σε αυτή είχαν γράψει λογοτεχνία υψίστης μορφής προσωπικότητες όπως ο Δάντης, ο Πετράρχης και ο Βοκάκιος, επηρέασε τις αντιλήψεις περί συντήρησης της γλώσσας. Τρανό παράδειγμα αυτού είναι η ομιλία του καθηγητή του πανεπιστημίου Grassetti με αφορμή την έναρξη του ακαδημαϊκού έτους 1835-1836. Σε αυτήν, ο Ιταλός αναφέρθηκε στην αξία της καθομιλουμένης, στηλιτεύοντας την αρχαιολατρία και τον γλωσσικό συντηρητισμό.¹⁵⁶ Οι Βρετανοί, αφορμώμενοι από την προτεσταντική αντίληψη περί γλώσσας και εκπαίδευσης, συνέβαλαν επίσης προς την ίδια κατεύθυνση. Αυτό έγινε κυρίως μέσω της δράσης των μισσιονάριων, οι οποίοι εκτύπωναν τόσο την Αγία Γραφή όσο και σχολικά εγχειρίδια διαφόρων μαθημάτων στη καθομιλούμενη ελληνική.¹⁵⁷

Αυτές οι πνευματικές εξελίξεις γίνονταν ενόσω σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο το ζήτημα της γλώσσας άρχισε να αποτελεί σημείο αντιπαράθεσων. Ο ιόνιος χώρος, με ελάχιστες εξαιρέσεις, θα λάβει το μέρος των «δημοτικιστών», αφορίζοντας την χρήση της αρχαϊζουσας και της «μεικτής» ελληνικής. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του πατέρα της Επτανησιακής Σχολής της Λογοτεχνίας, Διονυσίου Σολωμού, στο έργο του «Ο Διάλογος». Σε αυτή την πολεμική ενάντια στις γλωσσικές απόψεις του διαφωτιστή Αδαμάντιου Κοραή, ο ποιητής υποστηρίζει την δημοτική, ταυτίζοντας την πορεία της ιταλικής γλώσσας με την πορεία που, κατά εκείνον, όφειλε να πάρει η ελληνική.¹⁵⁸

Οι συγκρούσεις με αφορμή την γλώσσα έμελλε να οξυνθούν και στο Ιόνιο Κράτος με τα χρόνια. Το 1835 ο Ανδρέας Μουστοξύδης, που μόλις δύο χρόνια πριν είχε αναλάβει τον τίτλο του «Άρχοντα της Παιδείας», θα αναγκαστεί να παραιτηθεί, κατόπιν διένεξης του με τον πρόεδρο της Γερουσίας Εμμανουήλ Θεοτόκη. Παρότι η σύγκρουση των δύο ανδρών είχε έντονη προσωπική χροιά, ο κύριος λόγος της οριστικής ρήξης αφορούσε τις ενστάσεις που είχε ο Μουστοξύδης με το γλωσσικό πρόγραμμα της Γερουσίας. Συγκεκριμένα, η επιθυμία της κυβέρνησης ήταν, κατά την προγραμματισμένη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση εκείνης της χρονιάς, η καθιέρωση της ιταλικής ως γλώσσας της αλληλογραφίας και των εκθέσεων των μελών της Επιτροπής.¹⁵⁹ Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως ο Ανδρέας Μουστοξύδης ήταν προγενέστερα καθηγητής τόσο της λατινικής, όσο και της ίδιας της ιταλικής γλώσσας και φιλολογίας στην δημόσια σχολή της «Τενέδου».¹⁶⁰ Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το δεδομένο, μπορούμε να υποθέσουμε πως η θητεία του στο πλευρό των αδελφών Καποδίστρια στην Ελλάδα σχετίζεται με την έντονη αντίδρασή του με την χρήση της ιταλικής γλώσσας.

Βέβαια, η διαφωνία του Κερκυραίου δεν κατόρθωσε να αναστείλει το μέτρο της Γερουσίας. Κατά αυτό τον τρόπο, σύμφωνα με το Άρθρο 19 της μεταρρύθμισης, «Η ανταπόκριση και όλες οι πράξεις της επιτροπής θέλει γράφονται στο ιταλικό. Στο

¹⁵⁶ Ό.π. σ. 310.

¹⁵⁷ Ό.π. σ. 133-134.

¹⁵⁸ Στυλιανός Αλεξίου, *Διονυσίου Σολωμού ποιήματα και πεζά*, Στιγμή, Αθήνα, 1994, σ. 531-551.

¹⁵⁹ Σάκης Γκέκας, ό.π., σ. 360.

¹⁶⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 135.

ιταλικό παρομοίως θέλει γράφει της επιτροπής ο έφορος». ¹⁶¹ Άμεσο αποτέλεσμα της συγκεκριμένης απόφασης ήταν η εισαγωγή της ιταλικής στα εκκλησιαστικά, καθώς σε αυτή την γλώσσα έμελλε να γίνονταν εφεξής η ανταπόκριση του Ιεροσπουδαστηρίου με την Επιτροπή. Πρόκειται για μία σημαντική αλλαγή υπέρ της ιταλικής. Όπως μάλιστα καυστικά σημειώνει ο ιδιαίτερα μεροληπτικός Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος, αντίστοιχου πνεύματος απόφαση δεν είχαν δρομολογήσει στο παρελθόν ούτε οι ίδιοι οι Βενετοί. ¹⁶²

Αντιδράσεις υπήρξαν και για την έντονη παρουσία των ιταλικών στο πρόγραμμα σπουδών του Ιονίου Γυμνασίου, του οποίου διευθυντής ήταν, από το 1839, ο Ιταλός φυσικός Orioli. Επιπλέον, το γεγονός πως αυτό το εκπαιδευτικό ίδρυμα ήταν δομημένο κατά τα αγγλοσαξονικά πρότυπα και αγκαλιάστηκε πρωτίστως από τα μέλη της παλιάς τοπικής αριστοκρατίας και της βρετανικής υπαλληλίας, οδήγησε σε μία σειρά οξύτατων κριτικών εναντίον του, από ορισμένους ανθρώπους του πνεύματος. ¹⁶³

Με την προώθηση του Ενωτικού Κινήματος και με την αναστάτωση που προκάλεσε η «Άνοιξη των Λαών» κατά την ταραγμένη χρονιά του 1848-1849 (για τα Ιόνια Νησιά, βλ. «Εξέγερση της Σκάλας» στην Κεφαλονιά), ήρθε η λύση στο ζήτημα της οριστικής επισημοποίησης της ελληνικής. Έτσι, το 1850 θεσμοθετήθηκε ο ορισμός της ελληνικής γλώσσας ως μόνης επίσημης του Ιονίου Κράτους. ¹⁶⁴ Την ίδια περίοδο οι Francesco Orioli και Girolamo Santorio παραιτούνται από την Ακαδημία και αντικαθίστανται από τους Ιωάννη Βαπτιστή Δελβινιώτη και Αναστάσιο Λαζαράτη. Μάλιστα ο Santorio επικαλέστηκε αδυναμία να διδάξει στα ελληνικά. Με αυτό τον τρόπο το ίδρυμα αποκτά εκ νέου κυρίαρχα ελληνικό χαρακτήρα και συνείδηση. ¹⁶⁵

Συμπερασματικά, είναι γεγονός πως ο 19^{ος} αιώνας στα Ιόνια Νησιά επέφερε αλλαγές στις αντιλήψεις πάνω στην γλώσσα. Η δημιουργία του Ελληνικού Κράτους και οι επαφές των Επτανησίων με αυτό, άλλαξαν την άποψη που είχαν οι άνθρωποι για την διττή γλωσσική καθημερινότητά τους. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Κερκυραίου γιατρού Δελβινιώτη, όπως παρατίθενται από τον Edmond About στα μέσα του 19^{ου} αιώνα. Όταν λοιπόν ο Γάλλος περιηγητής τον ρώτησε ποια γλώσσα μιλάνε στις επαρχίες της πατρίδας του, η απάντησή ήταν: «Ιταλικά. Τα ελληνικά είναι η εθνική μας γλώσσα, αλλά μόλις μετά βίας τα μαθαίνουμε, ενώ οι μητέρες μας δεν τα γνώριζαν καν». ¹⁶⁶ Παρότι αυτοί οι ισχυρισμοί φαίνονται υπερβολικοί, δείχνουν μία κραταιά άποψη πως οι κάτοικοι του Ιονίου Κράτους όφειλαν να γίνουν «πιο Έλληνες απ' ό,τι ήδη ήταν». Επρόκειτο μάλιστα για μία διαδικασία που, για την πλειοψηφία του επτανησιακού πνευματικού κόσμου, περνούσε μέσα από τους διαδρόμους της καθομιλουμένης γλώσσας και όχι της αρχαϊζουσας. Όπως γίνεται λοιπόν κατανοητό, οι απόψεις περί γλώσσας δεν ήταν ξεκάθαρες.

Προχωρώντας προς τα ύστερα χρόνια της Προστασίας, ο κύριος προμαχώνας της συντήρησης της ιταλοφωνίας ήταν η Κέρκυρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα λόγια του

¹⁶¹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος, *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας*, έκδοση - εισαγωγή - σχόλια Σπύρος Ι. Ασδραχάς, Ερμής, Αθήνα, 1982, σ. 110.

¹⁶² Ό.π. σ. 95-112.

¹⁶³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 320.

¹⁶⁴ Κωνσταντίνος Καρανάσης, Φώτης Μπαρούτσος, ό.π., σ. 69.

¹⁶⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 365-366.

¹⁶⁶ Edmond About, *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μτφρ. Αριστέα Κομνηνέλλη, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018, σ. 59.

ιστορικού Εμμανουήλ Θεοτόκη περί μίας βενετικής «αργκό ψαράδων» που μιλούσαν και τα λαϊκά στρώματα.¹⁶⁷ Αυτό το επιβεβαιώνει και ο Τυπάλδος-Ιακωβάτος, ο οποίος παρακινούμενος και από τοπικιστικές διαθέσεις, καυτηριάζει την απροθυμία του νησιού να «εξελληνιστεί». Κατά τον Κεφαλλονίτη, οι Κερκυραίοι επέμεναν εμφατικά σε μία ιταλικού τύπου εκπαίδευση και ευρύτερη παιδεία, κυρίως μέσω των Ιταλών ιδιωτικών δασκάλων, του θεάτρου και άλλων αντίστοιχων θεσμών. Καυστικά αναφέρει πως οι κάτοικοι της πρωτεύουσας όφειλαν να αποβάλουν την βενετσιάνικη διάλεκτο και «να αποκόψουν τα παιδιά τους από το γάλα το ξένο».¹⁶⁸ Πάντως, αντίθετα με αυτούς τους αφορισμούς, ακόμη και μετά την Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο, τα ιταλικά, αλλά και τα αγγλικά, εξακολούθησαν να αποτελούν οργανικό κομμάτι της κερκυραϊκής εκπαίδευσης.¹⁶⁹ Τέλος, για δεκαετίες μετά την Ένωση, οι Κερκυραίοι διανοούμενοι κατέφευγαν στο γλαφυρό αρχαϊζον λεξιλόγιο της βενετοκερκυραϊκής διαλέκτου, προκειμένου να κάνουν πολιτική σάτιρα (βλ. την σατιρική εφημερίδα «Κώδων» του Ιάκωβου Πολυλά).¹⁷⁰

¹⁶⁷ Domenica Minniti-Γκιώνη, ό.π., σ. 195.

¹⁶⁸ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Γεώργιος Τυπάλδος - Ιακωβάτος ό.π. σ. κδ'-κε'.

¹⁶⁹ Σπύρος Π. Γαούτσης, *Το Χρονικό των Μαλτέζων Καλογραιών στην Κέρκυρα*, Λύχνος, Κέρκυρα, 2007, σ. 85-126.

¹⁷⁰ Domenica Minniti-Γκιώνη, ό.π., σ. 197-198.

Κεφάλαιο III: Το δημόσιο σχολείο στο Ιόνιο Κράτος

Η στοιχειώδης εκπαίδευση

Η εκπαίδευση στο στοιχειώδες επίπεδο ήταν η μόνη που ήταν ήδη σχετικά τακτοποιημένη από την περίοδο πριν από την έναρξη της Βρετανικής Προστασίας.¹⁷¹ Τόσο οι δύο γαλλικές διοικήσεις, όσο και η Επτάνησος Πολιτεία, είχαν ενδιαφερθεί για την θεσμοθέτηση ενός δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, με βάση την παιδεία προκαταρκτικού και στοιχειώδους επιπέδου. Επί Ιονίου Κράτους έγιναν αρχικά προσπάθειες να καταρτιστεί ένας ορισμένος αριθμός μαθητών από κάθε νησί, στην προσωρινή αλληλοδιδασκτική σχολή της Ανουντσιάτα. Σκοπός ήταν, αφού οι μαθητές κάνουν κτήμα τους την λαγκαστριανή μέθοδο, να γυρίσουν στα νησιά τους και να την διδάξουν με την σειρά τους, στους υπόλοιπους εκπαιδευτικούς. Αυτό το εγχείρημα συνάντησε πολλές δυσκολίες, ενώ όταν η σχολή έκλεισε, λίγοι από τους μαθητές της ήταν ικανοποιητικά καταρτισμένοι.¹⁷² Έτσι, κατά την περίοδο που ο Guilford ανέλαβε το επίσημο αξίωμά του, υπήρχαν ακόμη σοβαρά οργανωτικά ζητήματα που έπρεπε να επιλυθούν.

Σύμφωνα με το υπόμνημα του προς την Γερουσία, το 1820, ο Guilford υποστήριζε πως το βασικό πρόβλημα δεν ήταν η έλλειψη σχολείων, καθώς αυτά ήταν ήδη αρκετά, αλλά η ανεπαρκής κατάρτιση των εκπαιδευτικών. Εκείνοι ήταν στην πλειοψηφία τους ιερείς, που ασκούσαν το λειτούργημά τους καθαρά για βιοποριστικούς λόγους. Ο λόρδος πρότεινε τον εκπαιδευτικό καταρτισμό τους κατά την μέθοδο των Bell και Lancaster, προκειμένου να είναι κατάλληλοι να υπηρετήσουν την κατώτερη εκπαιδευτική βαθμίδα. Αυτό θα γινόταν στο νέο αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Αθανάσιου Πολίτη, στο νησί της Λευκάδας, που ήταν σε επαφή με τον Γεώργιο Κλεόβουλο. Πιο συγκεκριμένα, αρχικά θα επιλέγονταν ιερείς ή μελλοντικοί ιερείς που ασκούσαν ήδη το επάγγελμα του δασκάλου. Αφού καταρτίζονταν στην Λευκάδα από τον Αθανάσιο Πολίτη και τον Ιάκωβο Λουζινιάν, θα επέστρεφαν στις πατρίδες τους, όπου θα δίδασκαν όλα όσα έμαθαν στους παιδαγωγούς της υπαίθρου.¹⁷³

Δεδομένων αυτών των συνθηκών, στόχος ήταν η προκαταρκτική εκπαίδευση να έχει έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα. Για αυτό τον λόγο, ο Guilford έδειξε μέριμνα για την χριστιανική παιδεία όχι μόνο των ορθοδόξων, αλλά και των καθολικών Ιονίων πολιτών. Κατά αυτό τον τρόπο, ζητήθηκε από τις Αρχιεπισκοπές Κέρκυρας και Ζακύνθου να στείλουν στην Κέρκυρα από τρεις ιερείς, για να εκπαιδευτούν πάνω στην αλληλοδιδασκτική μέθοδο. Απώτερος σκοπός ήταν να ιδρυθούν στην Κέρκυρα και στην Ζάκυνθο καθολικά σχολεία προκαταρκτικής εκπαίδευσης.¹⁷⁴ Ωστόσο, η δυσπιστία τόσο του κράτους όσο και της Καθολικής Εκκλησίας απέναντι στις προτάσεις του «Άρχοντα», οδήγησε στη ματαίωση του εγχειρήματος. Με αυτόν τον τρόπο η κατήχηση των καθολικών παρέμεινε μέσα στους κόλπους της Εκκλησίας.¹⁷⁵

¹⁷¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 162.

¹⁷² Σπύρος Γ. Κάντας, ό.π., σ. 183-185.

¹⁷³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 161-164.

¹⁷⁴ Ό.π. σ. 161.

¹⁷⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 180.

Όπως γίνεται κατανοητό από την παραπάνω περίπτωση, παρότι οι διατάξεις εγκρίθηκαν από την Γερουσία, συνάντησαν πολλές δυσκολίες στο να εφαρμοστούν. Ο Guilford επανήλθε το 1821, με νέο υπόμνημα προς το ανώτερο διοικητικό όργανο, ζητώντας να σχηματιστούν «Κεντρικά Προκαταρκτικά Σχολεία» στην πρωτεύουσα κάθε κρατιδίου, καθώς και στο Ληξούρι.¹⁷⁶ Αυτά τα σχέδια παρακωλύονταν από την ελλιπή κρατική χρηματοδότηση. Για αυτό τον λόγο ο Guilford αναγκάστηκε να επιδοτήσει αυτοπροσώπως το πρόγραμμα, στερώντας με αυτό τον τρόπο πολύτιμους πόρους από το πανεπιστήμιο. Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων την περίοδο 1824-1825, κατόπιν υπόδειξης του Πολίτη, θα επιβληθεί από τον Βρετανό λόρδο η κατά περιπτώσεις συμμετοχή των γονέων στα έξοδα των σχολείων της Κέρκυρας (συνέβαινε ήδη στην Λευκάδα).¹⁷⁷

Με την μεγάλη μεταρρύθμιση του 1828 αποφασίστηκε η αναδιοργάνωση των δύο κατώτερων εκπαιδευτικών βαθμίδων. Για το στοιχειώδες επίπεδο ψηφίστηκε την επόμενη χρονιά ο «Κανονισμός Προκαταρκτικής Εκπαίδευσης», που συντάχθηκε σε συνεργασία της Γενικής Επιτροπής και των εκπαιδευτικών Πολίτη και Φωκά. Σύμφωνα με τα άρθρα του, αποφασίστηκε η καθιέρωση μίας διετούς κατώτερης εκπαίδευσης. Επιπλέον, δίνονταν οδηγίες για τη νέα οργάνωση των σχολείων αυτών. Αναφέρεται πως στο πρόγραμμα σπουδών περιλαμβάνονταν τα μαθήματα των θρησκευτικών, των καθομιλούμενων ελληνικών, της γραφής, της ανάγνωσης και της αριθμητικής. Επιπλέον, πριν ακόμη από την εφαρμογή του κανονισμού, επεκτάθηκε σε ολόκληρη την επικράτεια η ύπαρξη σχολείων στα οποία τμήμα των εξόδων καταβάλλονταν από τους γονείς (αυτά ονομάστηκαν «μερικά»).¹⁷⁸

Την ίδια περίοδο, η διείσδυση των προτεσταντών μισσιονάριων στα εσωτερικά εκπαιδευτικά ζητήματα του κράτους επηρέασε θετικά την εκπαίδευση των κοριτσιών. Έτσι, με πρωτοβουλία της αμερικανικής «Misericordia Society» και υπό την αιγίδα του Αρμοστή Adam, συγκροτήθηκε γυναικεία επιτροπή, που είχε ως στόχο την λειτουργία εκπαιδευτηρίων για άπορα κορίτσια. Σε αυτή προέδρευε η Κερκυραία σύζυγός του Αρμοστή, Διαμαντίνα Παλατιανού. Ο στόχος της επιτροπής πραγματοποιήθηκε με δωρεές τόσο κερκυραϊκών όσο και βρετανικών φορέων.¹⁷⁹

Πίνακας 2: Τα σχολεία θηλέων που ίδρυσε στην Κέρκυρα η επιτροπή κυριών, και ο αριθμός των μαθητριών τους.

Περιοχή	Αριθμός Μαθητριών	Ημερομηνία
Πόλη της Κέρκυρας (αρχικά στην μονή της «Τενέδου»)	150	Ιανουάριος 1829
Ποταμός	40	Σεπτέμβριος 1829
Γαρίτσα	55	Απρίλιος 1830
Μαντούκι	80	Σεπτέμβριος 1830
Κυνοπιάστες	20	Σεπτέμβριος 1831

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*, Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 2002, σ. 274.

¹⁷⁶ Ό.π. σ. 164.

¹⁷⁷ Σπύρος Γ. Κάντας, ό.π., σ. 187-188.

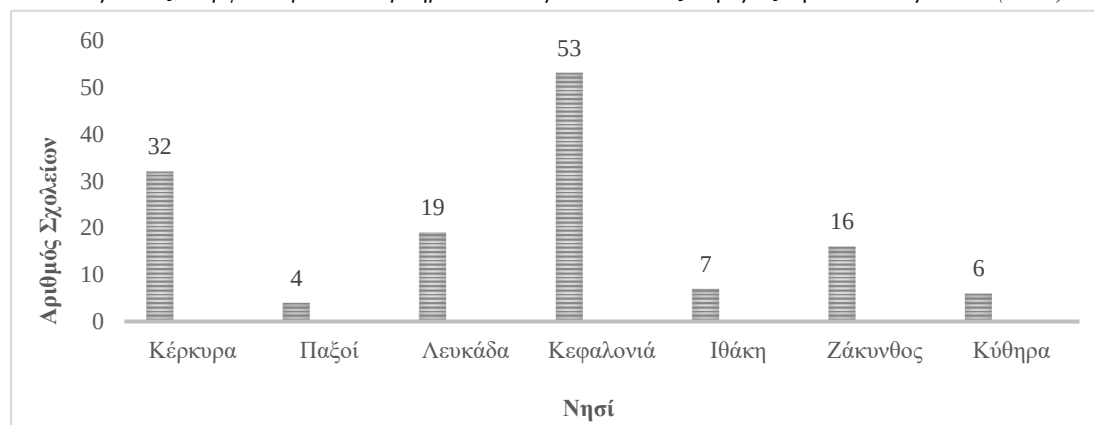
¹⁷⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 266.

¹⁷⁹ Ό.π. σ. 273-274.

Το πρόγραμμα σπουδών των παραπάνω σχολείων της Κέρκυρας περιελάμβανε τα μαθήματα της γραφής, της ανάγνωσης, της αριθμητικής και του εργόχειρου. Στην συνέχεια, σχολεία για κορίτσια ιδρύθηκαν με την υποστήριξη της ίδιας επιτροπής και στα υπόλοιπα νησιά. Η κίνηση αυτή επηρέασε γενικότερα την εκπαίδευση των γυναικών στο Ιόνιο Κράτος, καθώς έκτοτε ιδρύθηκαν πολλά (κυρίως ιδιωτικά) εκπαιδευτήρια θηλέων. Η περίπτωση του Σχολείου Κένεντυ, στην Κεφαλονιά, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της τάσης.¹⁸⁰

Κατά την δεκαετία του 1830, η περίοδος αρμοστείας του George Nugent και η επιστροφή του Μουστοξύδη από την Ελλάδα επέφεραν εξελίξεις. Μάλιστα, η άνοδος του τελευταίου στο ανώτερο εκπαιδευτικό αξίωμα συνέβαλε σε μία μερική επανεξέταση του καθεστώτος των κατώτερων σχολείων. Σύμφωνα με υπόμνημα του Μουστοξύδη προς την Γερουσία, το 1833, όφειλε να υπάρχει ένας συγκεκριμένος αριθμός αλληλοδιδασκτικών σχολείων ανά νησί. Χαρακτηριστικά, έπρεπε να υπάρχουν οκτώ «Κεντρικά», δηλαδή από ένα σε κάθε νησιωτική πρωτεύουσα και στο Ληξούρι, και εκατόν δεκαεπτά «Κοινά» σε ολόκληρη την επικράτεια.¹⁸¹

Πίνακας 3: Ο αριθμός των «Κοινών» αλληλοδιδασκτικών σχολείων που έπρεπε να έχει το κάθε νησί του Ιονίου Κράτους, σύμφωνα με το υπόμνημα του Ανδρέα Μουστοξύδη προς την Ιόνιο Γερουσία (1833).

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*, Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 2002, σ. 283.

Το υπόμνημα προέβλεπε και τις θέσεις του διδακτικού προσωπικού ανά ίδρυμα, ανάλογα με το είδος του. Για τα «Κεντρικά Σχολεία» (ιταλ. Scuole Lancasteriane Centrali) προβλέφθηκε η απασχόληση ενός δασκάλου, ενός «παραινέτη» (ιταλ. monitore) και ενός «υπηρέτη». Για τα «Κοινά Σχολεία» (ιταλ. Scuole Lancasteriane Primarie), από την άλλη προβλεπόταν η μίσθωση ενός ή δύο δασκάλων, ανάλογα με την περίπτωση.¹⁸²

Ο Μουστοξύδης υπογράμμισε ακόμη την ανάγκη για κρατικές χρηματοδοτήσεις. Με αυτές στόχευε στην κάλυψη των λειτουργικών εξόδων των σχολείων, καθώς και των

¹⁸⁰ Ό.π. σ. 275-277.

¹⁸¹ Ό.π. σ. 277-283.

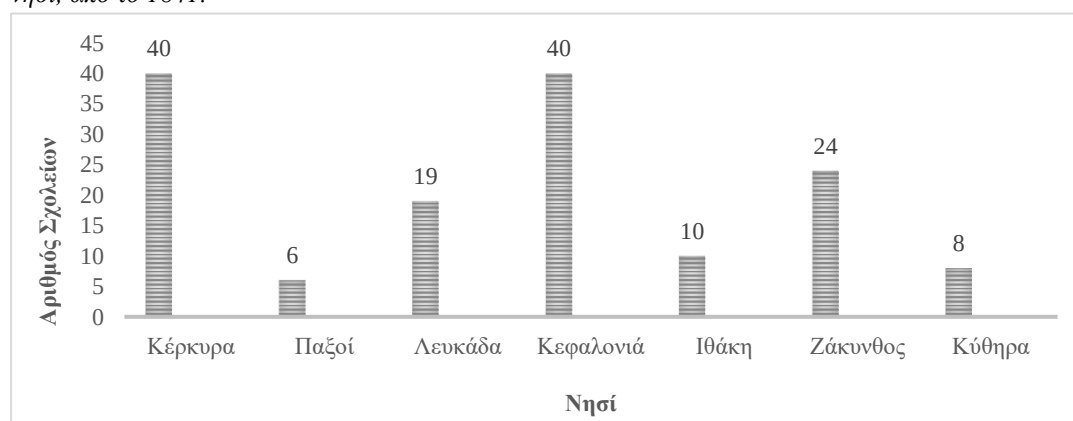
¹⁸² Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 213.

μισθών του διδακτικού προσωπικού. Το σχέδιο εφαρμόστηκε σε μεγάλο βαθμό με την επακόλουθη ΙΘ' Πράξη της Βουλής, του 1834. Σύμφωνα με αυτή, οι δάσκαλοι των «αρχικών» σχολείων θα εκλέγονταν από την Γερουσία, κατόπιν πρότασης της Γενικής Επιτροπής.¹⁸³ Σημαντικότερο, ωστόσο, κεκτημένο της περιόδου Μουστοξύδη ήταν ο «Κανονισμός της Αλληλοδιδασκτικής Εκπαίδευσης» του 1835. Σύμφωνα με αυτόν, τα αλληλοδιδασκτικά σχολεία χωρίστηκαν σε οκτώ δημόσια και 132 ιδιωτικά. Επιπλέον, οι δάσκαλοί τους όφειλαν να έχουν ολοκληρώσει την μέση εκπαίδευση, ενώ οι μαθητές δεν θα έπρεπε να είναι μικρότεροι των 6 ετών. Τέλος, προστέθηκαν στο πρόγραμμα σπουδών τα μαθήματα της νεοελληνικής γραμματικής και της ζωγραφικής.¹⁸⁴

Μικρές αλλαγές έγιναν από την Γερουσία και το 1836, οπότε επανακαθορίστηκε ο επιτρεπόμενος αριθμός αλληλοδιδασκτικών σχολείων ανά νησί. Ακόμα, επανακαθορίστηκαν παράμετροι σχετικά με τον μισθό του εκάστοτε δασκάλου, ο οποίος προβλέφθηκε να έχει ύψος 10 τάλिरα. Αυτά θα τα παρέδιδαν στον εκπαιδευτικό από κοινού το κράτος και ορισμένοι γονείς (πέντε στον αριθμό). Θεσμοθετήθηκε επίσης η ύπαρξη μίας τριμελούς διοικητικής επιτροπής για κάθε σχολείο, που θα αποτελούνταν και πάλι από ορισμένους γονείς. Τέλος, αποφασίστηκε η δημιουργία βιβλιοθηκών, μέσω των πόρων και της φροντίδας των σχολικών επιτροπών.¹⁸⁵

Στην συνέχεια, σύμφωνα με την ΣΤ' Πράξη της Γερουσίας του 1841, όπως παρουσιάζεται στην κρατική «Gazzetta», η πρωτοβάθμια εκπαίδευση (ιταλ. Istruzione Primaria) θα συνέχιζε να απαρτίζεται από σχολεία που λειτουργούσαν με την μέθοδο των Bell και Lancaster. Επιπλέον, η ορθόδοξη κατήχηση παρέμεινε βασικό συστατικό στοιχείο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι περισσότερες αλλαγές της περιόδου του Μουστοξύδη παρέμειναν ως είχαν, χωρίς να υποστούν ιδιαίτερους πειραματισμούς. Εντάχθηκε ακόμα η καλλιγραφία και το γραμμικό σχέδιο. Τέλος καθορίστηκε ένας νέος επιτρεπόμενος αριθμός αλληλοδιδασκτικών σχολείων ανά νησί.¹⁸⁶

Πίνακας 4: Ο ανώτερος αριθμός «Κοινών» αλληλοδιδασκτικών σχολείων που επιτρέπονταν να έχει το κάθε νησί, από το 1841.

Πηγή: Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 7.

¹⁸³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 286.

¹⁸⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 218-219.

¹⁸⁵ Ό.π. σ. 228-229.

¹⁸⁶ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π. αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 7.

Πίνακας 5: Η σχολική κίνηση στα 31 αλληλοδιδασκτικά σχολεία που λειτουργούσαν στο νησί της Κέρκυρας, κατά το έτος 1842.

Τόπος	Κάτοικοι	Όνομα Δασκάλου	Πατρίδα Δασκάλου	Αριθμός Εξεταζόμενων Μαθητών
Κέρκυρα		Σακελλαρόπουλος	Άρτα	90
» »		Φωκάς		75
Γαρίτσα	2506	Παπαδάτος	Γαρίτσα	36
Ποταμός	1451	Καρδαμίτσης	Ποταμός	39
Μαντούκι	4195	Ζαφείρας	Ήπειρος	14
Άνω Γαρούνα	171	Ιωάν. Καραβίας	Ιθάκη	24
Καστελλάνοι (Μέσης)	508	Δημ. Παυλίδης	Ιωάννινα	35
Συναράδες	1348	Νικ. Βασιλάκης	Συναράδες	32
Κυνοπιάστες	610	Ιωάν. Αρκουδής	Κυνοπιάστες	49
Χωρεπισκόποι	339	Ι. Πάτσας	Πάργα	12
Γαστούρι	1013	Αрс. Κοντός	Γαστούρι	41
Σκριπερό	797	Σπύρ. Κλούδας	Ποταμός	15
Καλαφατιώνες	634	Ιωάν. Ιερεμίας	Κέρκυρα	11
Πέλεκας	537	Φλωριάς Μωραΐτης	Αλεπού	23
Λάκωνες	487	Λιναράς	Παξοί	33
Δουκάδες	531	Μουρμούρης	Δουκάκ(δ)ες	29
Λιαπάδες	971	Μποζίκης	Λιαπάδες	16
Περίθεια	764	Παπαδάτος	Περίθεια	-
Επίσκεψη	434	Γιαννούσης	Επίσκεψη	13
Νυμφές	690	Μεταλληνός	Νυμφές	-
Βαλανιό	272	Βασιλάκης	Βαλανιό	18
Πάγοι	546	Ρουβάς	Πάγοι	11
Μακράδες	421	Ξερόπουλος	Πάργα	18
Ραχτάδες	292	Κοντάλιπος	Ραχτάδες	16
Αυλιώτες	988	Λοΐσιος	Αυλιώτες	15
Περουλάδες	740	Βλαστός	Κεφαλονιά	11
Άγ. Αθανάσιος	291	Ρούσινος	Άγ. Αθανάσιος	7
Αγραφοί	556	Χαροκόπος	Κεφαλονιά	16
Οθωνοί	700	Κατέχης	Οθωνοί	18
Ριγγλάδες	349	Κουλούρης	Ριγγλάδες	34
Άγ. Θεόδωροι	871	Γατζούλης	Άγ. Θεόδωροι	25
Ποτάμι	275	Σαμοΐλης	Ποτάμι	18
Άγ. Ματθαίος	709	Καλλονάς	Κυπραίος	-

Πηγή: Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Χαρά Σπ. Στούπη, *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα: 1756-1864*, Κέρκυρα, 1953, σ. 18.

Τον Αύγουστο της επόμενης χρονιάς δημοσιεύθηκε ο «Κανονισμός των Προκαταρκτικών και Δευτερευόντων Δημόσιων και Ιδιωτικών Σχολείων». Σύμφωνα με αυτόν, θεσμοθετήθηκαν τρόποι απαλλαγής των ασθενέστερων από τα δίδακτρα, ενώ αποφασίστηκε και απονομή βραβείων στους αριστούχους. Επιπροσθέτως, καθορίστηκαν αργίες για όλα τα σχολεία και διακοπές δύο μηνών (κατά τον Αύγουστο και τον Σεπτέμβριο) για την δευτερεύουσα εκπαίδευση. Για την πρωτοβάθμια, ορίστηκε η παρακολούθηση μόνο τα απογεύματα, από τα μέσα Ιουλίου έως τα μέσα Αυγούστου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός πως με βάση αυτό τον Κανονισμό, η

διδασκαλία της αγγλικής, που είχε ήδη καθιερωθεί στην δευτερεύουσα από την διοίκηση Douglas, επεκτάθηκε σε όλα τα αλληλοδιδασκτικά της επικράτειας.¹⁸⁷

Η περίοδος που ακολούθησε, σημαδεύτηκε από τις μεγάλες επιπτώσεις που είχε στην ιονική οικονομία, και κατ' επέκταση και στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα, η βρετανική συμμετοχή στον Κριμαϊκό Πόλεμο (1853-1856). Η οικονομική δυσπραγία και ο κίνδυνος της χρεωκοπίας δεν ευνοούσαν την σπατάλη κρατικών πόρων στον χώρο της παιδείας.¹⁸⁸ Οι τελευταίες ουσιαστικές αλλαγές σε πρωτοβάθμια βαθμίδα έγιναν το 1857, με τον «Νόμο Κ' Περί Παιδείας» της Βουλής. Σύμφωνα με αυτόν, μεταρρυθμίστηκε το φάσμα των εκπαιδευτικών βαθμίδων. Ως σχολεία του κράτους ορίζονταν α) τα Προκαταρκτικά, β) τα Λύκεια, γ) το Ιόνιο Γυμνάσιο, δ) το Ιεροσπουδαστήριο και ε) η Ιόνιος Ακαδημία. Τα πρώτα, ορίστηκαν να λειτουργούν σε κάθε χωριό ή σε κάθε ομάδα κοντινών χωριών. Το ελαφρώς ανανεωμένο πρόγραμμα σπουδών των προκαταρκτικών περιελάμβανε, ως μάθημα, τα «στοιχεία πρακτικής γεωργίας». Τα «Κεντρικά» σχολεία των νησιωτικών πρωτευουσών και του Ληξουρίου παρέμειναν ως είχαν, ενώ προστέθηκε στο πρόγραμμα σπουδών τους το μάθημα της αγγλικής γλώσσας. Ο Νόμος προνοούσε ακόμα και για την δημιουργία ενός «Γυναικείου Σχολείου», που θα ανήκε στο φάσμα της δημόσιας εκπαίδευσης. Τέλος, δρομολογήθηκε η καθιέρωση δωρεάν εκπαίδευσης και η, επίσης δωρεάν, παροχή σχολικών εγχειριδίων.¹⁸⁹

Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση των Ιονίων Νήσων κατά την εξεταζόμενη περίοδο υπήρξε η ραχοκοκαλιά του ευρύτερου εκπαιδευτικού συστήματος. Είναι, άλλωστε, γεγονός πως οι αριθμοί των μαθητών σε αυτή την βαθμίδα ήταν κατά πολύ μεγαλύτεροι απ' ό,τι στις υπόλοιπες. Επίσης, επρόκειτο για ένα σύστημα που, εκ του αποτελέσματος, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως υπήρξε αρκετά επιτυχημένο. Η λαγκαστριανή αλληλοδιδασκτική μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε σε αυτή την βαθμίδα, κατόρθωσε να κάνει τις βασικές γνώσεις ανοιχτές για ένα ευρύτερο φάσμα του επανησιακού πληθυσμού. Η δημοφιλία αυτής της μεθόδου είναι χαρακτηριστική από το γεγονός πως, παρότι μετά την Ένωση καταργήθηκε, το 1880, η στενή της σύνδεση με την εκπαιδευτική διαδικασία, την έκανε να συνεχίζει να εφαρμόζεται για τουλάχιστον μία ακόμα δεκαετία.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 333-334.

¹⁸⁸ Ό.π. σ. 375-376.

¹⁸⁹ Ό.π. σ. 380-382.

¹⁹⁰ Αικατερίνη Μπρέγιαννη - Νίκος Τόμπρος, «Κεντρική εκπαιδευτική πολιτική στο Ιόνιο Κράτος και τοπικοί θεσμοί: Το παράδειγμα των αλληλοδιδασκτικών σχολείων Ιθάκης», *ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Πρακτικά, Τόμος II: Πολιτική Ιστορία του 20^{ου} αιώνα και ειδικότερες θεματικές*, Εταιρία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών, Αργοστόλι, 2019, σ. 537-555.

Πίνακας 6: Οι αριθμοί των προκαταρκτικών σχολείων και των μαθητών τους κατά την περίοδο 1849-1861, σύμφωνα με την έκθεση του Ιωάννη Οικονομίδη προς την Ιόνιο Βουλή (1^η Μαΐου 1862).

Έτος	Σχολεία	Μαθητές
1849	105	3.731
1856	124	4.979
1858	124	4.883
1861	131	6.311

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στη Ζάκυνθο: Τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864*, Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών, Αθήνα, 2021, σ. 320.

Παράδειγμα της αποτελεσματικότητας της επτανησιακής εκπαιδευτικής διαδικασίας, είναι το γεγονός πως κατά την δεκαετία του 1870 το ποσοστό εγγράμματων στα Επτάνησα ήταν 20,6% στο σύνολο του πληθυσμού της Ελλάδας (στις επτανησιακές πόλεις το ποσοστό αυτό προσέγγιζε ακόμα και το 40%). Παρότι πρόκειται για ένα νούμερο μόλις 1% πάνω από τον ελληνικό μέσο όρο, η διαφορά αυξάνεται ραγδαία, εάν συγκριθεί με τις υπόλοιπες ελληνικές επαρχίες, εξαιρουμένης της Αθήνας. Επιπλέον, το 1879, στα 100 αγόρια από 5 έως 10 ετών το 63,8% είχε πρόσβαση στο σχολικό σύστημα. Πρόκειται, επίσης, για ένα στατιστικό που είναι σημαντικά υψηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο του 54%.¹⁹¹ Όπως είναι εύλογο, η διαφορά αυτή σε σχέση με την ενδοχώρα είναι, μεταξύ άλλων παραγόντων, απόρροια των δομών του πρωτοβάθμιου ιονικού σχολείου.

Η μέση εκπαίδευση

Τα πράγματα στην ιονική μέση εκπαίδευση ήταν αρκετά διαφορετικά σε σχέση με την κατώτερη της βαθμίδα. Από τα προηγούμενα χρόνια υπήρχε μία στοιχειώδης υποδομή με σημαντικότερα ιδρύματα την Δημόσια Σχολή της «Τενέδου», στην Κέρκυρα, και την Δημόσια Σχολή της Ζακύνθου. Παρά ταύτα, ο Guilford θεώρησε πως η τότε κατάσταση στο δευτεροβάθμιο εκπαιδευτικό σύστημα κρινόταν ανεπαρκώς να στηρίξει το μεγαλεπήβολο σχέδιό του για την ιονική παιδεία.¹⁹² Έτσι, ο «Άρχοντας της Εκπαίδευσης» διόρισε τον προστατευόμενό του Χριστόφορο Φιλητά υπεύθυνο για την αναδιάρθρωση αυτού του εκπαιδευτικού επιπέδου.¹⁹³

Τα σχολεία αυτά θα ήταν βασισμένα το σύστημα οργάνωσης και εκπαίδευσης των Charter House Schools της Μεγάλης Βρετανίας. Ο Φιλητάς δεν ήταν άλλωστε ανεξοικειωτός με το σύστημα αυτό, καθώς είχε φοιτήσει σε τέτοιου είδους εκπαιδευτήρια στο Λονδίνο, έχοντας προηγουμένως λάβει υποτροφία από τον ίδιο τον Guilford. Έχοντας απόλυτη εμπιστοσύνη στο πρόσωπο του Φιλητά, η επιθυμία του λόρδου ήταν τα σχολεία της μέσης εκπαίδευσης να έχουν διττό ρόλο. Αρχικά, επιδίωκε

¹⁹¹ Αντώνης Α. Αντωνίου, «Επαγγέλματα και εκπαίδευση στα Επτάνησα το 1879», *Ι' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Τα Πρακτικά: VI. Αρχεία-Τυπογραφία-Παιδεία*, Κερκυραϊκά Χρονικά, Κέρκυρα, 2018, σ. 471-492.

¹⁹² Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 169-170.

¹⁹³ Ό.π. σ. 165.

να λειτουργούν ως χώρος όπου οι μαθητές που είχαν ολοκληρώσει την στοιχειώδη εκπαίδευσή τους θα είχαν την ευκαιρία να διευρύνουν τους γνωστικούς τους ορίζοντες. Έπειτα, αναγνώριζε την αναγκαιότητα της οργάνωσης τους ως προθάλαμο της ανώτερης εκπαίδευσης.¹⁹⁴

Μέχρι το 1823 υπήρχαν μόλις πέντε σχολεία αυτής της βαθμίδας. Από ένα είχαν η Κέρκυρα, η Λευκάδα, το Αργοστόλι, το Ληξούρι και η Ζάκυνθος. Ακόμη, λειτουργούσε η σχολή του Νεόφυτου Βάμβα, στο Κάστρο του Αγίου Γεωργίου, στην Κεφαλονιά, και άλλα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια. Είναι αξιοσημείωτο πως μέχρι την δημιουργία του Προπαρασκευαστικού Σχολείου και του Εφηβείου, είχαν μπει ιδέες στον Guilford να καταργήσει ουσιαστικά την μέση εκπαίδευση, και να ενοποιήσει τα εκπαιδευτήρια αυτά με τα προκαταρκτικά.¹⁹⁵ Παρά τα προβλήματά τους, τα σχολεία αυτά είχαν ένα σχετικά καθορισμένο πρόγραμμα σπουδών. Αυτό περιελάμβανε, σύμφωνα με τις προτάσεις του Guilford προς την Γερουσία, το 1821, μαθήματα ελληνικής γραμματολογίας, ελληνικής φιλολογίας, λατινικής γλώσσας, αγγλικής γλώσσας, αριθμητικής και γεωμετρίας.¹⁹⁶

Το 1828, μετά τον θάνατο του Βρετανού ευγενή, δημοσιεύτηκε κανονισμός για τα τετραετούς φοίτησης «δευτερεύοντα σχολεία». Σύμφωνα με αυτόν, το πρόγραμμα σπουδών περιελάμβανε τα μαθήματα της ελληνικής, της ιταλικής, της αγγλικής και της λατινικής γλώσσας, καθώς και αυτό της καλλιγραφίας. Ακόμα, στον ίδιο κανονισμό αναφέρονται επιπλέον τα μαθήματα της λογικής, της γεωγραφίας, της αριθμητικής, της άλγεβρας, της γεωμετρίας και της στερεομετρίας. Αυτή ήταν η περίοδος που η μέση βαθμίδα άρχισε να αποκτά ορισμένα ποιοτικά χαρακτηριστικά, μετά από τη χρόνια προσπάθεια του Φιλητά και των συνεργατών του.¹⁹⁷

Κατά την περίοδο Μουστοξύδη, το 1833, θεσπίστηκε η καθιέρωση οκτώ «Δευτερευόντων Σχολείων» (ιταλ. Scuole Medie). Από ένα θα είχε η κάθε νησιωτική πρωτεύουσα και το Ληξούρι, σε αναλογία με τα «Κεντρικά Σχολεία» της κατώτερης εκπαιδευτικής βαθμίδας. Αυτά ήταν επανδρωμένα με πέντε δασκάλους, έναν «παραινέτην» (ιταλ. monitore) και έναν «υπηρέτην».¹⁹⁸ Κατά το επόμενο έτος, με την ΙΘ' Πράξη της Βουλής αποφασίστηκε πως οι δάσκαλοι αυτού του επιπέδου θα προσλαμβάνονταν κατόπιν διαγωνισμού που θα διεξαγόταν από την Γενική Επιτροπή, τα αποτελέσματα του οποίου θα επικυρώνονταν από την Γερουσία και τον Αρμοστή.¹⁹⁹

Κατά την αρμοστεία Douglas, το 1836, όπως έχει γίνει ήδη λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο, καθιερώθηκε η υποχρεωτική διδασκαλία της αγγλικής στη μέση εκπαίδευση. Σκοπός του συντηρητικού Σκοτσέζου Αρμοστή ήταν, μέσω της εισαγωγής στην εκπαιδευτική διαδικασία μέτρων όπως αυτά, να γίνει πυροδότηση μίας ξεχωριστής ιονικής εθνικής αφύπνισης. Ο Douglas πίστευε πως σε βάθος χρόνου αυτή η νέα εθνική συνείδηση θα γίνονταν αφορμή για την μετατροπή του Ιονίου Κράτους σε αποικία.²⁰⁰ Η ωφελμιστική αντίληψη για την παιδεία, παρότι συνάντησε

¹⁹⁴ Ό.π. σ. 165.

¹⁹⁵ Ό.π. σ. 185.

¹⁹⁶ Ό.π. σ. 173-174.

¹⁹⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 199.

¹⁹⁸ Ό.π. σ. 213.

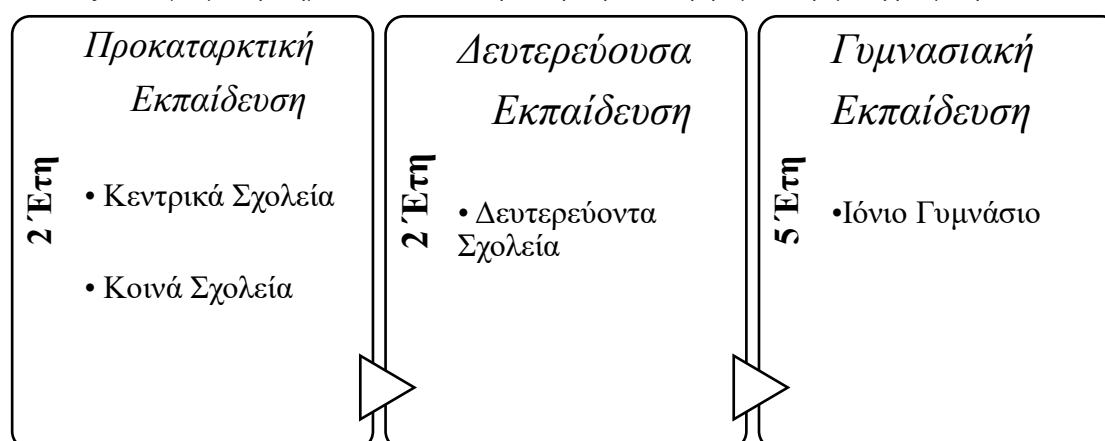
¹⁹⁹ Ό.π. 217-218.

²⁰⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 298-299.

αντιδράσεις, έδωσε έναυσμα για μία περίοδο μεταρρυθμίσεων. Άλλωστε το 1837 ανήλθε στον θρόνο της Βρετανίας η βασίλισσα Βικτωρία, γεγονός που εγκαινίασε μία νέα εποχή, με την εκπαίδευση να έρχεται στο προσκήνιο.²⁰¹

Σύμφωνα με την ΣΤ' Πράξη της Γερουσίας του 1841, η δευτερεύουσα εκπαίδευση (ιταλ. Istruzione Secondaria) υπέστη σημαντικές οργανωτικές τροποποιήσεις. Η φοίτηση των μαθητών περιορίστηκε στα δύο χρόνια, ενώ για την φοίτηση σε αυτά ήταν απαραίτητη η ολοκλήρωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης (με παρουσίαση διπλώματος). Ακόμη, ο αριθμός των δασκάλων ορίστηκε να μην ξεπερνά τους τέσσερις. Ένας θα δίδασκε καθομιλούμενα ελληνικά, ένας αγγλικά, ένας ιταλικά και ένας μαθηματικά (αριθμητική και γεωμετρία). Υπήρχε πρόβλεψη, πως ο καθηγητής των ελληνικών θα ήταν αυτός που θα ορίζονταν διευθυντής του εκάστοτε σχολείου. Τέλος, ο αριθμός των εκπαιδευτηρίων δεν θα μεταβαλλόταν.²⁰² Οι αλλαγές αυτές, που είχαν ξεκάθαρο χαρακτήρα υποβάθμισης, σχετίζονται με την ίδρυση του Ιονίου Γυμνασίου, το 1837, το οποίο πλέον εξυπηρετούσε την ανάγκη προπαρασκευαστικής φοίτησης, που θα προετοίμαζε τους μαθητές για το πανεπιστήμιο.

Πίνακας 7: Το φάσμα της δημόσιας εκπαίδευσης, πλην της ανώτερης, μετά την μεταρρύθμιση του 1841.

Πηγή: Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841.

Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς, πλέον επί αρμοστείας James Mackenzie, ορίστηκε το νέο πρόγραμμα σπουδών για την δευτερεύουσα εκπαίδευση. Σύμφωνα με αυτό, στα σχολεία αυτής της βαθμίδας θα διδάσκονταν τα μαθήματα των στοιχείων θεολογίας, των ελληνικών, των αγγλικών, των ιταλικών, των μαθηματικών (αριθμητικής, στοιχείων άλγεβρας και γεωμετρίας), της γενικής ιστορίας και γεωγραφίας. Καθορίστηκαν επίσης τα δίδακτρα των μαθητών. Αυτά ήταν μισό τάλιρο το μήνα για τους κατοίκους των τεσσάρων μεγάλων νησιών, και από ένα τέταρτο του τάλιρου στα Κύθηρα, την Ιθάκη και τους Παξούς.²⁰³

²⁰¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 238.

²⁰² Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π. αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 8.

²⁰³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 328.

Με τον «Κανονισμό των Προκαταρκτικών και Δευτερευόντων Δημόσιων και Ιδιωτικών Σχολείων» του 1842, καθιερώθηκαν αργίες και καλοκαιρινές διακοπές για τα οκτώ σχολεία αυτής της βαθμίδας. Επίσης, ενδιαφέρει το γεγονός ότι στο σχολείο της Κέρκυρας προστέθηκε το μάθημα της ιχνογραφίας και σε αυτό του Αργοστολίου εκείνο της ναυτιλίας.²⁰⁴ Άλλη μία μεταρρύθμιση έγινε κατά το Νοέμβριο του επόμενου έτους μέσα στα πλαίσια της Κ' Πράξης «Προς Διαρρύθμισιν της Δημοσίου Παιδείας» της Γερουσίας (1843). Με την συγκεκριμένη μεταρρύθμιση, θεσμοθετήθηκε η δημιουργία του Ελάσσονος Γυμνασίου (ιταλ. Collegio Minore), το οποίο έκτοτε αποτελούσε συνδετικό κρίκο μεταξύ των δευτερευόντων σχολείων και του Ιονίου Γυμνασίου.²⁰⁵ Οι οικονομικές δυσπραγίες που αντιμετώπισε το κράτος στην συνέχεια δυσχέραιναν, όπως και στην περίπτωση της στοιχειώδους εκπαίδευσης, τους πειραματισμούς.

Το 1857, με τον «Νόμο Κ' Περί Παιδείας» της Βουλής, τα δευτερεύοντα σχολεία μετονομάστηκαν σε «Λύκεια». Επιπλέον, εισήχθη σε αυτά και ένα ελαφρώς τροποποιημένο πρόγραμμα σπουδών. Αυτό περιελάμβανε τα μαθήματα της ελληνικής, λατινικής, αγγλικής και ιταλικής γλώσσας, της καλλιγραφίας, των στοιχείων ρητορικής και φιλοσοφίας, της ιστορίας, της γεωγραφίας, της χρονολογίας, της αρχαιολογίας, της μαθηματικής (ολοκληρωμένα μαθήματα άλγεβρας και γεωμετρίας), των στοιχείων πρακτικής γεωργίας, της ορθόδοξης κατήχησης, της δογματικής και της εκκλησιαστικής ιστορίας. Ακόμα, στα Λύκεια της Κέρκυρας, της Λευκάδας, της Κεφαλονιάς και της Ζακύνθου, εισήχθησαν και τα πιο εξειδικευμένα μαθήματα της γαλλικής γλώσσας, της καταστιχογραφίας, της επιστολογραφίας, της εμπορικής λογιστικής, της ζωγραφικής και της γυμναστικής. Τέλος, δημιουργήθηκαν και στα οκτώ σχολεία της επικράτειας βιβλιοθήκες και καθορίστηκαν δίδακτρα για όσους δεν ήταν άποροι.²⁰⁶

Παρά ταύτα, σε γενικές γραμμές, η εκπαίδευση σε αυτή την βαθμίδα ήταν μία υπόθεση που αφορούσε ένα μικρό τμήμα του πληθυσμού. Η πλειοψηφία δεν είχε την οικονομική δυνατότητα (ή και το ενδιαφέρον) να συνεχίσει τις σπουδές των παιδιών της σε αυτή την βαθμίδα. Εξάλλου, η προσέλευση των μαθητών περιοριζόταν περαιτέρω από το συγκεντρωτικό σύστημα λειτουργίας της δευτερεύουσας εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό πως σε αυτή την βαθμίδα ο αριθμός των μαθητών δεν ξεπερνούσε τις μερικές εκατοντάδες, ακόμη και κατά τελευταία χρόνια της Προστασίας, που ο συνολικός πληθυσμός προσέγγιζε το ένα τέταρτο του εκατομμυρίου. Μάλιστα, πέρα από τις ταξικές και χωροταξικές διακρίσεις που υπήρχαν, η μέση εκπαίδευση καθ' όλη την διάρκεια της ύπαρξης του Ιονίου Κράτους παρέμεινε κυρίως προνόμιο των αρρένων. Τα κορίτσια, είχαν την ευκαιρία να συνεχίσουν τις σπουδές τους αποκλειστικά μέσω της ιδιωτικής εκπαίδευσης.²⁰⁷

²⁰⁴ Ό.π. σ. 333-334.

²⁰⁵ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π. αρ. 674, 13/25 Νοεμβρίου 1843, σ. 13.

²⁰⁶ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 305-306.

²⁰⁷ Αικατερίνη Μπρέγιαννη - Νίκος Τόμπρος, ό.π., σ. 542.

Πίνακας 8: Οι αριθμοί των μαθητών ανά νησί κατά την περίοδο 1850-1857, σύμφωνα με την έκθεση του Ιωάννη Οικονομίδη προς την Ιόνιο Βουλή (1^η Μαΐου 1862).

Νησί	1850 - 1851	1851 - 1852	1852 - 1853	1853 - 1854	1854 - 1855	1855- 1856	1856 - 1857
Κέρκυρα	50	52	70	76	68	76	71
Κεφαλονιά	65	55	51	65	60	64	88
Ζάκυνθος	20	24	30	35	50	26	24
Λευκάδα	4	7	18	42	42	46	51
Ιθάκη	30	44	34	40	36	30	38
Κύθηρα	19	24	14	30	34	30	30
Παξοί	18	22	20	17	18	15	17
Σύνολο	206	228	237	305	308	287	319

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στη Ζάκυνθο: Τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864*, Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών, Αθήνα, 2021, σ. 320.

Εν κατακλείδι, η συγκεκριμένη εκπαιδευτική βαθμίδα, παρά την σημασία της, ήταν ίσως η πιο προβληματική στο σύστημα παιδείας του Ιονίου Κράτους. Οι αρχοντείες συχνά την εκλάμβαναν ως ένα αναγκαίο σκαλοπάτι, προκειμένου να υπάρχει μία άνωθεν κινητικότητα προς τις ανώτερες σχολές. Από τα μέσα της περιόδου της Βρετανικής Προστασίας μάλιστα, ο ρόλος του δευτερεύοντος σχολείου περιορίστηκε αισθητά, με την δημιουργία του Ελάσσονος και του Ιονίου Γυμνασίου. Παρά ταύτα, το σχολείο αυτό αποτέλεσε έναν χώρο που μία, έστω μικρή, μερίδα του μαθητικού πληθυσμού είχε την ευκαιρία να λάβει μία σειρά εξειδικευμένων γνώσεων και δεξιοτήτων. Μεταξύ αυτών ήταν όλες οι χρήσιμες για την εποχή γλώσσες και οι, ολοένα και πιο καίριες, βασικές αρχές των θετικών επιστημών.

Τα σχολικά εγχειρίδια

Παρότι η εξέταση των σχολικών εγχειριδίων ως πηγών της ιστορικής έρευνας ξεκίνησε να συστηματοποιείται μόλις τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, οι πληροφορίες για το παρελθόν που μπορούν να αντληθούν από αυτά είναι πολλές. Άλλωστε, το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί ένα έντυπο άμεσα συνδεδεμένο με την εκπαιδευτική διαδικασία και εκφράζει μία σημαντική διάσταση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Είναι εξάλλου γεγονός πως το περιεχόμενο του εγχειριδίου αποτελεί ένα μεγάλης αξίας τεκμήριο για τις αξίες και την κοσμοαντίληψη μιας συγκεκριμένης εποχής. Θα μπορούσαμε να πούμε πως ο συγκεκριμένος τύπος βιβλίου είναι η περισκόπηση όλων των τεχνικών και θεωρητικών γνώσεων, πού κρίνεται απαραίτητο να μεταλαμπαδευτούν στις επόμενες γενεές.²⁰⁸ Δεδομένων όλων των παραπάνω, σε αυτή την ενότητα, εκτός από γενικότερες πληροφορίες, θα παρουσιαστούν και θα εξεταστούν περιεκτικά και τέσσερα γλωσσικά εγχειρίδια, προερχόμενα από την Τυπογραφία του Ιονίου Κράτους.

²⁰⁸ Χριστίνα Κουλούρη, «Σχολικά εγχειρίδια και ιστορική έρευνα», *Μνήμων*, 11, Αθήνα, 1987, σ. 219-224.

Σε γενικές γραμμές, η περίοδος της Βρετανικής Προστασίας, συμβαδίζει με την εποχή που η συστηματική χρήση των σχολικών εγχειριδίων αρχίζει και γίνεται ο κανόνας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Στην περίπτωση των Επτανήσων σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν οι προτεστάντες, στην πλειοψηφία τους βαπτιστές, ιεραπόστολοι.²⁰⁹ Αυτοί, μέσω της δράσης της «Ιωνικής Βιβλικής Εταιρίας» εξέδιδαν εγχειρίδια που προορίζονταν για τα ιονικά σχολεία. Έχει ήδη γίνει αναφορά στην απόφαση της Βουλής να συνταχθεί από τον νομικό σύμβουλο της Ορθόδοξης Εκκλησίας Στυλιανό Βλασσόπουλο, ένα εγχειρίδιο με σκοπό την κατήχηση των νέων. Ο τίτλος του ήταν «Χριστιανική Κατήχηση και διδασκαλία» και η γλώσσα στην οποία προγραμματίστηκε να γραφτεί ήταν η νεότερη ελληνική.²¹⁰

Πίνακας 9: Μετεγγραφή λίστας, του 1826, από το αλληλοδιδασκτικό σχολείο του Μυλοπόταμου στα Κύθηρα, υπογεγραμμένη από τον δάσκαλο Πέτρο Μαρσέλλο. Καταγράφει τα σχολικά εγχειρίδια που προέρχονται από τις εκδόσεις της London Missionary Society Press και εμπεριέχει στοιχεία από την Γεννάδιο Βιβλιοθήκη της Αθήνας.

Αριθμός	Όνομα Βιβλίου	Πιθανή Μετάφραση στα Αγγλικά	Πιθανές Πληροφορίες για την Έκδοση.
1	Μυθιστορία	Novel/Story	Έκδοση: Κέρκυρα 1817· πιθανόν μτφρ. του <i>The History of Rasselas, Prince of Abissinia</i> (Μυθιστορία ο Ρασσέλας, πρίγκιψ της Αβυσσινίας) του Samuel Johnson.
1	Καλλιέργεια γεωμήλων	Cultivation of Potatoes	Φυλλάδιο στον κατάλογο της Αμβρόσιας με ένδειξη έκδοσης, Μάλτα 1829 (<i>Διατριβή περί της καλλιέργειας των γεωμήλων</i>).
1	Ρομπινσόν	Robinson	Έκδοση: Βιέννη 1819· μτφρ. από την διασκευή του Campe, του <i>Robinson Crusoe</i> του Daniel Defoe.
1	Επιστολάριον	Collection of letters	-
1	Κατήχισις	Catechism	-
1	Βιβλίον Πίστις	Book of Faith	Έκδοση: Βενετία 1818 (<i>Βιβλίον καλούμενον Πίστις</i>).
1	Παίγνια της φαντασίας	Games of the Imagination	Έκδοση: Βενετία 1789· μτφρ. από τα ιταλικά.
1	Λόγος Κατεπίον	Urgent Word	-
1	Απανθήσµα	Anthology	-
1	Τέλος του Χρόνου	End of Time	-
2	Κλίµαξ της Μαθήσεως	Ladder of Learning	Έκδοση του London Missionary Society Press.
2	Ιστορία των δώδεκα ζώων	Stories of the Twelve Animals	-
2	Ιστορία του Αβραάµ	History of Abraham	Έκδοση του London Missionary Society Press.
2	Διατριβή Χριστιανού	Sojourn of [the] Christian	Έκδοση: Μάλτα 1824 (2 ^η έκδοση American Missionary Press)· κεφ. 5 του <i>The Pilgrim's Progress</i> (<i>Η διατριβή του Χριστιανού Αποδηγητού τον οίκον</i>) του John Bunyan· μτφρ. από τον S.S. Wilson. <i>Pilgrim's Progress</i> : Έκδοση του London Missionary Press.
2	Ο το όντι χριστιανός	The True Christian	.

²⁰⁹ Δημήτριος Γ. Μεταλληνός, ό.π., σ. 55-67.

²¹⁰ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta Ionia*, αρ. 53, 1/13 Φεβρουαρίου 1819, σ. 1.

2	Διήγησης αληθινή και ωραία	A True and Beautiful Tale	Έκδοση: Μάλτα 1824 (2 ^η έκδοση American Missionary Press)· μτφρ. από τον S.S. Wilson.
1	Κατήχησις Ιταλική	Italian Catechism	-
1	Αικατερίνα Δευτέρα	Catherine II	Έκδοση: Βενετία 1789
2	Χριστιανικαί διδασκαλίας	Christian Doctrines	Έκδοση του London Missionary Society Press.

Πηγή: Deborah Harlan, «British Lancastrian Schools of Nineteenth-Century Kythera», *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 106, British School at Athens, Αθήνα, 2011, σ. 338.

Η επιτυχία των ιονικών σχολικών εγχειριδίων διαφαίνεται στο γεγονός πως η χρήση τους ξεπερνούσε τα όρια του Προτεκτοράτου. Υπάρχουν αναφορές πως στα σχολεία του ελληνικού κράτους χρησιμοποιούνταν ορισμένα επτανησιακά βιβλία, όπως τα «Στοιχεία στοιχειώδους Μαθηματικής, στοιχεία Γεωμετρίας» του Ιωάννη Καραντινού (Κέρκυρα, 1826) και τα «Στοιχεία της Ελληνικής Γλώσσας» του Θεόκλητου Φαρμακίδη (Κέρκυρα, 1829).²¹¹ Παρά ταύτα, η ολοένα και πιο δυνατή επιρροή των προτεσταντών ιεραποστόλων στα εκπαιδευτικά πράγματα, με αποκορύφωμα την ανάληψη επίσημου αξιώματος από τον μεθοδιστή Isaac Lowndes, το 1836, φόβισε την Ορθόδοξη Εκκλησία. Υπήρχε η αγωνία πως η διείσδυση παστόρων στον κρατικό μηχανισμό θα οδηγούσε σε δογματικές στρεβλώσεις.²¹²

Μετά από πολλές πιέσεις, ο επίσημος ορθόδοξος κλήρος πέτυχε να ψηφιστεί ένας νόμος υπέρ της θέσης του το 1837 (ΝΗ' Πράξη της Γερουσίας). Σύμφωνα με αυτόν, κάθε σχολικό εγχειρίδιο και αλληλοδιδασκτικός πίνακας όφειλαν να εξετάζονται πρώτα από μία επιτροπή των καθηγητών της Σχολής Θεολογίας της Ιονίου Ακαδημίας. Στην συνέχεια, τα προς έγκριση εγχειρίδια σφραγίζονταν, με την άδεια του Έξαρχου της Ιονικής Εκκλησίας στην πρώτη σελίδα.²¹³

Το πρώτο εγχειρίδιο που θα εξεταστεί σε αυτή την ενότητα ονομάζεται «Compendio di Grammatica Inglese» και αποτελεί έργο του Girolamo Padovan (Κέρκυρα, 1817). Πρόκειται για ιταλόγλωσσο εγχειρίδιο, που προοριζόταν για την εκμάθηση της αγγλικής στα δημόσια σχολεία του νησιού της Κέρκυρας. Ο συγγραφέας στην παρουσίασή του εκφράζει την απαισιοδοξία του πως το έργο δεν θα βρει την προσδοκώμενη απήχηση, παρά την χρησιμότητά του. Αυτό συμβαίνει, κατά αυτόν, γιατί οι συμπατριώτες του δεν βρίσκουν ούτε τον χρόνο, ούτε και το ενδιαφέρουν να μελετήσουν την γραμματική μίας ολότελα ξένης σε αυτούς γλώσσας. Ο Padovan υποστηρίζει πως η Αγγλική δεν είναι τόσο δύσκολη, όσο ενδεχομένως μπορεί να πιστεύουν οι Επτανήσιοι, καθότι την διέπουν γραμματικοί κανόνες όμοιοι με τους αντίστοιχους τόσο της οικείας ιταλικής, όσο και όλων των γλωσσών του κόσμου.²¹⁴

Στο πρώτο μέρος του κυρίως περιεχομένου, ο Padovan δίνει οδηγίες για την σωστή προφορά της Αγγλικής γλώσσας. Είναι γεγονός πως τα αγγλικά εγχειρίδια του Ιονίου

²¹¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 203.

²¹² Δημήτριος Γ. Μεταλληνός, ό.π., σ. 64-66.

²¹³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 315.

²¹⁴ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Girolamo Padovan, *Compendio di Grammatica Inglese: Ad uso delle Scuole Pubbliche di Corfù*, Stamperia del Governo, Κέρκυρα, 1817, σ. 3-4.

Κράτους έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην σωστή προφορά της γλώσσας της προστάτιδας δύναμης. Αυτό άλλωστε μαρτυρά και το μεταγενέστερο (1859) εγχειρίδιο «New British Spelling», που ασχολείται αποκλειστικά με αυτή την έκφανση της διδασκαλίας της συγκεκριμένης γλώσσας.²¹⁵ Επιστρέφοντας στο βιβλίο του Padovan, έχει ενδιαφέρον πως γίνεται προσπάθεια να υποδειχθεί στους μαθητές η ορθή προφορά των γραμμάτων της αγγλικής αλφαβήτου, μέσω της χρήσης φωνολογικών παραδειγμάτων από τα ελληνικά, αλλά κυρίως από τα ιταλικά της Τοσκάνης.²¹⁶ Όπως γίνεται κατανοητό, το παραπάνω γεγονός υποδεικνύει πως οι νεαροί μαθητές δεν είναι απλώς δίγλωσσοι, αλλά προφέρουν με τον κατά το δυνατόν ορθό τρόπο τόσο την ελληνική όσο και την ιταλική γλώσσα.

Στο δεύτερο μέρος γίνεται ανάλυση της ετυμολογίας των αγγλικών λέξεων, καθώς και της σύνταξης των προτάσεων. Επί της ουσίας αποτελεί το κυρίως μέρος του εγχειριδίου, αφού στα πέντε του κεφάλαια αναλύονται τα βασικότερα φαινόμενα που χρειάζεται να γνωρίζει κανείς, για να αποκτήσει μία στοιχειώδη γνώση της αγγλικής γλώσσας. Και σε αυτό το κεφάλαιο γίνονται παραλληλισμοί με την ιταλική, προκειμένου να φανούν στους μαθητές πιο οικείοι οι νέοι κανόνες.²¹⁷ Στην εισαγωγή ο Padovan υπογραμμίζει πως «Η γραμματική είναι η τέχνη να μιλάς και να γράφεις με ακρίβεια».²¹⁸ Ενδεχομένως πρόκειται για μία ένδειξη του εκκολαπτόμενου ιδεολογήματος του έθνους κράτους περί αναγκαιότητας ομοιομορφίας και ακρίβειας στην ομιλία της γλώσσας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και ορισμένα από τα γραμματικά παραδείγματα προτάσεων που το εγχειρίδιο προσφέρει στους μαθητές. Δίνονται παραδείγματα που σχετίζονται με τον θεσμό της μοναρχίας (π.χ. «A wise King»²¹⁹), την αγάπη προς την πατρίδα (π.χ. «The love of one's country is an instinct of Nature»²²⁰), την θρησκεία (π.χ. «God exists»²²¹) και την ελληνική μυθολογία (π.χ. «Echo loved Narcissus»²²²). Όπως γίνεται κατανοητό, ακόμη και στα παραδείγματα που εξυπηρετούσαν στην κατανόηση των γραμματικών και συντακτικών κανόνων, μπορούν να εντοπιστούν ψήγματα της κρατικής εκπαιδευτικής ιδεολογίας.

Το δεύτερο εγχειρίδιο που θα παρουσιαστεί είναι η «Γραμματική της Αγγλικής Γλώσσας», που συνέγραψε ο μεθοδιστής πάστορας Isaac Lowndes στην Κέρκυρα, το 1844. Πρόκειται για ένα ελληνόγλωσσο εγχειρίδιο, που προοριζόταν για την εκμάθηση της αγγλικής στα δημόσια σχολεία ολόκληρης της επικράτειας. Ο λακωνικός συγγραφέας παραλείπει τα προλεγόμενα και δεν παραθέτει αναλυτικά τις ιδέες του σχετικά με το πόνημά του. Αντ' αυτών, σε μία μικρή παράγραφο, υπογραμμίζει την σημασία της ορθής ομιλίας της γλώσσας, την σημασία της Γραμματικής και τις

²¹⁵ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *New British Spelling Book, or an Easy Introduction to Spelling and Reading Containing a Great Variety of Easy Lessons Adapted to the Capacities of Youth*, Government Printing Office, Κέρκυρα, 1859.

²¹⁶ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Girolamo Padovan, ό.π., σ. 5-23.

²¹⁷ Ό.π. σ. 25-88.

²¹⁸ «La Grammatica è l'arte di parlare e di scrivere con esattezza», Ό.π. σ. 25.

²¹⁹ Ό.π. σ. 28.

²²⁰ Ό.π. σ. 47.

²²¹ Ό.π. σ. 53.

²²² Ό.π. σ. 53.

υποδιαιρέσεις της.²²³ Η γλώσσα που χρησιμοποιείται σε όλο το κείμενο είναι κοντά στην καθομιλουμένη ελληνική.

Στο πρώτο κεφάλαιο, που αφορά την ορθογραφία, γίνεται και πάλι λόγος για την προφορά. Επισημαίνεται από τον Lowndes η ορθή προφορά ορισμένων λέξεων και γίνεται παραλληλισμός με ομόηχες τους ελληνικές. Ο συγγραφέας κάνει ακόμη λόγο για την δυσκολία ακριβούς περιγραφής της κάθε εκφάνσεως της αγγλικής φωνολογίας με ελληνικά γράμματα. Ωστόσο, επισημαίνεται στους μαθητές πως αυτά τα κενά θα μπορούν να αναπληρωθούν με ευκολία από τους, γνώστες της αγγλικής, δασκάλους τους, κατά την ώρα του μαθήματος.²²⁴

Και εδώ τα γραμματικά παραδείγματα παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Δεν λείπουν προτάσεις που έμμεσα παραπέμπουν σε ένα δόγμα αφοσίωσης προς το καθεστώς της προστασίας, αλλά και πειθαρχίας απέναντι στους πολιτικούς θεσμούς της Βρετανίας (π.χ. «The people who knoweth not the law are cursed», «No society are chargeable with disapproved sentiments of particular members», «The British parliament are composed of King, lords and commons»²²⁵). Σε αυτά τα συντακτικά παραδείγματα προτάσεων, διαφαίνονται επιπλέον κοινωνικά ορθές νόρμες σε σχέση με την ορθή συμπεριφορά των φύλων (π.χ. «The fair sex, whose task is not to mingle in the labours of public life, has its own part assigned it to act»²²⁶) και τις θρησκευτικές μειονότητες (π.χ. «Never were any people so infatuated as the Jewish nation»²²⁷). Τα δύο τελευταία παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον, ειδικά εάν αναλογιστούμε πως ο Lowndes, αφενός διεύθυνε αλληλοδιδασκτικά σχολεία για κορίτσια και αφετέρου έχει ασχοληθεί με την συγγραφή έργων σχετικών με την εβραϊκή γλώσσα.²²⁸

Το τρίτο εγχειρίδιο έχει τον τίτλο «Στοιχεία Ιταλικής Γραμματικής, Φραγγίσκου Σοανίου» και αποτελεί μία μετάφραση παλαιότερου εγχειριδίου που έγραψε ο Πέτρος Φωκάς στην Κέρκυρα, το 1849. Πρόκειται για μία ελληνόγλωσση μετάφραση ενός προγενέστερου ιταλικού εγχειριδίου του Francesco Soave, που προοριζόταν ως βοήθημα για τους μαθητές των δημόσιων και των μερικών σχολείων. Ο μεταφραστής Πέτρος Φωκάς σημειώνει στο προοίμιο πως θέλησε να μεταφράσει στα ελληνικά το έργο του Soave, για να διευκολύνει τους άπειρους με την ιταλική γλώσσα στην εκμάθησή της. Μάλιστα, σημειώνει πως η πρωτότυπη ιταλική γραμματική που δίνεται στα περισσότερα σχολεία της επικράτειας, μπορεί να δυσκολέψει ορισμένους από τους μαθητές, καθώς δεν μπορεί κανείς να μάθει εύκολα μία γλώσσα, χωρίς να παραδειγματίζεται από την μητρική του. Ακόμη, δηλώνει πως με την πράξη του ευεργετεί το έθνος του και τονίζει ότι σκοπός του ήταν η μετάφραση να είναι, όσο είναι δυνατόν, απλή και εύχρηστη. Κλείνει με ένα ευχετήριο μήνυμα προς τους μαθητές,

²²³ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Isaac Lowndes, *Γραμματική της Αγγλικής Γλώσσας παρά του Αιδ. Ι. Λάουνδς εις χρήσιν των σχολείων του Ιονίου Κράτους*, Τυπογραφία της Κυβερνήσεως, Κέρκυρα, 1844, σ. 3.

²²⁴ Ο.π. σ. 4.

²²⁵ Ο.π. σ. 68.

²²⁶ Ο.π. σ. 70.

²²⁷ Ο.π. σ. 68.

²²⁸ Isaac Lowndes, *Λεξικόν εβραϊκόν - νεοελληνικόν της Παλαιάς Διαθήκης*, Το Ανώγειο, Αθήνα, 2010.

λέγοντας πως η μέγιστη ανταμοιβή του κόπου του είναι αυτοί να προοδεύσουν στις σπουδές τους.²²⁹

Το βιβλίο προσφέρει μία πανοραμική παράθεση στοιχειωδών γνώσεων της ιταλικής γραμματικής, χωρίς να παρουσιάζει ιδιαίτερες εκπλήξεις. Ενδιαφέρον παρουσιάζει στο Κεφάλαιο Δ' η προσπάθεια του πονήματος να κάνει κατανοητή στον ελληνόφωνο μαθητή την απουσία κλητικού συστήματος στα ουσιαστικά της ιταλικής γλώσσας. Αυτό γίνεται μέσω της ταύτισης των ιταλικών προθέσεων με τις λατινικές πτώσεις.²³⁰ Η ελληνική που χρησιμοποιείται, παρά το γεγονός πως διαθέτει ορισμένα αρχαϊζόντα στοιχεία, βρίσκεται και εδώ αρκετά κοντά στην καθομιλούμενη.

Το τέταρτο εγχειρίδιο ονομάζεται «Στοιχειώδης Γραμματική της Λατινικής Γλώσσας», και εκδόθηκε στην Κέρκυρα, το 1848. Πρόκειται για ένα εγχειρίδιο που προσεγγίζει την πιο παραδοσιακή εικόνα που μπορεί να έχει κανείς για ένα σχολικό βιβλίο. Αποτελεί πιθανότατα συλλογικό έργο, το οποίο μάλιστα συντάχθηκε κατόπιν παραγγελίας από την κυβέρνηση του Ιονίου Κράτους. Στην «προδήλωση» αναφέρεται πως προορίζεται για μαθητές των κατώτερων τάξεων (κλάσεων) του Ιονίου Γυμνασίου και πως έχει βασιστεί σε παλαιότερα σχετικά συγγράμματα. Πιο συγκεκριμένα, ένα τμήμα του έχει βασιστεί σε μία αντίστοιχη αγγλόφωνη λατινική γραμματική. Μάλιστα, υπογραμμίζεται πως στο δεύτερο μέρος του εγχειριδίου περιέχονται σημειώσεις και κανόνες, που έχουν συνταχθεί από τον Γερμανό λατινιστή καθηγητή του Ελληνικού Βασιλείου, Heinrich Nicolaus Ulrichs.²³¹

Στο πρώτο μέρος του εγχειριδίου παρατίθενται τα βασικά γραμματικά φαινόμενα που διέπουν την λατινική γλώσσα. Πρόκειται για τις τέσσερις κλίσεις ουσιαστικών, την κλίση των επιθέτων και των αντωνυμιών, την κλίση των ρημάτων όλων των συζυγιών και των φωνών.²³² Στο δεύτερο μέρος συμπεριλαμβάνονται πίνακες ανώμαλων τύπων, καθώς και οι γραμματικές σημειώσεις. Οι τελευταίες, προερχόμενες από το εκπαιδευτικό σύστημα της Οθωνικής Ελλάδας, είναι σε εμφανώς πιο αρχαϊζούσα γλώσσα, σε σχέση με τα γραφόμενα των υπολοίπων επτανησιακών εγχειριδίων που έχουν εξεταστεί σε αυτή την ενότητα.²³³ Το τρίτο μέρος αναφέρεται στους συντακτικούς κανόνες και τους επεξηγεί.²³⁴

Τα δύο τελευταία μέρη παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Στο τέταρτο παρατίθεται εν συντομία η ιστορία και η αρχαιολογία της αρχαίας Ρώμης. Αρχικά γίνεται λόγος για τους ιδρυτές, τους μυθικούς Βασιλιάδες και τους Ύπατους της «Res Publica», καθώς και για τους αυτοκράτορες του «Imperium». Έπειτα, παρατίθεται στους μαθητές ένα μάθημα ρωμαϊκότητας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται διάφοροι αρχαιολογικοί χώροι ρωμαϊκού ενδιαφέροντος και δίνονται βασικές πληροφορίες για τον ιδιωτικό και δημόσιο βίο, την θρησκεία και τον πολιτισμό των Αρχαίων Ρωμαίων. Στο τέλος δίνεται

²²⁹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Francesco Soave, *Στοιχεία Ιταλικής Γραμματικής, Φραγκίσκου Σοαβίου: Μετεφρασθέντα εκ του Ιταλικού, αυξηθέντα δε και επί το κρείττον μετενεχθέντα υπό Πέτρου Φωκά του Κερκυραίου*, Τυπογραφείο Ερμής, Κέρκυρα, 1849, σ. 3-4.

²³⁰ Ο.π. σ. 16-17.

²³¹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Στοιχειώδης Γραμματική της Λατινικής Γλώσσας προς χρήσιν Του εν Κέρκυρα Ιονίου Γυμνασίου, και λοιπών του Κράτους δημοσίων Σχολείων*, Τυπογραφεία της Κυβερνήσεως, Κέρκυρα, 1848, Προδήλως.

²³² Ο.π. σ. 3-36

²³³ Ο.π. σ. 37-74.

²³⁴ Ο.π. 75-84.

και ένας πίνακας με τις χρονολογίες ορόσημα της ρωμαϊκής ιστορίας.²³⁵ Στο πέμπτο και τελευταίο μέρος παρατίθενται κείμενα σπουδαίων Λατίνων συγγραφέων, μεταξύ των οποίων του Οβιδίου, του Βιργιλίου και του Οράτιου. Κάποια από τα προς εξέταση κείμενα που έχουν επιλεγεί από την συντακτική ομάδα, παρουσιάζουν και επτανησιακό ενδιαφέρον (βλ. Ovid. *Heroides*, Epist. 1, Penelope).²³⁶

Συμπερασματικά, τα εγχειρίδια του Ιονίου Κράτους μας δίνουν ορισμένες ενδιαφέρουσες πτυχές της τότε εκπαιδευτικής διαδικασίας. Μέσα από τις σελίδες τους σκιαγραφείται η κρατική ιδεολογία και οι κοινωνικά ορθές κοινωνικές νόρμες. Ακόμα, διαφαίνονται η αλληλεπίδραση των μαθητών τόσο με τον εκπαιδευτικό, όσο και με το μάθημα καθ' εαυτό. Σε πολλά σημεία δίνεται έμφαση σε σημεία που η πλειοψηφία της τάξης μπορεί να συναντήσει δυσκολίες, ενώ παρέχονται άμεσες ή έμμεσες οδηγίες προς τον εκπαιδευτικό. Τέλος, ο μελετητής στις αράδες τους μπορεί να παρατηρήσει ψήγματα της, ακόμα υπό διαμόρφωση, επτανησιακής ταυτότητας. Η έμφαση στην ιταλική γλώσσα και την αρχαία ρωμαϊκή ιστορία, η προτίμηση της καθομιλουμένης ελληνικής και οι αναφορές στην ελληνική αρχαιότητα, αλλά και η μέριμνα για την σωστή διδασκαλία της αγγλικής, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα. Όλα τα παραπάνω αποτελούν ψηφίδες διάφορων συγκρουόμενων ταυτοτήτων που χαρακτήρισαν τον επτανησιακό 19^ο αιώνα.

²³⁵ Ο.π. σ. 85-109.

²³⁶ Ο.π. σ. 110-176.

Κεφάλαιο IV: Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στο Ιόνιο Κράτος

Τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα

Παρά την επαφή του με το πανεπιστημιακό σύστημα της Ιταλίας, ο επτανησιακός χώρος έπρεπε να περιμένει έως τον 19^ο αιώνα, για να αποκτήσει ιδρύματα που αντιστοιχούσαν σε επίπεδο ανώτερο του μέσου. Πιο συγκεκριμένα, κατά την πεντηκονταετή ύπαρξη του Ιονίου Κράτους θα οργανωθεί μία αρκετά πλουραλιστική τριτοβάθμια δημόσια εκπαίδευση, στηριζόμενη σε μεγάλο βαθμό στα αγγλοσαξονικά πρότυπα. Βέβαια, η βρετανική αντίληψη για το πανεπιστήμιο ήταν κατά πολύ αυστηρότερη και λακωνικότερη από την χαλαρή ιταλική, μέσα στο πλαίσιο της οποίας είχαν από αιώνες συνηθίσει να σπουδάζουν οι νησιώτες. Άλλωστε, το γεγονός πως τα ανώτερα επτανησιακά ιδρύματα συγκεντρώνονταν στην πρωτεύουσα Κέρκυρα, μία πόλη με ιδιαίτερα κοσμοπολίτικη ζωή, δυσχέραινε την κατάσταση. Για αυτό τον λόγο, από τα πρώτα ακόμα χρόνια της ύπαρξης του Ιονίου Κράτους, το ζήτημα της τοπικής νοοτροπίας θα αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα για την πρόοδο του πανεπιστημιακού προγράμματος.²³⁷

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση της καλλιτεχνικής σχολής του ιπότη Παύλου Προσαλέντη. Το συγκεκριμένο ίδρυμα έγινε δημόσιο το 1815, παίρνοντας το όνομα «Σχολή των Ωραίων Τεχνών» (ιταλ. Scuola di Belle Arti), και εγκαταστάθηκε στην καθολική μονή του Αγίου Φραγκίσκου, στην πόλη της Κέρκυρας.²³⁸ Επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα επιτυχημένο ίδρυμα, καθώς αποτέλεσε το μακροβιότερο ανώτερο εκπαιδευτήριο της χώρας, μετά την Ιόνιο Ακαδημία. Επιπλέον, συγκέντρωσε πολλές φορές την προσοχή της κυβέρνησης, η οποία συχνά το ενίσχυε οικονομικά. Μάλιστα, στον σχεδιασμό του λόρδου Guilford για την εκπαίδευση, προβλεπόταν η μετακίνηση της σχολής στην Ιθάκη και η ενίσχυσή της με καθηγητές Μουσικής και Αρχαιολογίας. Ωστόσο, όταν τελικά η Ιόνιος Ακαδημία ιδρύθηκε στην Κέρκυρα, το σχέδιο αναβλήθηκε και τα δύο αυτά αντικείμενα εντάχθηκαν στην Φιλοσοφική Σχολή του πανεπιστημίου.²³⁹

Στην Σχολή, σύμφωνα με τον Ανδρέα Κάλβο, διδάσκονταν ιχνογραφία, γλυπτική, ζωγραφική, σχέδιο και χαρακτική. Μάλιστα, ο ιδρυτής της Παύλος Προσαλέντης φαίνεται πως από το 1815 λειτούργησε σε αυτή το προσωπικό του εργαστήριο γλυπτικής. Σε αυτό φιλοτεχνήθηκαν έργα στενά συνδεδεμένα με την διοίκηση του κράτους, συχνά κατά παραγγελία των θεσμικών του οργάνων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η προτομή του Guilford, που κόσμησε την Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη, η προτομή του Βρετανού Βασιλιά Γεωργίου Δ', που κόσμησε το εσωτερικό των Ανακτόρων των Αγίων Μιχαήλ και Γεωργίου, καθώς και ο ανδριάντας του Αρμοστή Adam, που τοποθετήθηκε στο προαύλιο του ίδιου κτηρίου. Η Σχολή παράκμασε μετά τον θάνατο του ιδρυτή της, το 1837.²⁴⁰

²³⁷ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 213-214.

²³⁸ Ό.π. σ. 129-130.

²³⁹ Ό.π. σ. 208-210.

²⁴⁰ Ό.π. σ. 208-210.

Με το παραπάνω ίδρυμα φαίνεται πως συγχωνεύτηκε το 1827, η «Σχολή Αρχιτεκτονικής και Καλλιγραφίας» (ιταλ. Scuola di Architettura Civile e Calligrafia).²⁴¹ Αυτή, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είχε ιδρυθεί με προτροπή του Αρμοστή Maitland, προκειμένου να αποφευχθεί προσωρινά η δαπανηρή κατασκευή πανεπιστημίου.²⁴² Διευθυντής της ήταν ο Αντώνιος Βίλλας, ενώ το ίδρυμα αρχικά στεγάζονταν επίσης στην πρωτεύουσα, στην καθολική μονή της «Τενέδου» και στην συνέχεια στο ισόγειο, κάτω από την μονή του Αγίου Φραγκίσκου. Το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών του ιδρύματος δεν μας είναι γνωστό, ενώ ο αριθμός των σπουδαστών διαρκώς αυξομειωνόταν. Παρά την ίδρυση με καθαρά κρατική μέριμνα, η Σχολή Αρχιτεκτονικής στην συνέχεια δεν έχαιρε της οικονομικής στήριξης της κυβέρνησης και έτσι παράκμασε σχετικά γρήγορα.²⁴³

Ένα ίδρυμα με ανθεκτικότερη παρουσία ήταν το «Σπουδαστήριο δια την Εκκλησιαστική Αγωγή» (ιταλ. Seminario²⁴⁴). Αυτό ιδρύθηκε το 1827, με μεγάλη καθυστέρηση σε σχέση με τον αρχικό προγραμματισμό και εν μέσω παρατεταμένων απειλών από τον λόρδο Guilford προς την Αρμοστεία. Παρά την αρχική επιθυμία του ιδρυτή του, δεν κατέστη δυνατό το συγκεκριμένο εκπαιδευτήριο να αποτελέσει οργανικό κομμάτι της κρατικής εκπαίδευσης. Αντ' αυτού το Ιεροσπουδαστήριο παραδόθηκε στον έλεγχο της Ιονικής Εκκλησίας. Κύριος λόγος αυτής της εξέλιξης ήταν η επιθυμία του Αρμοστή Adam να χαλιναγωγήσει το φιλόδοξο και ιδιαίτερα δαπανηρό όραμα του συμπατριώτη του «Άρχοντα της Εκπαίδευσης».²⁴⁵ Παρά ταύτα, με την μεταρρύθμιση του 1833-1834, το Ιεροσπουδαστήριο επανήλθε στο φάσμα της κρατικής παιδείας και η σχέση εξάρτησής του με το πανεπιστήμιο και την δευτερεύουσα εκπαίδευση αποκαταστάθηκε.²⁴⁶

Οι απόφοιτοι του συγκεκριμένου ιδρύματος, μετά από την πενταετή τους φοίτηση σε αυτό, ήταν έτοιμοι να εισέλθουν στον χώρο της Εκκλησίας ως ιερείς. Μάλιστα, το δίπλωμα του Ιεροσπουδαστηρίου μπορούσε να τους εξασφαλίσει μία ευκολότερη αναρρίχηση στα ανώτερα εκκλησιαστικά αξιώματα. Επιπροσθέτως, όσοι είχαν αλληλοδιδασκτική επάρκεια, μπορούσαν να διδάξουν στα λαγκαστριανά σχολεία της επικράτειας. Τέλος, είναι ενδιαφέρον το γεγονός πως οι τελειόφοιτοι είχαν το δικαίωμα να εισαχθούν στην Σχολή Θεολογίας της Ιονίου Ακαδημίας.²⁴⁷

Η κύρια είσοδος προς την Ακαδημία ήταν το «Ιόνιο Γυμνάσιο» (εναλλακτικά, Ιόνιο Κολέγιο, ιταλ. Collegio Ionio), το οποίο ιδρύθηκε το 1837. Η ίδρυσή του αποτέλεσε την απάντηση στην ανάγκη της αρμοστείας Douglas να δημιουργήσει ένα αγγλοσαξονικού τύπου δημόσιο κολέγιο στο Ιόνιο Κράτος. Σκοπός ήταν αφενός να υπάρχει ένα ίδρυμα για την εκπαίδευση των υπαλλήλων των κρατικών οργάνων, και αφετέρου το σχολείο αυτό να λειτουργούσε ως προπαρασκευαστικός θάλαμος για το πανεπιστήμιο.²⁴⁸ Δικαίωμα να εγγραφούν σε αυτό το εκπαιδευτήριο είχαν όλοι οι Επτανήσιοι μαθητές που ήταν χριστιανοί, ήταν το ελάχιστο 10 ετών, ήταν αρτιμελείς,

²⁴¹ Ο.π. σ. 210.

²⁴² Ο.π. σ. 133-135.

²⁴³ Ο.π. σ. 210-212.

²⁴⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 256.

²⁴⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 250-254.

²⁴⁶ Ο.π. σ. 286.

²⁴⁷ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π. αρ. 674, 13/25 Νοεμβρίου 1843, σ. 13.

²⁴⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 310-311.

είχαν «σώας τας φρένας», και ήταν απόφοιτοι του Ελάσσονος Γυμνασίου. Τέλος, οι υποψήφιοι όφειλαν να γνωρίζουν τα βασικά στοιχεία της ελληνικής και της ιταλικής γραμματικής και να κατέχουν τα τέσσερα στοιχεία της αριθμητικής.²⁴⁹

Το πρόγραμμα σπουδών του Ιονίου Γυμνασίου ήταν ιδιαίτερα πλούσιο και είχε κοινά στοιχεία με τα αντίστοιχα των Σχολών της Ακαδημίας. Πιο συγκεκριμένα, σε αυτό διδάσκονταν θρησκευτικά, καλλιγραφία και στενογραφία (εάν ήταν δυνατόν για την τελευταία), καθομιλούμενα ελληνικά, αριθμητική, αγγλικά, ιταλικά, γαλλικά, λατινικά, γεωμετρία, άλγεβρα, στοιχεία ιστορίας (κυρίως πολιτική) και γεωγραφίας, σχέδιο, ρητορική, ομιλία, στοιχεία ελληνορωμαϊκής αρχαιολογίας και μυθολογίας, φυσική, στοιχεία της χημείας, φιλοσοφία, στοιχεία φυσικής ιστορίας, τριγωνομετρία και αγρονομία. Ακόμα, υπήρχαν τα λεγόμενα «διακοσμητικά μαθήματα» (ιταλ. *lezioni di ornamento*), τα οποία αποσκοπούσαν στην ανάδειξη των μαθητών σε «gentlemen». Πρόκειται για την μουσική, την αρχιτεκτονική, τον χορό και την ιππασία.²⁵⁰ Το εκπαιδευτικό προσωπικό του ιδρύματος αποτελούνταν επίσης από ορισμένα κοινά πρόσωπα με το αντίστοιχο του πανεπιστημίου. Τρανότερα είναι τα παραδείγματα αυτά των καθηγητών Grassetti, Κάλβου και Φιλητά. Μάλιστα, ο Ανδρέας Κάλβος υπήρξε διευθυντής του ιδρύματος από το 1841, λαμβάνοντας τον μισθό των 40 δίστηλων τάλιρων (επιπλέον του μισθού του ως καθηγητής της Ιονίου Ακαδημίας).²⁵¹

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό, πως τα ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα του Ιονίου Κράτους χαρακτηρίστηκαν από τις διαφορετικές αντιλήψεις και προτεραιότητες που είχε η κάθε αρμοστέα. Ανασταλτικός παράγοντας για την λειτουργία τους ήταν και η εύκολη πρόσβαση πολλών, κυρίως των Κερκυραίων, προς τα πανεπιστήμια της Ιταλίας και της υπόλοιπης Ευρώπης.²⁵² Ακόμα, μετά την δημιουργία του Πανεπιστημίου Αθηνών, πολλοί νέοι από τα νότια Επτάνησα απαξίωναν, αφορμώμενοι κυρίως από ιδεολογικά και τοπικιστικά αισθήματα, τα ιδρύματα της Κέρκυρας και αντ' αυτών κατευθύνονταν προς τα ανατολικά.²⁵³ Παρά ταύτα, το τριτοβάθμιο εκπαιδευτικό σύστημα των νησιών ήταν το πρώτο στην ευρύτερη περιοχή και για δεκαετίες υπήρξε ιδιαίτερα επιτυχημένο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν ο τρόπος λειτουργίας και οι υποδομές του ανώτερου ιδρύματος αυτής της βαθμίδας, της περίφημης Ιονίου Ακαδημίας.

Η Ιόνιος Ακαδημία

Η εκπαίδευση στο Ιόνιο Κράτος έχει, δίχως αμφιβολία, συνδεθεί στενά με την ύπαρξη στους κόλπους της του πρώτου πανεπιστημιακού ιδρύματος στην ευρύτερη περιοχή της ελλαδικής χερσονήσου, της Ιονίου Ακαδημίας. Η γέννηση αυτού του ιδρύματος, μάλιστα, αποτέλεσε στην βάση της ένα ιδιαίτερα μεγαλεπήβολο σχέδιο. Ο στόχος του ιδρυτή της, λόρδου Guilford, ήταν η Ακαδημία να αποτελέσει ένα πανεπιστήμιο που

²⁴⁹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π., αρ. 476, 27 Ιανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1840, σ. 10-11.

²⁵⁰ Ό.π., αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 8.

²⁵¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Νεότερα Καλβικά*, Εκδόσεις Περίπλους, Αθήνα, 1999, σ. 75-76.

²⁵² Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 213.

²⁵³ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 244.

να ξεπερνά τα σύνορα του προτεκτοράτου και να απευθύνεται σε ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο. Ο απώτερος στόχος αυτού του εγχειρήματος ήταν η κατάρτιση του εκκολαπτόμενου ελληνικού έθνους με, το απαραίτητο για την διοίκησή του, επιστημονικό προσωπικό.²⁵⁴ Παρά την εξαιρετικά φιλόδοξη ιδέα του Βρετανού φιλέλληνα, ο προσωποπαγής χαρακτήρας που τελικά απέκτησε το ίδρυμα ελλόχευε πολλούς κινδύνους για την μακροπρόθεσμη επιτυχία του.

Μετά από την προπαρασκευαστική περίοδο, κατά την οποία ο Guilford και οι συνεργάτες του εφοδίασαν το ίδρυμα με υλικό και προσωπικό, η Ακαδημία άνοιξε επισήμως τις πύλες της στο παλαιό μέγαρο του Βενετού Προβλεπτή, στις 14 Μαΐου του 1824.²⁵⁵ Η τελετή έναρξης είχε όσο ήταν δυνατόν περισσότερα χαρακτηριστικά του, διαμεσολαβημένου, κλασικού ιδεώδους που διακατείχε τον ιδρυτή του πανεπιστημίου. Οι καθηγητές έφεραν τον αρχαιοπρεπή τίτλο του «Εφόρου», ενώ τόσο οι ίδιοι, όσο και μαθητές τους φορούσαν χιτώνες, χλαμύδες και καπέλα, που παρέπεμπαν αισθητικά στην ελληνική αρχαιότητα. Ακόμη, ως έμβλημα του ιδρύματος επιλέχθηκε η γλαύκα, σύμβολο της θεάς Αθηνάς και της αρχαίας Αθήνας. Επρόκειτο για μία έμπρακτη εκδήλωση της αντίληψης περί παρηκμασμένων απογόνων ενδόξων προγόνων, που αναλύθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο αυτής της εργασίας.²⁵⁶

Εικόνα 2: Η πομπή της τελετής έναρξης της Ιονίου Ακαδημίας, όπως την φαντάστηκε μερικούς μήνες πριν αυτή τελεστεί, ο ιππότης Παύλος Προσαλέντης. Το θέαμα είναι πραγματικά άξιο προσοχής. Οι αρχαιοπρεπείς ενδυμασίες των ακαδημαϊκών και των φοιτητών τους ξεχωρίζουν από τις αστικές και χωρικές κερκυραϊκές των ανθρώπων που τους πλαισιώνουν, αλλά ταυτόχρονα υπογραμμίζουν την συνέχεια μέσα στο χρόνο. (Gazzetta, 1824).

Η δομή του συγκεκριμένου πανεπιστημίου, κατά την περίοδο της ίδρυσής του, ήταν η ακόλουθη. Υπήρχαν οι τέσσερις Σχολές της Θεολογίας, της Νομικής, της Ιατρικής και της Φιλοσοφίας. Επιπλέον, τα πανεπιστημιακά αξιώματα ορίστηκαν να είναι τα ακόλουθα, σε φθίνουσα σειρά: ο Άρχοντας (ιταλ. Cancelliere), ο Έφορος (Rettore), ο Αρχιμανδρίτης (Archimandrita), ο Νομοφύλακας (Giureconsulto), ο Γιατρός (Medico),

²⁵⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 254-255.

²⁵⁵ Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, ό.π. *Η Ιόνιος Ακαδημία*, σ. 205.

²⁵⁶ Thomas W. Gallant, ό.π. σ. 44.

ο Ρήτορας (Oratore Pubblico), ο Αρχιγραμματέας (Segretario Principale), ο Κοσμοφύλακας (Capo di Polizia), οι Καθηγητές (Professori), ο Βιβλιοθηκάριος (Bibliotecario), ο Χαρτοφύλακας (Archivista) και ο Φύλακας (Guardiano).²⁵⁷

Τα πρώτα διδακτορικά διπλώματα της Ακαδημίας απονεμήθηκαν στον Θεόκλητο Φαρμακίδη στην Θεολογία, στον Frank Balfour στη Νομική, και στους Κωνσταντίνο Ασώπιο, Ιωάννη Καραντινό, Ιάκωβο Λουζινιάν, Νικόλαο Πίκκολο και Γεώργιο Ιωαννίδη στην Φιλοσοφία.²⁵⁸ Το δίπλωμα της Θεολογίας απέκτησε και ο ιερέας Ανδρέας Ιδρωμένος, που ορίστηκε ως ο Αρχιμανδρίτης του ιδρύματος. Τέλος, ήδη πριν από την έναρξη των διεργασιών του πανεπιστημίου κατείχαν τα διδακτορικά τους διπλώματα από αντίστοιχα ευρωπαϊκά ιδρύματα, οι Αθανάσιος Πολίτης και Χριστόφορος Φιλητάς.²⁵⁹

Μεγάλη σημασία δόθηκε στην προώθηση μίας ελληνικού τύπου παιδείας. Η επιθυμία του λόρδου Guilford ήταν άλλωστε το σύνολο της εκπαίδευσης να έχει απόλυτα ελληνόγλωσσο χαρακτήρα. Μάλιστα, κατόπιν παρατεταμένων πιέσεων από μέρους του, η Γερουσία τον Μάιο του 1824, επέτρεψε την αποκλειστική χρήση της ελληνικής στην διδασκαλία. Ωστόσο, παρά τις εξαγγελίες του Φιλίτα στα εγκαίνια της Ακαδημίας, μία κερκυραϊκή συντηρητική τάση έκανε την Γερουσία να κωλυσιεργεί την οριστική θεσμοθέτησή της ελληνικής. Κατά ορισμένους, θα ήταν απρεπές μία «γλώσσα χωρικών» να διαδεχθεί στα επίσημα πράγματα την γλώσσα του Δάντη και του Πετράρχη. Κατά αυτούς, ήταν αδύνατον να φανταστούν πως θα μπορούσε η ιταλική, η «ωραιότερη γλώσσα του κόσμου», να αντικατασταθεί από την «εκβαρβαρισμένη» διάλεκτο των ανθρώπων της υπαίθρου.²⁶⁰

Καθώς φαίνεται, ακόμη και κατά την περίοδο Guilford, η παρουσία της ιταλικής ήταν έκδηλη στο πανεπιστήμιο. Ο ίδιος ο «Άρχοντας» το 1827 υποστήριξε, μέσω υπομνήματος προς την Γερουσία, την ελληνική, λέγοντας πως εκ των δεκαέξι καθηγητών που δίδασκαν στο ίδρυμα και των άλλων δύο που έχουν προταθεί, μόνο οι τέσσερις είχαν μεγαλύτερη ευχέρεια στα ιταλικά. Για τον Guilford κάθε αντιδραστική φωνή ήταν προϊόν μίας συγκεκριμένης γενιάς Κερκυραίων, που δεν μπορούσε να αποστασιοποιηθεί από τα βενετικά βιώματά της.²⁶¹

Η ελληνική που χρησιμοποιήθηκε στην Ακαδημία ήταν μία εκδοχή της «μέσης» πρότασης του Αδαμάντιου Κοραή. Παρά ταύτα, είναι γνωστό πως ο Στάμος Πυλαρινός δίδασκε φυσική πειραματική στη δημοτική. Το ίδιο είναι πιθανόν πως έκανε και ο Ιταλός λατινιστής, και προσωπικός φίλος και μεταφραστής του Διονύσιου Σολωμού, Gaetano Grassetti.²⁶² Παρά ταύτα, υπήρχαν και καθηγητές που παρέδιδαν στην ιταλική γλώσσα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού, είναι, σύμφωνα με τον Τυπάλδο-Ιακωβάτο, ο Κεφαλλονίτης καθηγητής της Νομικής Πασχάλιος Καρούσος. Αυτός φέρεται να παρέδιδε αρχικά μαθήματα πολιτικού δικαίου στα ιταλικά, επειδή δεν

²⁵⁷ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π., αρ. 335, 17/ 29 Μαΐου 1824, σ. 1-2., Ελένη Αγγελολομάτη-Τσουγκαράκη, ό.π. *Η Ιόνιος Ακαδημία*, σ. 183-192.

²⁵⁸ Ό.π. σ. 2.

²⁵⁹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π., αρ. 335, 17/ 29 Μαΐου 1824, σ. 2.

²⁶⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 228.

²⁶¹ Ό.π. σ. 229-230.

²⁶² Ό.π. σ. 230.

κατείχε σε ικανοποιητικό βαθμό τον τύπο της απλοποιημένης ελληνικής που χρησιμοποιούνταν στο ίδρυμα.²⁶³

Είναι άξια αναφοράς η γραφειοκρατική οργάνωση της Ακαδημίας, κατά τα πρώτα αυτά χρόνια. Η γραμματειακή υποστήριξη λειτουργούσε υποδειγματικά και άφησε πίσω της σπουδαίο αρχειακό υλικό (δυστυχώς, μεγάλο τμήμα του καταστράφηκε κατά τον Β'ΠΠ). Σε αυτό περιλαμβάνονται προγράμματα, ανακοινώσεις, βεβαιώσεις εγγραφών και προόδων, διπλώματα, καθώς και αναγνωρίσεις της ισοτιμίας των ακαδημαϊκών τίτλων των πανεπιστημίων του εξωτερικού.²⁶⁴

Μετά τον θάνατο του Guilford, το πανεπιστήμιο πέρασε στον άμεσο έλεγχο της αρμοστείας. Επακόλουθα αυτής της συγκυρίας ήταν αφενός ο περιορισμός των πόρων που παρέχονταν στο ίδρυμα και αφετέρου η αποστασιοποίηση από τον ελληνικό χαρακτήρα που είχε οραματιστεί για αυτό ο ιδρυτής και οι συνεργάτες του.²⁶⁵ Από τις πρώτες κινήσεις του Αρμοστή Adam ήταν το κλείσιμο της Ιατρικής Σχολής. Επρόκειτο για μία κίνηση που επιδίωκαν από καιρό διάφοροι εκπρόσωποι της Βρετανικής Διοίκησης, λόγω του απαιτούμενου κόστους της σχολής αυτής και της ανεπάρκειας των τοπικών νοσοκομείων.²⁶⁶ Στην συνέχεια έγινε η διακριτική αντικατάσταση της ελληνικής γλώσσας με την ιταλική και την αγγλική, αρχικά στις παραδόσεις των ξένων φιλολογιών και έπειτα σε αυτές της Νομικής Σχολής.²⁶⁷

Οι κινήσεις αυτές «τραυμάτισαν» την υπόληψη του πανεπιστημίου για αρκετούς Επτανήσιους, οι οποίοι, μετά την δημιουργία του ελληνικού κράτους, έβλεπαν σε αυτό έναν εθνικό πόλο. Αντίσταση στον έντονο ιταλικό χαρακτήρα που άρχισε να αποκτά η Ακαδημία κατά την δεκαετία του 1830, άσκησαν ορισμένοι ακαδημαϊκοί. Σπουδαιότερο ήταν το παράδειγμα του Ανδρέα Κάλβου, ο οποίος κλήθηκε να διδάξει στην έδρα της «Διανοητικής Φιλοσοφίας ή Ιδεολογίας» (ιταλ. *Filosofia Razionale o Ideologia*), το 1836. Ο Ζακυνθινοκερκυραίος καταπιάστηκε με την απόδοση διάφορων ξένων φιλοσοφικών όρων στα ελληνικά και πρότεινε στις εκπαιδευτικές αρχές την επίσημη καθιέρωσή τους.²⁶⁸ Οι γλωσσικοί προβληματισμοί του καθηγητή, τον έκαναν να έχει μεγάλη απήχηση σε μία σημαντική μερίδα των φοιτητών. Εκείνοι συνέρρεαν στις διαλέξεις του για να τον παρακολουθήσουν και για να τον επευφημήσουν με χειροκροτήματα και με απόδοση ανθών και στεφάνων.²⁶⁹

Την ίδια περίοδο, το ενδιαφέρον του Ιόνιου Κράτους για το πανεπιστήμιό του αρχίζει να ξαναζωντανεύει. Είναι χαρακτηριστικό πως διευρύνθηκαν οι σπουδές στις περισσότερες Σχολές της Ακαδημίας. Την χρονιά 1835-1836 προστέθηκαν νέα μαθήματα στην Θεολογική, στη Νομική και στην Φιλοσοφική Σχολή. Το αναζωογονημένο ενδιαφέρον της διοίκησης για το πανεπιστήμιο αποδεικνύεται και από την απόφαση του Αρμοστή Douglas να καθιερώσει δύο τιμητικά μετάλλια για τους

²⁶³ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος ό.π., σ. 53.

²⁶⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 231.

²⁶⁵ Ό.π. σ. 231.

²⁶⁶ Ό.π. σ. 256.

²⁶⁷ Ό.π. σ. 264.

²⁶⁸ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Νεότερα Καλβικά*, σ. 43-77.

²⁶⁹ Ό.π. σ. 53.

άριστους φοιτητές. Ένα για εκείνους των Μαθηματικών και της Φυσικής, και ένα για τους αντίστοιχους της Νομικής.²⁷⁰

Ταυτόχρονα με αυτές τις εξελίξεις, η παρουσία του Μουστοξύδη στα εκπαιδευτικά πράγματα και η αρμοστέια Douglas, δρομολόγησαν εξελίξεις στο κτηριακό ζήτημα της Ακαδημίας. Το πρόβλημα της έλλειψης χώρου, που αντιμετώπιζε το πανεπιστήμιο στο Μέγαρο των Βενετών Προβλεπτών, ήταν χαρακτηριστικό και οι διαβουλεύσεις για το θέμα κράτησαν χρόνια.²⁷¹ Τελικά, το 1838, αποφασίστηκε η μετακίνηση του ιδρύματος από το Παλαιό Φρούριο της Κέρκυρας, στους στρατώνες Grimani-Pasqualigo, κοντά στην Πόρτα Ραιμούντα. Σύμφωνα με τον Henderson, η οριστική μετακίνηση στο νέο χώρο πρέπει να έγινε στις αρχές του ακαδημαϊκού έτους 1840-1841.²⁷²

Κατά την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1841, αναφέρονται στην ακαδημία οι ακόλουθες Σχολές: η Φιλοσοφική και Φιλολογική Σχολή, η Θεολογική Σχολή, η Νομική Σχολή και η Φαρμακευτική Σχολή.²⁷³ Την ίδια χρονιά εφαρμόστηκε και ο «Κανονισμός δια τας σπουδάς του Ιονικού Πανεπιστημίου», που είχε ψηφιστεί από την Γερουσία ήδη από το 1837. Σύμφωνα με αυτόν προστέθηκε στο ίδρυμα μία νέα Σχολή Μηχανικής και επαναπροσδιορίστηκε ο τρόπος εισαγωγής των νέων σπουδαστών σε αυτό. Πιο συγκεκριμένα, αποφασίστηκε οι υποψήφιοι να έχουν καλούς βαθμούς από την μεσαία εκπαίδευση και να δίνουν εισαγωγικές εξετάσεις. Εξετάσεις θα δίνονταν ακόμα εντός των Σχολών, για την προώθηση των φοιτητών από το ένα έτος στο επόμενο.²⁷⁴

Πίνακας 10: Το πρόγραμμα σπουδών των τεσσάρων Σχολών της Ακαδημίας με βάση την ΣΤ' Πράξη της Γερουσίας, του 1841.

Σχολή	Α' Έτος	Β' Έτος	Γ' Έτος	Δ' Έτος
Φιλοσοφίας και Φιλολογίας	-Ελληνική Γλώσσα -Αγγλική Γλώσσα -Άλγεβρα	-Στοιχεία Αρχαιολογίας -Τριγωνομετρία -Στοιχεία Ιστορίας (κυρίως Πολιτικής) και Γεωγραφίας -Γενική Λογοτεχνία -Αρχές της Φυσικής Ιστορίας	-Φυσική -Χημεία -Φιλοσοφία -Παιδαγωγικά	—
Θεολογίας	-Ιερή και Εκκλησιαστική Ιστορία -Δογματική Θεολογία	-Ηθική Θεολογία -Ιερή Ερμηνευτική	-Κανονικό Δίκαιο -Ποιμενική Θεολογία -Βιβλική Αρχαιολογία	—

²⁷⁰ G. P. Henderson, ό.π., σ. 105-106.

²⁷¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 280-283.

²⁷² G. P. Henderson, ό.π., σ. 133-135.

²⁷³ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzetta*, ό.π. αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 8-10.

²⁷⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 311-312.

	-Στοιχεία Ιστορίας και Γεωγραφίας			
Νομική	-Φιλοσοφία του Δικαίου -Πολιτική Οικονομία -Φυσική	-Μάθημα Αστικού Κώδικα -Κανονικό Δίκαιο, σχετικά με τον Γάμο και το Διαζύγιο -Χημεία	-Αρχές του Ποινικού Κώδικα -Αρχές Ποινικής Δικονομίας	-Αρχές του Εμπορικού Κώδικα -Αρχές Αστικής και Εμπορικής Δικονομίας -Νομική Ιατρική (προηγείται ένα σύντομο προπαρασκευαστικό μάθημα Ανατομίας και Φυσιολογίας) -Αγοραία Ρητορική
Φαρμακευτική (Κατευθύνσεις: Φυσικής, Χημείας, Φυσικής Ιστορίας, Ιατρικής Ύλης)	-Φυσική -Χημεία (Α' Εξάμηνο) -Ορυκτολογία (Α' Εξάμηνο) -Βοτανολογία (Β' Εξάμηνο) -Γενική Χημεία και Φαρμακευτική Χημεία	-Γενική Χημεία και Φαρμακευτική Χημεία, συνέχεια (με πρακτική άσκηση) -Ιατρική Ύλη -Βοτανολογία, συνέχεια	—	—

Πηγή: Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, *Gazzeta, degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 529, 1/13 Φεβρουαρίου 1841, σ. 8-10.

Εν κατακλείδι, η πορεία της Ακαδημίας μέχρι τα τέλη της περιόδου της Προστασίας, χαρακτηρίστηκε από την διαφορετική αντιμετώπιση που λάμβανε από την εκάστοτε διοίκηση. Ο θάνατος του Guilford αποδιοργάνωσε το ίδρυμα για μερικά χρόνια, ενώ αυτό ποτέ στην συνέχεια δεν απέκτησε την δυναμική της πρώτης περιόδου. Ωστόσο, γύρω στο 1835 παρατηρήθηκε μία αναζωογόνηση του κρατικού ενδιαφέροντος για το πανεπιστήμιο και αυτό απέκτησε νέο πρόγραμμα σπουδών, Σχολές και υποδομές. Πάντως, από τις αρχές της δεκαετίας του 1840 ο αριθμός των φοιτητών άρχισε να μειώνεται και το πανεπιστήμιο έγινε έρμαιο των φορτωμένων ιδεολογικά καιρών, που ήδη διαφαίνονταν στον ορίζοντα.²⁷⁵

Η παρακμή και η κατάργηση της ανώτερης ιονικής εκπαίδευσης

Κατά τα τελευταία χρόνια του καθεστώτος της Βρετανικής Προστασίας, όλα τα ανώτερα εκπαιδευτήρια του Ιονίου Κράτους είχαν παρακμάσει. Χαρακτηριστικότερη όλων ήταν η παρακμή της Ιονίου Ακαδημίας, της οποίας οι φοιτητές δεν ξεπερνούσαν τις μερικές δεκάδες.²⁷⁶ Οι ευθύνες για αυτή την άδοξη κατάληξη που έμελλε να έχει

²⁷⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 368.

²⁷⁶ Ό.π. σ. 368.

τελικά το όραμα του λόρδου Guilford, πρέπει να αναζητηθούν τόσο σε οικονομικούς, όσο και σε ιδεολογικούς παράγοντες. Οι πρώτοι, έκαναν την εμφάνιση τους αμέσως μετά τον θάνατο του Βρετανού «Άρχοντα της Εκπαίδευσης». Το Ιόνιο Κράτος δεν μπορούσε να αντεπεξέλθει στα μεγάλα ποσά που απαιτούνταν, προκειμένου τα ανώτερα ιδρύματά του να έχουν την επιδιωκόμενη εμβέλεια. Παρά ταύτα, επιθυμία των διοικήσεων ήταν το πανεπιστήμιο να συνεχίσει να λειτουργεί, έστω βασιζόμενο σε λιγότερους κρατικούς πόρους.²⁷⁷ Επομένως, παρότι σίγουρα υπάρχει σύνδεση, δεν θα πρέπει να αναζητηθεί στον οικονομικό τομέα η κεντρική αιτία αυτής της παρακμής.

Πίνακας 11: *Οι αριθμοί των φοιτητών του Ιονίου Γυμνασίου και της Ιονίου Ακαδημίας κατά την περίοδο 1846-1852, με βάση τις αναφορές των Αρμοστών προς το Υπουργείο Αποικιών.*

Έτος	Γυμνάσιο	Ακαδημία
1846	94	75
1847	80	78
1848	82	73
1849	Δεν Αναφέρεται	Δεν Αναφέρεται
1850	68	74
1851	78	67
1852	79	76

Πηγή: Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*, Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήνα, 2002, σ. 368.

Από την δεκαετία του 1830, η Ιόνιος Ακαδημία και τα άλλα δημόσια ανώτερα ιδρύματα, όντας υπό τον στενό έλεγχο της αρμοστείας, αποτελούσαν φορείς της κρατικής εκπαιδευτικής ιδεολογίας.²⁷⁸ Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την συγκέντρωση τους στην πρωτεύουσα ενός κράτους, που κατά τα άλλα ήταν ομοσπονδιακό, βάρυνε τα ιδρύματα αυτά με συγκεκριμένες αρνητικές προκαταλήψεις. Η ελληνική εθνική αφύπνιση στα Επτάνησα έκανε ορισμένους να δουν τους δεσμούς της Ακαδημίας τόσο με τον βρετανικό όσο και με τον ιταλικό παράγοντα, ως πηγές παλαιοκαθεστωτικής αντιδραστικότητας. Χαρακτηριστικά είναι άλλωστε τα λόγια του, φοιτητή της Ακαδημίας και Ριζοσπάστη Γεώργιου Τυπάλδου-Ιακωβάτου. Ο Κεφαλλονίτης, παρότι υπέρμαχος της Ακαδημίας, καυτηρίαζε έντονα την ξένη εκπαιδευτική επιρροή τόσο στο ανώτερο ίδρυμα, όσο και γενικότερα στην Κέρκυρα.²⁷⁹

Μία σημαντική διάσταση του Ενωτικού Κινήματος, που σπανίως υπογραμμίζεται στην παραδοσιακή βιβλιογραφία, είναι ο τοπικιστικός χαρακτήρας που το διακατείχε. Η Κεφαλονιά και η Ζάκυνθος των Ριζοσπαστών προσπαθούσε να υψώσει το ανάστημά της απέναντι στην Κέρκυρα των Μεταρρυθμιστών και της αρμοστείας.²⁸⁰ Παρότι από το 1850, η Ακαδημία είχε αποκαταστήσει το κυρίαρχα ελληνοκεντρικό μοντέλο που είχε εμπνευστεί για αυτήν ο ιδρυτής της, η αρνητική προκατάληψη που είχαν εναντίον της οι Ριζοσπάστες δεν μεταβλήθηκε.²⁸¹ Άλλωστε, οι νότιοι Ιόνιοι είχαν ήδη από τα

²⁷⁷ Ό.π. σ. 259-265.

²⁷⁸ Ό.π. σ. 297-358.

²⁷⁹ Αρχείο Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας, Γεώργιος Τυπάλδος-Ιακωβάτος ό.π.

²⁸⁰ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 296-299.

²⁸¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 366.

μέσα της δεκαετίας του 1830 να στρέφονται προς το νεαρό πανεπιστήμιο του Ελληνικού Βασιλείου.²⁸²

Παρότι η δεκαετία του 1850 σηματοδεύτηκε από την παρουσία σπουδαίων επιστημόνων στην Ακαδημία (ο Πέτρος Βράιλας-Αρμένης αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση) η δυναμική της είχε εξασθενήσει. Χαρακτηριστικά, κατά τις παραμονές της Ένωσης υπήρχε μία δυναμική εγκατάλειψης, παρότι η οριστική κατάργηση του ιδρύματος συναντούσε ακόμα αντιστάσεις.²⁸³ Αυτές προέρχονταν κυρίως από κερκυραϊκούς παράγοντες, που είχαν μάλιστα σχέσεις με το πανεπιστήμιο. Χαρακτηριστικές ήταν οι εισηγήσεις του Στέφανου Παδοβά, λίγο πριν αναδειχθεί «Άρχοντας της Εκπαίδευσης», το 1852. Πιο συγκεκριμένα, ο Μεταρρυθμιστής είχε υπερασπιστεί το ίδρυμα κατά την διάρκεια πολιτικής αντιπαράθεσης με Ριζοσπάστες βουλευτές, σχετικά με περικοπές που όφειλε να κάνει το, μαστιζόμενο από τις επιπτώσεις του Κριμαϊκού Πολέμου, Ιόνιο Κράτος.²⁸⁴ Άξια αναφοράς είναι και η εισήγηση του Ενωτικού Δάνδολου, στην 13^η και τελευταία Βουλή, το 1863. Σε αυτήν, ο πολιτικός μάταια προσπάθησε να θέσει ως προϋπόθεση της Ένωσης την ακεραιότητα των επτανησιακών εκπαιδευτικών θεσμών.²⁸⁵

Σε λόγο του καθηγητή της Ιατρικής Σχολής Κωνσταντίνου Ζαβιτσιάνου, σε μία τελετή απονομής βραβείων που διεξήχθη στο Παρθεναγωγείο του στην Κέρκυρα, το 1862, προβλέφθηκε το μέλλον της Ακαδημίας.²⁸⁶ Ο Αρτινός παιδαγωγός εκφράστηκε με απογοήτευση για την φήμη του κλεισίσματος του πανεπιστημίου και υπογράμμισε πως υπήρχε, την εποχή εκείνη, μία αντίθεση με αυτή την τάση άποψη. Μάλιστα, ο ίδιος Ζαβιτσιάνος υπογράμμισε πως μία τέτοια ενέργεια θα αποτελούσε, ουσιαστικά, ένα πισωγύρισμα.²⁸⁷

Το 1864 η Ένωση με την Ελλάδα έγινε πραγματικότητα. Οι γεωπολιτικές συγκυρίες έκαναν τους Βρετανούς να αποφασίσουν να επενδύσουν στο πρόσωπο του νέου Δανού Βασιλιά των Ελλήνων Γουλιέλμο, Γεώργιος Α'. Κατά αυτό τον τρόπο, προκειμένου η νέα ελληνική δυναστεία να ορθοποδήσει, οι Βρετανοί, με την Συνθήκη του Λονδίνου, έπραξαν ίσως την πρώτη εθελούσια πράξη αποαποικιοποίησης στην ιστορία τους.²⁸⁸ Άμεσο αποτέλεσμα της Ένωσης των δύο κρατών ήταν η οριστική απογύμνωση των Ιονίων Νήσων από τους ανώτερους εκπαιδευτικούς θεσμούς και τις αντίστοιχες δομές που αυτά είχαν αποκτήσει κατά την πεντηκονταετή Βρετανική Προστασία. Η αφομοιωτική πολιτική που το ελληνικό κράτος επέλεξε να ακολουθήσει, είχε επιπτώσεις στην εκπαιδευτική πορεία των νησιών.²⁸⁹

Η αφομοίωση από το ελληνικό κράτος μίας κοινωνίας αρκετά διαφορετικής από την ελλαδική, αποδείχθηκε δύσκολη υπόθεση. Η ελληνική διοίκηση αποδέχθηκε μία λύση «εξαιρέσεων», κατανοώντας πως η διατήρηση ορισμένων επτανησιακών

²⁸² Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 244.

²⁸³ G. P. Henderson, ό.π., σ. 176.

²⁸⁴ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 296-298.

²⁸⁵ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 419.

²⁸⁶ G. P. Henderson, ό.π., σ. 176.

²⁸⁷ Ό.π. σ. 176-177.

²⁸⁸ Thomas W. Gallant, ό.π. σ. 33.

²⁸⁹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σ. 422.

ιδιαιτεροτήτων αποκαλούσε προϋπόθεση για μία ομαλή μετάβαση.²⁹⁰ Παρά ταύτα, η ιονική ανώτερη παιδεία ποτέ δεν εντάχθηκε ποτέ μέσα στο πλαίσιο αυτών των ειδικών περιπτώσεων. Έκτοτε ο χώρος του Ιονίου ακολούθησε τις εκπαιδευτικές τύχες της υπόλοιπης ελληνικής επικράτειας, με εξαίρεση την περίοδο της «de facto» προσάρτησης από την Φασιστική Ιταλία, κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (1941-1943).²⁹¹ Παρότι για την κερκυραϊκή συλλογική μνήμη η κατάργηση του πανεπιστημίου αποτέλεσε πλήγμα, θα ήταν άδικο να αποδοθεί αποκλειστικά στην Ένωση το συγκεκριμένο γεγονός. Η «χρεοκοπία» της Ιονίου Ακαδημίας ήταν πρωτίστως αποτέλεσμα της εσωτερικής της παρακμής, η οποία έλαβε χώρα κατά την όψιμη περίοδο της Προστασίας. Τελικά, έναν αιώνα μετά από τα γεγονότα αυτά (δεκαετία του 1960) θα ανοίξουν συζητήσεις για την ίδρυση ενός νέου ακαδημαϊκού ιδρύματος στην Κέρκυρα. Αυτό θα γίνει πραγματικότητα το 1984, με την ίδρυση του Ιονίου Πανεπιστημίου.

²⁹⁰ Κωνσταντίνος Καρανάτσης, Φώτης Μπαρούτσος, ό.π., σ. 74.

²⁹¹ Νίκος Κ. Κουρκουμέλης, ό.π. *Η Εκπαίδευση στη Ζάκυνθο*, σ. 324.

Επίλογος

Κατά την πεντηκονταετή περίοδο του Ιονίου Κράτους, το πρόσωπο της Ευρώπης και του κόσμου άρχισε να αλλάζει οριστικά. Όσο περνούσαν τα χρόνια, ο παλαιός κόσμος, που τόσο παθιασμένα είχαν επιδιώξει να εξολοθρεύσουν οι επαναστάσεις των τελών του 18^{ου} αιώνα, άρχισε να χάνεται στη λήθη, υπό την πίεση του νέου αέρα που έφερναν η εκβιομηχάνιση και οι εθνικισμοί. Ο νέος κόσμος που γεννιόνταν μέσα από τα σπλάχνα του 19^{ου} αιώνα ήταν μία εποχή έντονων κοινωνικών, πολιτικών και επιστημονικών προβληματισμών. Στο πλαίσιο αυτό, η εκπαίδευση, η μάθηση και η ευρύτερη παιδεία άρχισαν να γίνονται ολοένα και πιο καίριες και όλα τα τότε ανεπτυγμένα κράτη άρχισαν να δίνουν στους παράγοντες αυτούς ιδιαίτερη προσοχή.

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί πως κατά τον 19^ο αιώνα και μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο η «ανάπτυξη» ενός κράτους δεν καθοριζόταν τόσο με οικονομικούς, όσο με κοινωνικούς και ποιοτικούς όρους. Προτεραιότητα ήταν η αύξηση των δεικτών εγγραμματισμού, αλλά και του ευρύτερου μορφωτικού επιπέδου του κοινωνικού συνόλου.²⁹² Η εκπαίδευση μπορούσε άλλωστε, μέσω της εξειδίκευσης που παρείχε, να θέσει σε κίνηση και τις μηχανές της βιομηχανικής οικονομίας. Η εκβιομηχάνιση ήταν το ζητούμενο για ολοένα και περισσότερα κράτη, που επιδίωκαν μέσω αυτής να ανοιχτούν προς τον κόσμο.

Στην περίπτωση του Ιονίου Κράτους, η εκπαίδευση όφειλε να οδηγήσει σε απαντήσεις πολύ πιο δύσκολες από τις καθαρά οικονομικές (και, κατ' επέκταση, βιομηχανικές) ορισμένων άλλων κρατών. Ο επτανησιακός χώρος πιεζόμενος από δύο αφυπνιζόμενους εθνικισμούς στην άμεση γειτονιά του, όφειλε να εντάξει την πλουραλιστική και με πολυπολιτισμικά στοιχεία κουλτούρα του στα εξ' ορισμού μονοδιάστατα πλαίσια ενός εθνικού κράτους. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την αναζήτηση ταυτότητας έπαιξαν τόσο εσωτερικοί, όσο και εξωγενείς παράγοντες.

Ο λόρδος του Guilford και άλλοι Βρετανοί φιλέλληνες και κλασικιστές, υιοθετώντας την άποψη πως οι σύγχρονοί τους Ιόνιοι ήταν τα μακρινά εγγόνια των πρωταγωνιστών της Οδύσσειας, επιδίωξαν να επαναφέρουν την ελληνοπρεπή παιδεία στα νησιά. Αυτό έγινε με την οργάνωση ενός συστήματος εκπαίδευσης που από τη μία έδειχνε μέριμνα για την μόρφωση των ασθενέστερων στρωμάτων και, από την άλλη, δεν δίστασε να δημιουργήσει γρήγορα ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα. Η Ιόνιος Ακαδημία, δημιουργήθηκε από τον Guilford κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση της διαμεσολαβημένης εικόνας που είχαν οι Βρετανοί αρχαιολάτρες για τις ελληνικές σχολές του παρελθόντος. Μάλιστα, απώτερος σκοπός του ιδρυτή ήταν αυτό το ίδρυμα να αποτελέσει έναν φάρο γνώσης, του οποίου το φως θα ξεπερνά τις επτανησιακές ακτές και θα απευθύνεται σε ολόκληρη την Ανατολική Μεσόγειο.

Οι οικονομικές δυσκολίες που κατά καιρούς αντιμετώπισε το προτεκτοράτο και η δημιουργία του ελληνικού κράτους, από το 1830, στάθηκαν εμπόδιο σε αυτά τα μεγαλεπήβολα σχέδια. Παρά ταύτα, το εκπαιδευτικό σύστημα συνέχισε να εξελίσσεται και να αναπτύσσεται, ανάλογα με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις της εκάστοτε διοίκησης. Η ύπαρξη πολλών Ιταλών προσφύγων στα νησιά, που ήρθε ως αποτέλεσμα

²⁹² Αικατερίνη Μπρέγιαννη - Νίκος Τόμπρος, ό.π., σ. 540.

του πολιτικού αναβρασμού που προκάλεσε η ιταλική εθνική αφύπνιση, επηρέασε τις εξελίξεις. Η δεκαετία του 1830 ήταν μία περίοδος κατά την οποία ειδικά η Κέρκυρα εμμένει σε μία πιο ιταλικού τύπου εκπαίδευση. Η τάση αυτή επηρεάζει τόσο τις ιδιωτικές, όσο και τις δημόσιες εκπαιδευτικές δομές, χάρη στην παρουσία των πολυάριθμων Ιταλών εκπαιδευτικών στα νησιά. Ταυτόχρονα, η αρμοστεία Douglas επιδίωξε να κατευθύνει τους Επτανήσιους προς έναν τρίτο, ιονικό, εθνικό πόλο. Απώτερος σκοπός αυτής της πολιτικής, ήταν η καλλιέργεια ενός αισθήματος υπακοής προς το προτεκτοράτο.

Με τα χρόνια, η προώθηση του ελληνικού εθνικού ιδεώδους στα νησιά και η επακόλουθη ανάπτυξη του Ενωτικού Κινήματος αποξένωσαν τμήμα των ίδιων των Επτανήσιων από το εγχώριο σύστημα παιδείας και το πανεπιστήμιο. Οι, προερχόμενοι κυρίως από τα νότια νησιά, Ριζοσπάστες, παρότι γαλουχήθηκαν μέσα στο εκπαιδευτικό πλαίσιο που τους προσέφερε το σχολικό και ακαδημαϊκό σύστημα της πατρίδας τους, δεν μπορούσαν πλέον να συμβαδίσουν μαζί του. Η ένταση που άρχισαν να αποκτούν οι ενωτικές ιδέες στην Ζάκυνθο και στην Κεφαλλονιά, κατά τα μέσα του αιώνα, οδήγησε σε μία ιδεολογική απέχθεια για κάθε σύμβολο ή θεσμό που συνδεόταν με το προστασιακό καθεστώς.

Στο επίκεντρο βρέθηκε η Ιόνιος Ακαδημία, που κατά τα χρόνια μετά τον θάνατο του ιδρυτή της λειοδορήθηκε από τους υποστηρικτές της Ένωσης για το ιταλόγλωσσο πρόγραμμα σπουδών και τον πιστό προς τις βρετανικές αρχές χαρακτήρα της. Με αυτό τον τρόπο, ακόμη και μετά την επισημοποίηση της ελληνικής γλώσσας το 1850, ένας ισχυρός πολιτικός παράγοντας του Ιονίου Κράτους έβλεπε ως ενοχλητική την ύπαρξη αυτού του πανεπιστημίου. Τα αισθήματα αυτά δεν ήταν βέβαια ανεξάρτητα και από τοπικιστικά πάθη.

Η οριστική επίλυση του ζητήματος της Ένωσης με το Ελληνικό Βασίλειο σήμαινε και την σχεδόν αυτόματη αναδιοργάνωση του επτανησιακού εκπαιδευτικού συστήματος. Άμεσο επακόλουθο ήταν η κατάργηση της Ιονίου Ακαδημίας, που ήδη από τα προηγούμενα χρόνια αποτελούσε μία σκιά του αρχικού εαυτού της. Η εισαγωγή στα νησιά ενός συστήματος που είχε διαμορφωθεί με βάση τις ανάγκες μίας άλλης, έστω γειτονικής, κοινωνίας, είχε επιπτώσεις στην πνευματική ανάπτυξή τους.

Εν κατακλείδι, η παρακαταθήκη της εκπαιδευτικής διαδικασίας του Ιονίου Κράτους είναι μεγάλη. Μέσα στους κόλπους της γεννήθηκαν μία σειρά από θεσμούς και οργανισμούς, που ακόμη και σήμερα αποτελούν παράγοντες προώθησης της παιδείας στα Επτάνησα. Πρόκειται φυσικά για τις φιλαρμονικές, τις βιβλιοθήκες και τις πνευματικές εταιρίες που ιδρύθηκαν τότε και συνέχισαν να υπάρχουν όλα αυτά τα χρόνια. Από τα πνευματικά επιτεύγματα αυτής της περιόδου δεν μπορεί να παραληφθεί η ανάπτυξη της «Επτανησιακής Σχολής» της λογοτεχνίας, τα μέλη της οποίας ανδρώθηκαν μέσα στο ιονικό σχολείο. Άλλωστε, η επιμονή των εκπροσώπων της στην καθομιλούμενη ελληνική, που ήταν απόρροια των γλωσσικών πραγματικοτήτων στο Ιόνιο Κράτος, επηρέασε την πορεία του Γλωσσικού Ζητήματος. Όλα τα παραπάνω υποδηλώνουν μία μεγάλη πνευματική και πολιτιστική κληρονομιά, που θα ήταν αδύνατο να υπάρξει χωρίς τις εκπαιδευτικές δομές και αντιλήψεις που εξετάστηκαν σε αυτό το πόνημα.

Παράρτημα

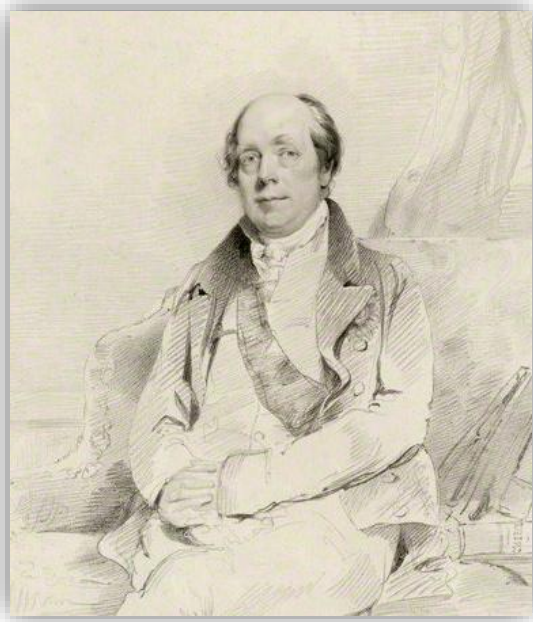
Εικόνα 3: Η σημαία των Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων (R.L. Barnes, *The Flags of The Principal Nations In the World*, 1837).

Εικόνα 4: Το σχεδιασμένο από τον Γεράσιμο Πιτζαμάνο έμβλημα των Ενωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων (Gazzetta, 1841).

Εικόνα 5: Το αριστείο που καθιέρωσε ο Αρμοστής Howard Douglas, το 1841 (Gazzetta, 1841).

Εικόνα 6: Ο Frederick North πέμπτος λόρδος του Guilford (1766-1827).

Εικόνα 7: Ο Παύλος Προσαλέντης (1784-1837).

Εικόνα 8: Ο Ανδρέας Μουστοζύδης (1785-1860).

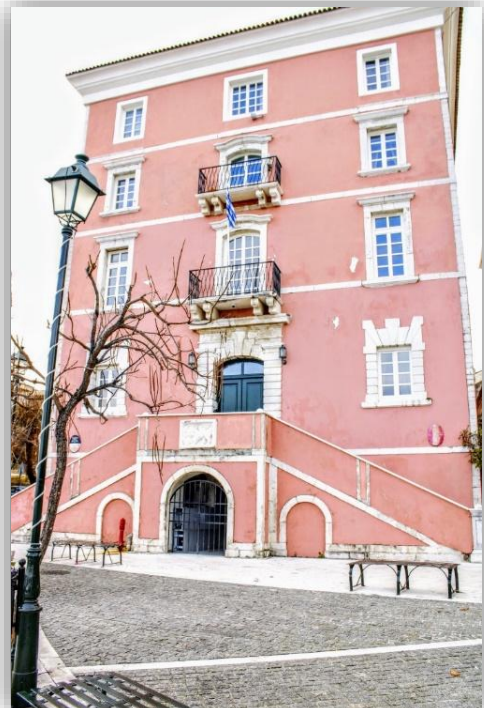
Εικόνα 9: Η ιερά μονή της Παναγίας των Καρμελίων (Τένεδος) στην Κέρκυρα.

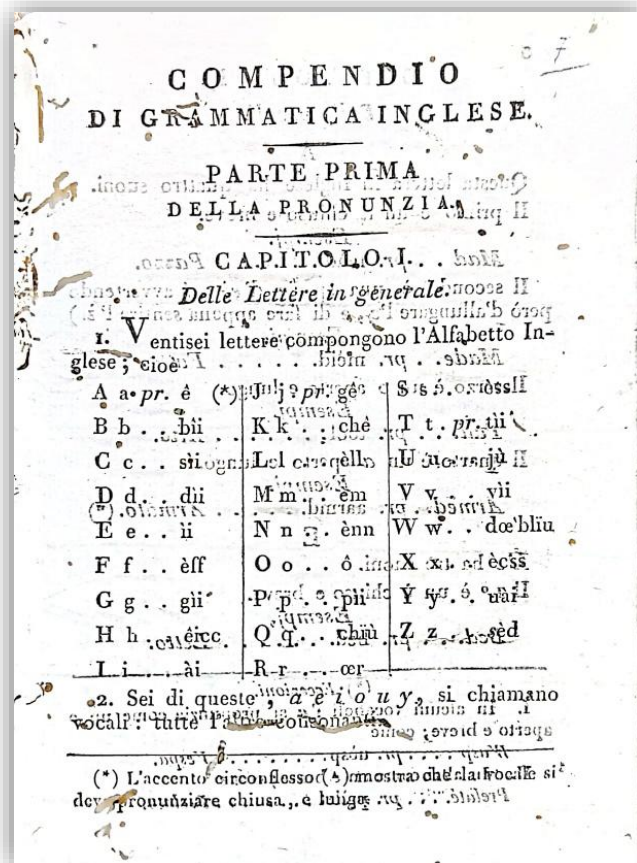
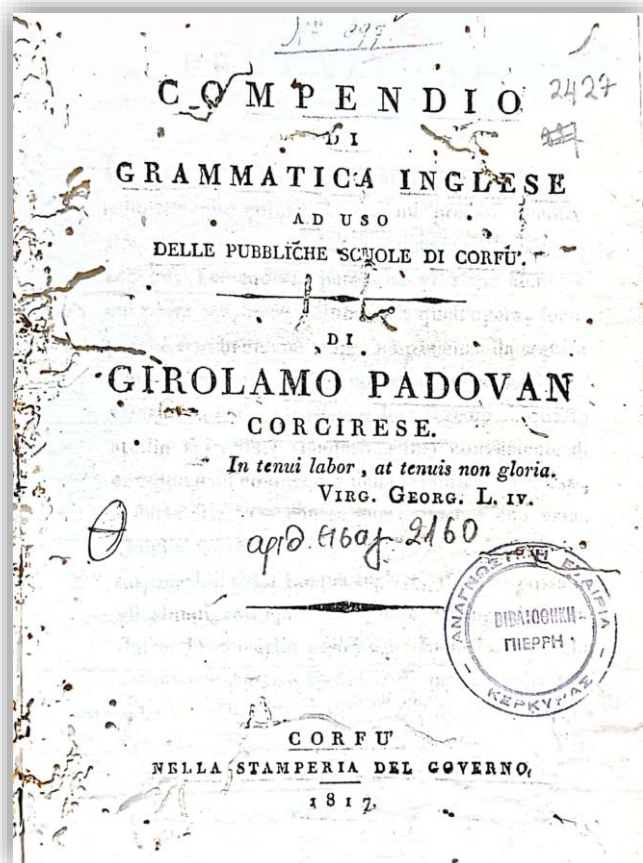
Εικόνα 10: Η οικεία Φορέστη, κατοικία του Guilford στην Κέρκυρα, όπου στεγάστηκε αρχικά η Ιόνιος Ακαδημία.

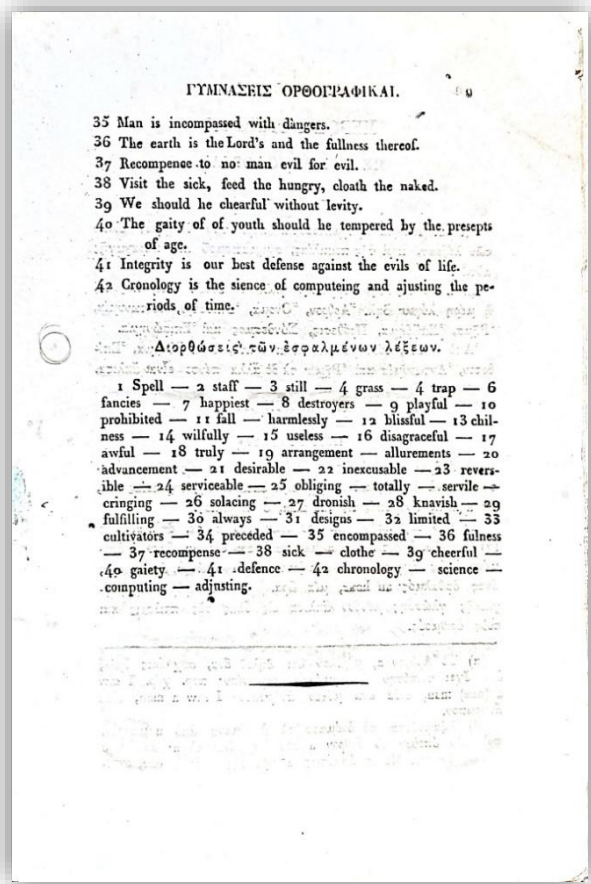
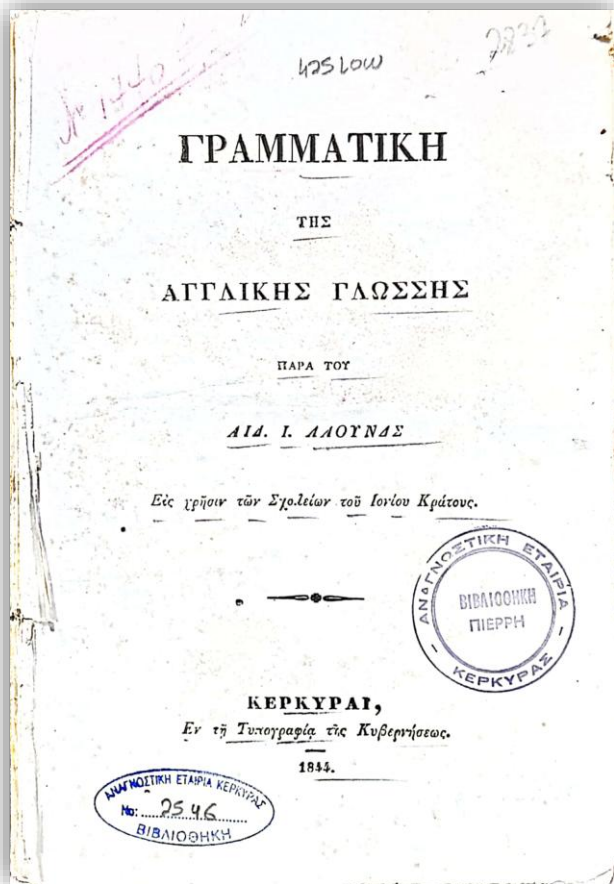
Εικόνα 11: Το παλάτι του Βενετού Προβλεπτή κατά τον Β'ΠΠ (1942).

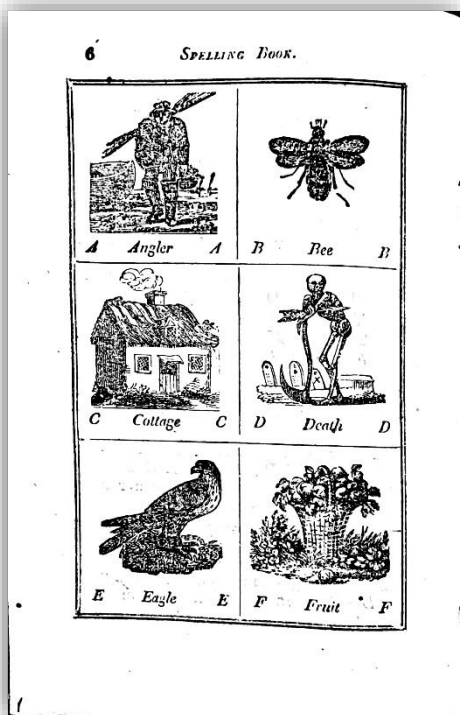
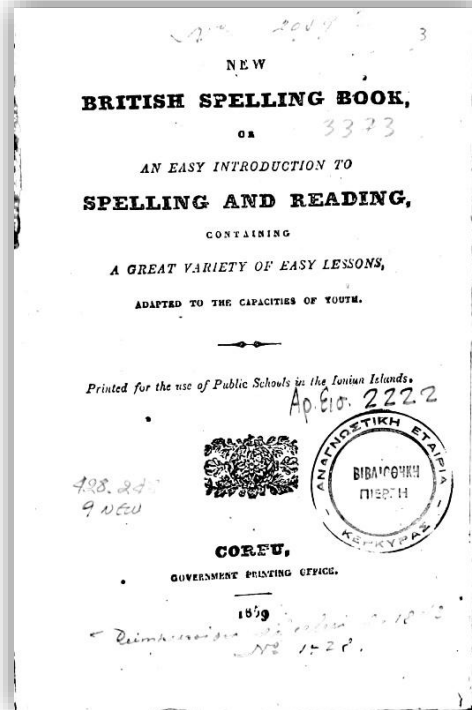
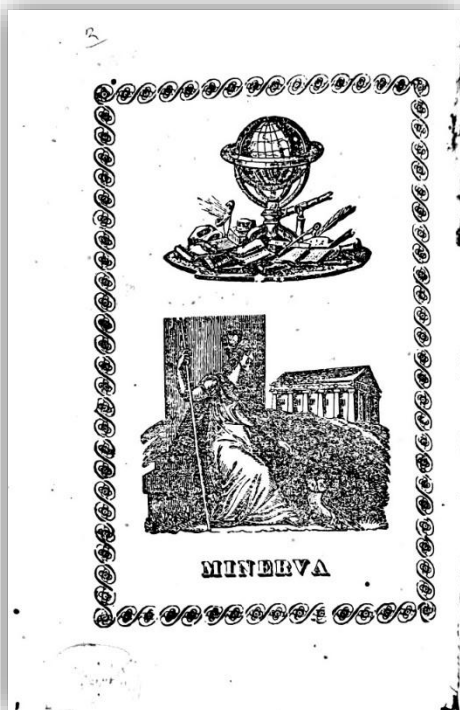
Εικόνα 12: Οι στρατώνες Grimani-Pasqualigo, στην Κέρκυρα.

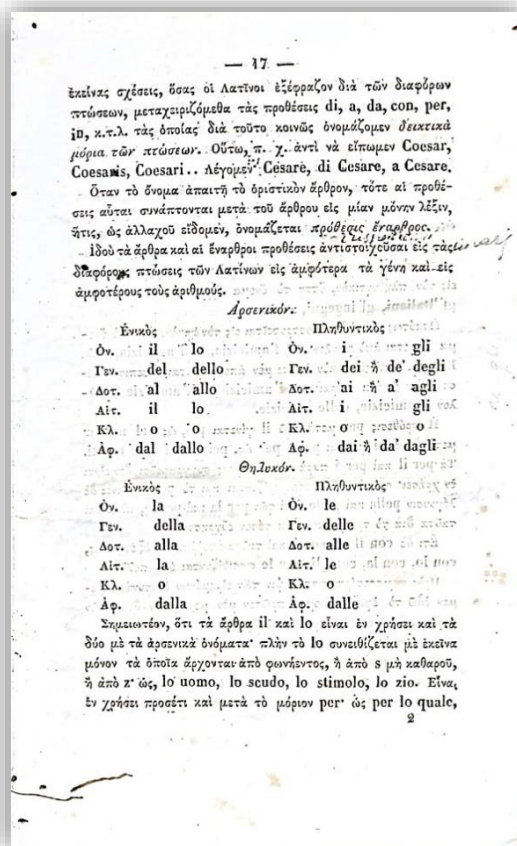
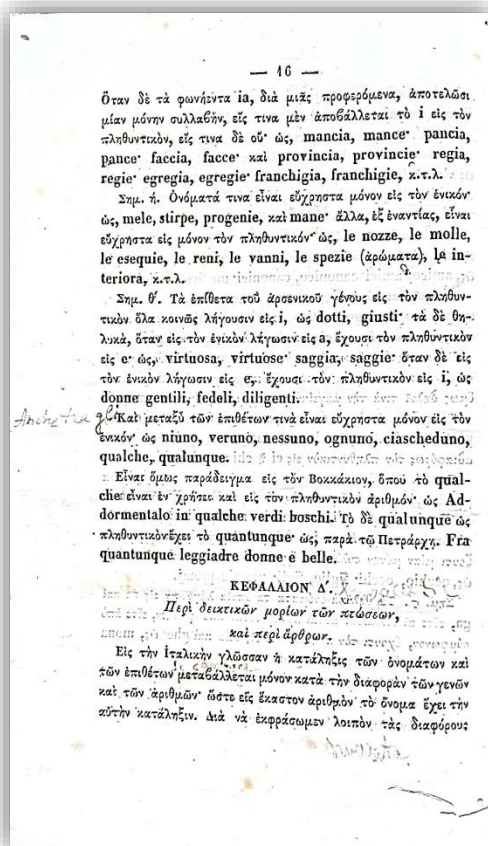
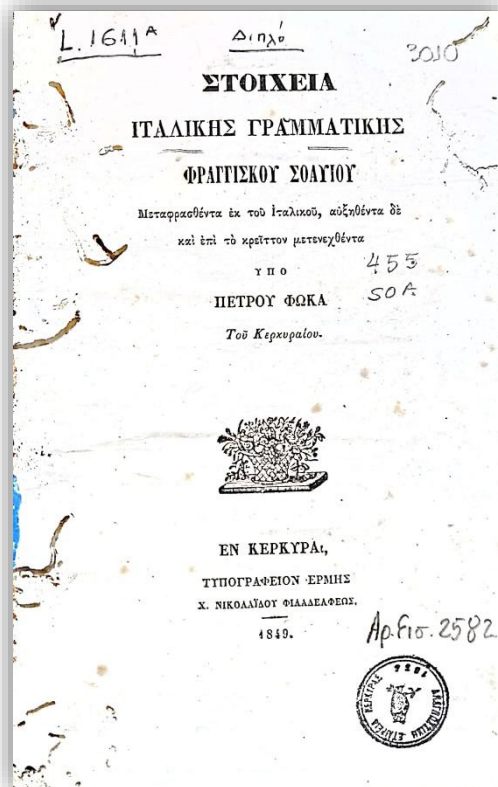
Εικόνες 13, 14: Το σχολικό εγχειρίδιο του Girolamo Padovan «Compendio di Grammatica Inglese: Ad uso delle Scuole Pubbliche di Corfù». Δίνεται ενδεικτικά η πρώτη σελίδα του Κεφαλαίου I, που πραγματεύεται την επεξήγηση της αγγλικής προφοράς.

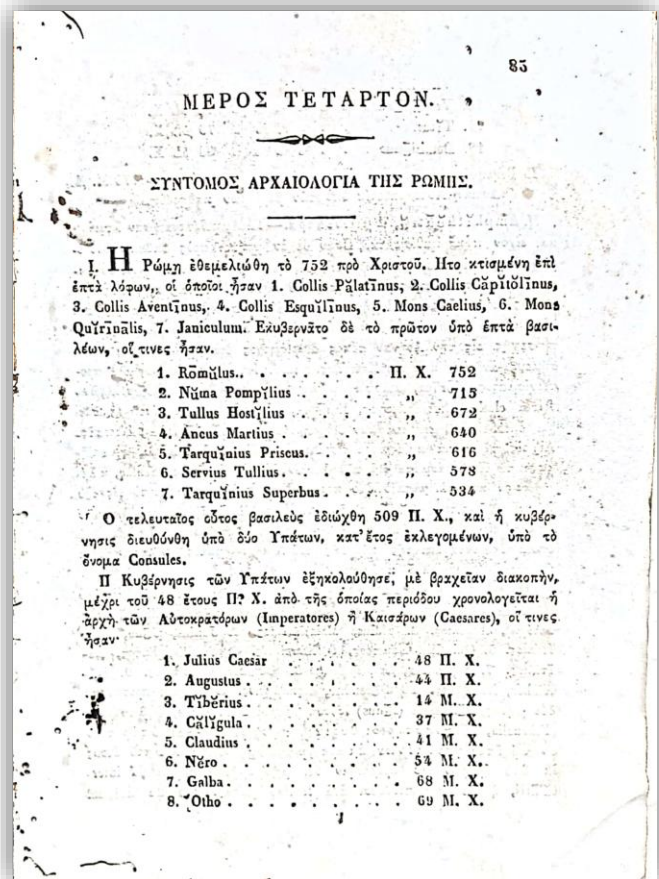
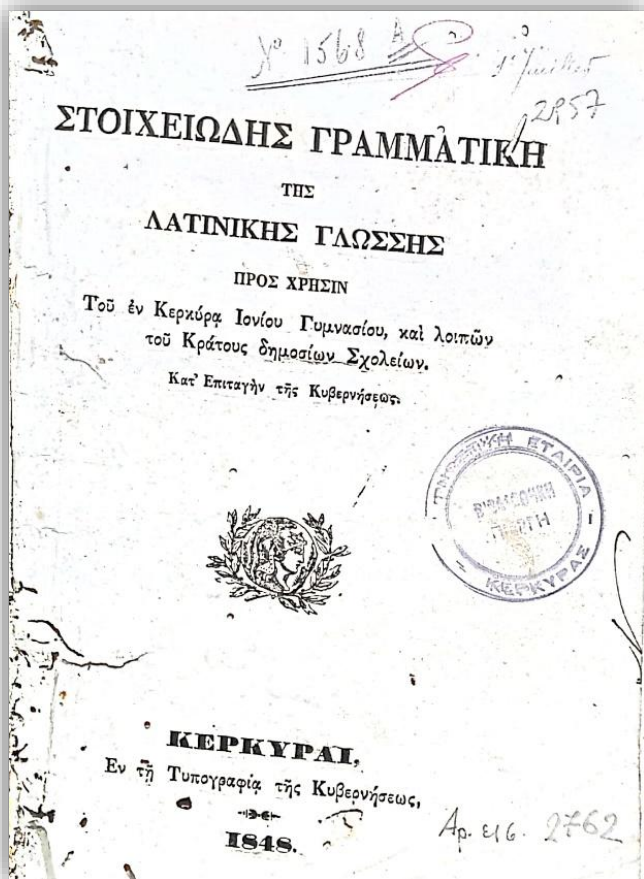
Εικόνες 15, 16: Το σχολικό εγχειρίδιο του Isaac Lowndes «Γραμματική της Αγγλικής Γλώσσας». Δίνεται ενδεικτικά ένα υπόδειγμα ορθογραφικής άσκησης.

Εικόνες 17, 18, 19, 20: Το σχολικό εγχειρίδιο «New British Spelling Book, or an Easy Introduction to Spelling and Reading Containing a Great Variety of Easy Lessons Adapted to the Capacities of Youth». Δίνεται ενδεικτικά η, μέσω εικόνων, παρουσίαση των πρώτων γραμμάτων της αγγλικής αλφαβήτου.

Εικόνα 21, 22: Το σχολικό εγχειρίδιο «Στοιχεία Ιταλικής Γραμματικής Φραγκίσκου Σοανίου» που μετέφρασε από τα ιταλικά ο Πέτρος Φωκάς. Δίνεται ενδεικτικά η προσπάθεια επεξήγησης των ιταλικών προθέσεων, μέσω των πτώσεων της λατινικής γλώσσας.

Εικόνα 23, 24: Το σχολικό εγχειρίδιο «Στοιχειώδης Γραμματική της Λατινικής Γλώσσας». Δίνεται ενδεικτικά η πρώτη σελίδα του «Τέταρτου Μέρους», που αφορά την ρωμαϊκή Ιστορία.

Βιβλιογραφία

Αρχείο της Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας

(1/13 Φεβρουαρίου 1819). *Gazzetta Ionia*, αρ. 53.

(17/29 Μαΐου 1824). *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 335.

(27 Ιανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1840). *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 476.

(1/13 Φεβρουαρίου 1841). *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 529.

(15/27 Φεβρουαρίου 1841). *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 531.

(13/25 Νοεμβρίου 1843). *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie*, αρ. 674.

Lowndes, I. (1844). *Γραμματική της Αγγλικής Γλώσσας παρά του Αιδ. Ι. Λάουνδς εις χρήσιν των σχολείων του Ιονίου Κράτους*. Κέρκυρα: Τυπογραφία της Κυβερνήσεως.

Padovan, G. (1817). *Compendio di Grammatica Inglese: Ad uso delle Scuole Pubbliche di Corfù*. Κέρκυρα: Stamperia del Governo.

Soave, F. (1849). *Στοιχεία Ιταλικής Γραμματικής Φραγγίσκου Σοαβίου: Μετεφρασθέντα εκ του Ιταλικού, αυξηθέντα δε και επί το κρείττον μετενεχθέντα υπό Πέτρου Φωκά του Κερκυραίου*. Κέρκυρα: Τυπογραφείο Ερμής.

Σχολικό Εγχειρίδιο. (1848). *Στοιχειώδης Γραμματική της Λατινικής Γλώσσας προς χρήσιν Του εν Κέρκυρα Ιονίου Γυμνασίου, και λοιπών του Κράτους δημοσίων Σχολείων*. Κέρκυρα: Τυπογραφία της Κυβερνήσεως.

Σχολικό Εγχειρίδιο. (1859). *New British Spelling Book, or an Easy Introduction to Spelling and Reading Containing a Great Variety of Easy Lessons Adapted to the Capacities of Youth*. Κέρκυρα: Government Printing Office.

Τυπάλδος-Ιακωβάτος, Γ. (1982). *Ιστορία της Ιόνιας Ακαδημίας, έκδοση - εισαγωγή - σχόλια Σπύρος Ι. Ασδραχάς*. Αθήνα: Ερμής.

Δημοσιευμένες Πηγές

About, E. (2018). *Η Ελλάδα του Όθωνα*, μτφ. Αριστέα Κομνηνέλλη. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Birtachas, S. (2012). *Solidarietà e scambi ideologico-culturali italo-ellenici in epoca risorgimentale: l'emigrazione politica italiana nelle Isole Ionie e in Grecia. Mediterranea-Ricerche Storiche*, σσ. 461-474.

- Delli Quadri, R. (2017). *Il Mediterraneo delle Costituzioni: Dalla Repubblica delle Sette Isole Unite agli Stati Uniti delle Isole Ionie 1800-1817*. Μιλάνο: FrancoAngeli.
- Gallant, T. W. (2014). *Η εμπειρία της αποικιακής κυριαρχίας: Πολιτισμός, ταυτότητα και εξουσία στα Επτάνησα 1817-1864*, μτφρ. Πελαγία Μαρκέτου. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Harlan, D. (2011). British Lancastrian Schools of Nineteenth-Century Kythera. *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 106, σσ. 325-374.
- Henderson, G. P. (2018). *Η Ιόνιος Ακαδημία*, μτφρ. Πάνος Καραγιώργος. Αθήνα: Εκδόσεις Φιλύρα.
- Lowndes, I. (2010). *Λεξικόν εβραϊκόν - νεοελληνικόν της Παλαιάς Διαθήκης*. Αθήνα: Το Ανώγειο.
- Minniti-Γκιώνη, D. (2018). Ιταλική γλώσσα και βενετική διάλεκτος στην Κέρκυρα: Μία πρώτη προσέγγιση. *Ι' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Τα Πρακτικά: V. Μουσική-Γλώσσα-Πολιτιστική Παράδοση-Διασπορά* (σσ. 193-205). Κέρκυρα: Κερκυραϊκά Χρονικά.
- Paschalidi, M. (2009). *Constructing Ionian Identities: The Ionian Islands in British Official Discourses; 1815-1864*. Λονδίνο: Διδακτορική Διατριβή, Department of History, University College London.
- Upton, D. (1996, Σεπτέμβριος). Lancastrian Schools, Republican Citizenship, and the Spatial Imagination in Early Nineteenth-Century America. *Journal of the Society of Architectural Historians*, Vol. 55, No. 3, University of California Press εκ μέρους της Society of Architectural Historians, σσ. 238-253.
- Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ε. (1986). Οι περιηγήσεις του λόρδου Guilford στην Ελλάδα. *Πρακτικά του Ε' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου, Τόμος 2: Ιστορία από το 1808 μέχρι και τον 20ο αιώνα*, (σσ. 71-82). Αργοστόλι.
- Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ε. (1995). Κοραΐς και Guilford. *Ο Ερανιστής 20*, σσ. 58-65.
- Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ε. (1997). *Η Ιόνιος Ακαδημία. Το χρονικό της ίδρυσης του Πρώτου Ελληνικού Πανεπιστημίου (1811-1824)*. Αθήνα: Εταιρεία Αρχειακών Μελετών και Εκδόσεων "Ο Μικρός Ρομηός".
- Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Ε. (2019). Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Ιονίου Ακαδημίας: Πηγές και προβλήματα της έρευνας. *Ιόνιος Ακαδημία: 190 χρόνια από την ίδρυσή της, το ιστορικό πλαίσιο* (σσ. 19-32). Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας, Ιόνιος Εταιρεία Ιστορικών Μελετών.
- Αλεξίου, Σ. (1994). *Διονυσίου Σολωμού ποιήματα και πεζά*. Αθήνα: Στιγμή.
- Αλιπράντης, Π. Δ. (2019). Η σχολή του Νεόφυτου Βάμβα στο Αργοστόλι (1822-1825). *ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Πρακτικά, Τόμος II: Πολιτική Ιστορία*

- του 20ου αιώνα και ειδικότερες θεματικές (σσ. 559-567). Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Αντωνίου, Α. Α. (2018). Επαγγέλματα και εκπαίδευση στα Επτάνησα το 1879. *Ι' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Τα Πρακτικά: VI. Αρχεία-Τυπογραφία-Παιδεία* (σσ. 471-492). Κέρκυρα: Κερκυραϊκά Χρονικά.
- Αρβανιτάκης, Δ. Δ. (2020). *Η Αγωγή του Πολίτη: Η γαλλική παρουσία στο Ιόνιο (1797-1799) και το έθνος των Ελλήνων*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Γαούτσης, Σ. Π. (2007). *Το Χρονικό των Μαλτέζων Καλογραιών στην Κέρκυρα*. Κέρκυρα: Λύχνος.
- Γκέκας, Σ. (2021). *Ξενοκρατία: Οικονομία, κοινωνία και κράτος στα Επτάνησα (1815-1864)*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.
- Θεοτόκης, Σ. (1956). Η εκπαίδευσις εν Επτανήσω. Στο Συλλογικό Έργο, *Κερκυραϊκά Χρονικά*, 5 (σσ. 9-142). Κέρκυρα: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών.
- Κάντας, Σ. Γ. (2013). Η ίδρυση των πρώτων δημόσιων σχολείων στην εξοχή της Κέρκυρας. *Ιόνιος Λόγος, Τόμος Δ'*, σσ. 181-212.
- Κάντας, Σ. Γ. (2019). Η δημόσια εκπαίδευση στη νότια Κέρκυρα κατά την διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας. *ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Πρακτικά, Τόμος II: Πολιτική Ιστορία του 20ου αιώνα και ειδικότερες θεματικές* (σσ. 569-598). Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Καρανάτσης, Κ., & Μπαρούτσος, Φ. (2018). *Η Κέρκυρα από τον βενετικό κόσμο στο εθνικό κράτος (19ος αιώνας): Το αποτύπωμα της οικογένειας Σπάδα*. Αθήνα: Ηρόδοτος.
- Κουλούρη, Χ. (1987). Σχολικά εγχειρίδια και ιστορική έρευνα. *Μνήμων*, 11, σσ. 219-224.
- Κουρκουμέλης, Ν. Κ. (1999). *Νεότερα Καλβικά*. Αθήνα: Εκδόσεις Περίπλους.
- Κουρκουμέλης, Ν. Κ. (2002). *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της βρετανικής προστασίας (1816-1864)*. Αθήνα: Σύλλογος Προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων.
- Κουρκουμέλης, Ν. Κ. (2021). *Η εκπαίδευση στη Ζάκυνθο: Τα κρίσιμα χρόνια 1797-1864*. Αθήνα: Ίδρυμα Παιδαγωγικών Μελετών και Εφαρμογών.
- Λάζαρη, Σ. (2016). Οικονομικές αλλαγές και προσαρμογές στην Επτάνησο Πολιτεία. *Πρακτικά Κ' Συμποσίου Λευκαδίκων Μελετών* (σσ. 61-80). Αθήνα: Εταιρία Λευκαδικών Μελετών.
- Μαλτέζου, Χ. (2009). Νησιά Ιονίου. Η τελευταία περίοδος βενετικής κυριαρχίας (1669-1797). Στο Συλλογικό Έργο, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΑ'* (σσ. 212-218). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

- Μενούτη, Κ. (2019). Το μάθημα των Γαλλικών στην Κεφαλλονιά, τον 19ο αιώνα. *ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Πρακτικά, Τόμος II: Πολιτική Ιστορία του 20ου αιώνα και ειδικότερες θεματικές* (σσ. 633-646). Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Μεταλληνός, Δ. Γ. (2016). *Βρετανική Διπλωματία & Ορθόδοξη Εκκλησία στο Ιόνιο Κράτος: Η εκκλησιαστική πολιτική του Βρετανού Αρμοστή Sir Howard Douglas*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Μοσχονάς, Ν. (2009). Τα Ιόνια Νησιά κατά την Περίοδο 1797-1821. Στο Συλλογικό Έργο, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΑ'* (σσ. 382-402). Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Μπρέγιαννη, Α., & Τόμπρος, Ν. (2019). Κεντρική εκπαιδευτική πολιτική στο Ιόνιο Κράτος και τοπικοί θεσμοί: Το παράδειγμα των αλληλοδιδασκτικών σχολείων Ιθάκης. *ΙΑ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Πρακτικά, Τόμος II: Πολιτική Ιστορία του 20ου αιώνα και ειδικότερες θεματικές* (σσ. 537-557). Αργοστόλι: Εταιρεία Κεφαλληνιακών Ιστορικών Ερευνών.
- Παγκράτης, Γ. Δ. (2015). *Εκκλησία και κράτος στα Βενετικά Νησιά του Ιονίου Πελάγους: Μαρτυρίες για τη δράση Ιταλών Φραγκισκανών Μισσιοναρίων από τα αρχεία της Propaganda Fide (17ος αιώνας)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Πιζάνιας, Π. (2015). *Η ιστορία των νέων Ελλήνων, από το 1400ς. έως το 1820*. Αθήνα: Εστία.
- Στούπη, Χ. Σ. (1953). *Η Εκπαίδευση στην Κέρκυρα: 1756-1864*. Κέρκυρα.
- Τζιβάρα, Π. (2003). *Σχολεία και δάσκαλοι στη Βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος-17ος αι.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Σταμούλη.
- Τζιβάρα, Π. (2013). Κατήχηση νεανίδων: Απόψεις για την εκπαίδευση των γυναικών στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα κατά τον 18ο αιώνα. *Περί Ιστορίας 6*, σσ. 41-55.

Να σημειωθεί πως οι Εικόνες εξωφύλλου, 1, 3, 6, 7, 8 που έχουν χρησιμοποιηθεί στην παρούσα πτυχιακή εργασία ανακτήθηκαν από τον ιστότοπο Wikimedia Commons την 6^η Ιανουαρίου του 2022. Επιπλέον, οι Εικόνες 9, 10, 12 αποτελούν στοιχεία από το προσωπικό αρχείο του συντάκτη. Ακόμα, οι Εικόνες 2, 4, 5, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 αποτελούν ηλεκτρονικά αντίγραφα των σελίδων των προαναφερθέντων σχολικών εγχειριδίων και των φύλλων της κρατικής εφημερίδας «Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Ionie», που ανακτήθηκαν από το αρχείο της Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας. Τέλος, η Εικόνα 11 ανακτήθηκε από το φωτογραφικό αρχείο της παραπάνω εταιρίας.

